

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки, психології й освітнього менеджменту
імені професора Є. Петухова**

ОСОБИСТІСТЬ І СОЦІУМ

(до 100-річчя з дня народження професора Євгена ПЕТУХОВА)

Матеріали Всеукраїнських педагогічних читань
(23-24 жовтня 2025 року)

Івано-Франківськ, 2025

Особистість і соціум (до 100-річчя з дня народження професора Євгена Петухова): матеріали Всеукраїнських педагогічних читань 23-24 жовтня 2025 року / за заг. ред. Л. Пермінової. Івано-Франківськ, 2025. 133 с.

Затверджено вченою радою Херсонського державного університету (протокол від 24 листопада 2025 року №7).

Редакційна колегія:

Омельчук Сергій, доктор педагогічних наук, професор, перший проректор, Херсонський державний університет.

Петухова Любов, докторка педагогічних наук, професорка, деканеса педагогічного факультету, Херсонський державний університет,

Пермінова Людмила, докторка філософії з педагогічних наук, професорка кафедри педагогіки, психології та освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова, Херсонський державний університет.

Слюсаренко Ніна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки, психології та освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова, Херсонський державний університет.

Чудакова Віра, докторка філософії з психологічних наук, старша наукова співробітниця, Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України.

Онищенко Наталія, докторка педагогічних наук, професорка кафедри загальної педагогіки і психології вищої освіти Університету Григорія Сковороди у Переяславі.

Фальченко Владислава, аспірантка кафедри педагогіки, психології та освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова, викладачка кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти, Херсонський державний університет.

Фоміна Ірина, кандидатка педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології та освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова, Херсонський державний університет.

Рецензенти:

Петренко Оксана, докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Попович Оксана, докторка педагогічних наук, професорка, декан педагогічного факультету Мукачівського державного університету.

Електронне наукове видання підготовлено за матеріалами Всеукраїнських педагогічних читань «Особистість і соціум (до 100-річчя з дня народження професора Євгена Петухова)», що відбулися 23-24 жовтня 2025 року на педагогічному факультеті Херсонського державного університету (Херсон - Івано-Франківськ).

Представлені матеріали можуть бути використані педагогами, вчителями, вихователями для підвищення ефективності організації освітнього процесу у закладах освіти та здобувачами освіти спеціальностей 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта», 016 «Спеціальна освіта» під час теоретичної підготовки та написання наукових робіт.

ISBN 978-617-8670-28-3

©ХДУ, 2025

Зміст

Бабаян Ю. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ЗАПОБІГАННЯ ДЕЗАДАПТАЦІЇ УЧНІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КОЛЕКТИВІ.....	6
Бабкович Р. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ГАЛУЗІ.....	7
Болотникова Т. РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.....	9
Воляннюк А. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	11
Гладкий В. АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: ФІНАНСОВІ, МОВНО-КУЛЬТУРНІ Й ІНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ТА МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ.....	14
Гресько В. ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ ВИКЛАДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ДРУГОМУ ДЕСЯТИРІЧЧІ ХХІ СТ.....	16
Дереш В., Товстоган В. РОЛЬ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ У ЗАПОБІГАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ ДІТЕЙ З ООП В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	19
Дубінка М. ЦІННІСНИЙ ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ.....	22
Касаткін О. АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	25
Кириченко О. АВТОРСЬКА ПАРАДИГМА І МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОДИ СЛОВА У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ РОЗВИНУТОГО ГУМАНІЗМУ.....	29
Ковтанюк І., Ковтанюк М. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	33
Корж-Усенко Л. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: ІДЕЇ ТА ДОСВІД ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ.....	35
Кочерга Є., Бубна А. ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПІЇ У ВИВЧЕННІ ТА КОРЕКЦІЇ ВПЛИВУ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» У ПІДЛІТКІВ.....	38
Гаян О., Кузнецова Т. ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЧАС В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	40
Кузнецова Т., Лисенко Н. РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ ТА ТОЧНИХ РУХІВ ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В СИСТЕМІ РОБОТИ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ.....	43

Кузьменко В., Слюсаренко Н. ОСОБИСТІСТЬ ТВОРИТЬ СОЦІУМ: ПРОФЕСОР ЄВГЕН ІВАНОВИЧ ПЕТУХОВ.....	47
Лисак Г. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ САМОСВІДОМОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ.....	49
Лисенко Н., Кузнецова Т., Рева В. ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	54
Лукичова Н. STEM-КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІВ: ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ ТА СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДО ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ.....	57
Маценко Л., Замогильний Д. ВИХОВАННЯ У СТУДЕНТІВ НЕСПРИЙНЯТЛИВОСТІ ДО ТЮТЮНОПАЛІННЯ.....	61
Маценко Л., Лепеха О. ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	63
Маценко Л., Шумник М. ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ НАСТАВНИКА ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДІУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ НУБІП УКРАЇНИ).....	65
Маценко Л., Шумник М. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ВКЛАД ЖІНОК-ОСВІТЯНОК.....	67
Мешко Г., Зузяк Н. УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСПІШНОСТІ ВЧИТЕЛІВ.....	69
Морозова Є., Тацоха О. КОНСТРУЮВАННЯ ЗАПИТІВ ЯК СКЛАДОВА ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА У ВЗАЄМОДІЇ З ІШІ.....	71
Сапранкова К., Нестеренко М. СТРАТЕГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ОСІБ З ПРОЯВАМИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ.....	73
Лозоватий Б., Петрик К., ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДІ.....	76
Окольніча Т., Завітренко Д. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ЗВО.....	78
Розман І. РОЛЬ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ ЦІННОСТЕЙ ТА СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ.....	80
Савватєєв Є. ОСВІТНЯ СИТУАЦІЯ РОМСЬКИХ ДІТЕЙ ЗАКАРПАТТЯ У ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991–2020): ХАРАКТЕРИСТИКИ, ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ.....	83
Асадов Е., Савченко Л. СПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ, ЯК ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА.....	85
Сеньовська Н., Скуратко Т. УКРАЇНСЬКЕ ФЕНТЕЗІ ЯК СУЧАСНИЙ ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ.....	88

Домуховська М., Серьогіна І. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ.....	91
Гречка В., Смоляк П. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....	94
Стеценко Н. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ.....	96
Шульженко С., Старокожко О. МЕДІАВПЛИВИ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПСИХІЧНИЙ СТАН СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....	99
Тітова Л. ЦИФРОВА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	102
Тунтула О. ІННОВАЦІЙНА СУТНІСТЬ І РІЗНОВИДИ ВІДОМОСТЕЙ ЯК БАЗИСНА ОСНОВА ТАК ЗВАНОЇ СВОБОДИ СЛОВА ОСОБИ У ДОКАЗУВАННІ ЧИ У БУДЬ-ЯКІЙ ПУБЛІЧНІЙ ДИСКУСІЇ	109
Усенко С. ВПЛИВ МАНІПУЛЯЦІЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ НА СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ.....	113
Фальченко В. КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ	111
Чалій І. ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ Й НАСЛІДКИ.....	114
Ковальчук В., Чередник Л. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	117
Панасенко Г., Чередник Л. ЗМІСТ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ».....	120
Чух Г. ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ПРІОРИТЕТІВ ОСВІТИ.....	122
Шайнюк А., Юдіна Л. ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДІТЕЙ.....	124
Шипко А., Зуброва О. ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО САМОІДЕНТИФІКАЦІЄЮ ОСОБИСТОСТІ.....	126
Яневський В. НАВЧАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ З ХОРЕОГРАФІЇ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ І ХУДОЖНЬОГО СМАКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	128
Артеменко О., Стрільчук О. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ ДО НОВИХ ОСВІТНІХ СЕРЕДОВИЩ.....	130

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ЗАПОБІГАННЯ ДЕЗАДАПТАЦІЇ УЧНІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КОЛЕКТИВІ

Бабаян Юлія Олександрівна,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології та педагогічної освіти,
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»,
м. Миколаїв

У сучасних умовах розвитку освіти в Україні інклюзія стає не лише педагогічним, а й суспільним викликом. Вона вимагає створення умов для повноцінної участі кожної дитини у навчальному процесі незалежно від особливостей психофізичного розвитку. Разом із тим, у практиці інклюзивного навчання все ще виникають труднощі, пов'язані з адаптацією дітей до нового середовища, зокрема емоційне напруження, тривожність, соціальна ізоляція, конфліктність або уникання спілкування. Це явища дезадаптації, що потребують системної психологічної профілактики.

Проблема дезадаптації в інклюзивному колективі має комплексний характер, адже включає взаємодію педагогічних, психологічних, комунікативних і соціокультурних чинників. Тому визначення психологічних умов запобігання дезадаптації є одним із ключових завдань сучасної інклюзивної освіти.

Науковці (А. Грись, Л. Колупаєва, С. Миронова) наголошують, що адаптація у шкільному колективі є багатовимірним процесом, який охоплює когнітивну, емоційно-вольову, соціальну та поведінкову сфери. Для дітей з особливими освітніми потребами цей процес ускладнюється через низьку самооцінку, страх відторгнення або недостатню готовність оточення до прийняття [2].

Дослідження показують, що дезадаптація може виявлятися у трьох основних формах:

1. Емоційній – тривожність, замкненість, агресивність;
2. Соціальній – відчуження, конфлікти, труднощі у взаємодії;
3. Поведінковій – уникання навчальної діяльності, демонстративна пасивність або протест [3].

Отже, психологічна підтримка має бути спрямована на зниження тривожності, підвищення самооцінки, розвиток комунікативних навичок і формування відчуття приналежності до колективу.

Можна виокремити наступні психологічні умови запобігання дезадаптації.

1. Формування атмосфери прийняття та безпеки. Дитина може адаптуватися лише тоді, коли відчуває емоційну захищеність. Для цього педагог має демонструвати безумовне прийняття, підтримку, доброзичливість. У роботі з класом ефективними є інтерактивні вправи на довіру, емпатію, взаємодопомогу.
2. Розвиток емпатії та толерантності в учнівського колективу. Важливо, щоб

інші учні сприймали різність не як бар'єр, а як цінність. Це формується через рольові ігри, обговорення життєвих ситуацій, колективні творчі завдання.

3. Індивідуально орієнтована психологічна підтримка. Психолог має допомагати дитині усвідомлювати власні ресурси, вчити справлятися з емоціями, працювати з самооцінкою. Корисними є методи арт-терапії, казкотерапії для зниження напруження.

4. Психологічна просвіта педагогів і батьків. Успіх інклюзії залежить від компетентності дорослих. Тренінги, супервізії, консультації сприяють тому, щоб учителі вміли помічати ознаки дезадаптації, реагувати конструктивно, уникати емоційного вигорання.

5. Командна взаємодія фахівців. Спільна діяльність учителя, асистента, психолога, логопеда та соціального педагога забезпечує комплексний підхід до адаптації учня. Командна модель дозволяє узгодити освітні, емоційні й соціальні аспекти розвитку дитини [1].

Шкільний психолог є ключовою фігурою у профілактиці дезадаптації. Його діяльність включає: діагностику рівня емоційного комфорту учнів; моніторинг соціально-психологічного клімату класу; індивідуальні консультації з дітьми, батьками, педагогами; групові корекційно-розвивальні програми з формування комунікативних навичок, емпатії, стресостійкості.

Завдяки психологічному супроводу дитина поступово адаптується до вимог колективу, зменшується її тривожність і формується позитивний образ «Я».

Отже, запобігання дезадаптації учнів в інклюзивному колективі можливе лише за умови психологічно безпечного середовища, підготовленості педагогів, активної участі батьків і злагодженої роботи команди супроводу. Психологічні умови – це насамперед атмосфера довіри, прийняття, емоційної підтримки, розвиток соціальної емпатії та навичок співпраці.

Література:

1. Грись А. М. Теорія і практика підготовки психологів до роботи з соціально дезадаптованими неповнолітніми : монографія. К. : Геопринт, 2013. 280 с.
2. Колупасва А. Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
3. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2016. 164 с.

УДК: 37.017.7:004:63

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ГАЛУЗІ

Бабкович Роман,
аспірант ОНП 011 Освітні, педагогічні науки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

Сучасні глобальні виклики, пов'язані зі змінами клімату, виснаженням

природних ресурсів та деградацією довкілля, зумовлюють необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців агропромислової галузі, здатних діяти на засадах сталого розвитку. Однією з ключових складових їхньої професійної підготовки є формування екологічної культури, яка визначає рівень усвідомлення взаємозв'язку між господарською діяльністю та станом навколишнього середовища. Актуальність проблеми зумовлюється тим, що аграрний сектор є одним із найбільших користувачів природних ресурсів, а тому саме від майбутніх аграріїв залежить екологічна безпека країни.

Питання формування екологічної культури активно досліджували українські та зарубіжні науковці та висвітлювали у різних аспектах.

Так, концептуальні основи екологічного виховання закладені у працях І. Бежа, який розглядав ціннісні орієнтації особистості як основу екологічної свідомості. Формування екологічної свідомості студентів у процесі навчання висвітлювали О. Слободянюк (2016), Т. Титаренко (2018), які підкреслювали важливість інтеграції екологічних знань у зміст всіх навчальних дисциплін. Проблеми екологізації освіти розкриті у працях В. Кременя (2011), де підкреслюється значення освіти для сталого розвитку. Специфіка екологічної культури в аграрній освіті розглянута у дослідженнях Л. Пономаренко (2019), яка вказує на потребу поєднання теоретичних знань з практичною діяльністю у природному середовищі.

Таким чином, науковці одностайні в думці, що формування екологічної культури є комплексним процесом, який вимагає інтеграції освітніх, виховних та практико-орієнтованих впливів.

Одним із найефективніших інструментів цього процесу виступають інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), що дозволяють інтегрувати екологічний зміст у професійну підготовку студентів.

Застосування ІКТ у навчанні досліджували О. Спирін (2013), Н. Морзе (2015), які вказують на можливості цифрових технологій для індивідуалізації та інтерактивності освітнього процесу. У сфері екологічної підготовки студентів аграрних спеціальностей актуальні праці Л. Пономаренко (2019), у працях яких наголошено на поєднанні традиційних і цифрових підходів до формування екологічної культури.

На основі аналізу праць науковців можемо виокремити окремі аспекти, що окреслюють роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні екологічної культури майбутніх фахівців агропромислової галузі: 1) освітньо-інформаційний аспект. Використання цифрових платформ (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams) для поширення екологічних знань, інтеграція електронних підручників, мультимедійних курсів та онлайн-бібліотек підвищує доступність та системність навчального матеріалу; 2) практико-орієнтований аспект. Віртуальні лабораторії, симулятори агротехнологічних процесів, геоінформаційні системи (GIS) дозволяють студентам моделювати наслідки господарської діяльності для довкілля, аналізувати екологічні ризики, виробляти стратегії екологічно безпечного управління; 3) комунікативно-дискусійний аспект. Використання онлайн-форумів, вебінарів, хмарних сервісів сприяє формуванню екологічної свідомості через обговорення екологічних проблем і

пошук колективних рішень; 4) мотиваційно-ціннісний аспект. ІКТ створюють умови для залучення студентів до екологічних проєктів, участі в міжнародних онлайн-ініціативах, що стимулює розвиток екологічної відповідальності та громадянської активності.

Таким чином, формування екологічної культури майбутніх фахівців агропромислової галузі в умовах цифровізації освіти вимагає інтеграції ІКТ у навчальний процес. Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують нові можливості для отримання екологічних знань, розвитку практичних умінь і формування ціннісних орієнтацій студентів.

Використання ІКТ підвищує ефективність професійної підготовки, сприяє формуванню екологічної відповідальності й готовності майбутніх аграріїв до впровадження принципів сталого розвитку у своїй професійній діяльності.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку інтерактивних електронних курсів, віртуальних екологічних лабораторій і систем оцінювання рівня екологічної культури студентів.

Література:

1. Пономаренко Л. В. Формування екологічної культури студентів аграрних закладів вищої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 179. С. 102-108.
2. Спірін О. М. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: навч. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2013. 256 с.

УДК 371.796

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Болотникова Тетяна Григорівна,

кандатка педагогічних наук, доцентка, докторантка,
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» ХОР,
м. Херсон

Людина як особистість формується у процесі життя. Фізична культура і спорт також роблять свій внесок у розвиток та формування особистості. Фізична культура формує світогляд, моральні якості, навчає методам самовиховання та самоконтролю, виступаючи, таким чином, найважливішим засобом розвитку особистості.

Метою нашого дослідження виступає визначення ролі фізичної культури у формуванні особистості дітей підліткового віку. Серед методів, які були використані для досягнення мети дослідження, зазначимо наступні – теоретичні методи: аналіз і узагальнення наукової літератури, узагальнення передового досвіду та інші.

Фізична культура – це вид культури, спрямований на зміцнення здоров'я та розвиток фізичних здібностей. Вона розвиває організм, підтримує бездоганний фізичний стан довгі роки.

На сьогоднішній день, вчені різних галузей (педагогіка, медицина, психологія) стверджують, що діти підліткового віку вибирають малоактивний і

малорухливий спосіб життя, а більшість часу проводять за телефонами і комп'ютерами, при цьому природна біологічна потреба підлітка у русі не задовольняється повною мірою.

Підлітковий вік – це період життя з 12-13 до 17-18 років [2]. У цей час відбувається статеве дозрівання, що супроводжується прискореним фізичним розвитком. У фізіологічному відношенні підлітковий вік – віковий етап, який готує дитину до дорослого життя та відповідних навантажень за рахунок збільшення довжини та ваги тіла, дозрівання й перебудови всіх органів та систем. Саме тому фізичні заняття для підлітків займають особливе місце порівняно з дорослим організмом, оскільки підростаючий організм потребує постійної підтримки форми, підвищення функціонування різних систем та органів.

Науково доведено [1], що у дітей підліткового віку, які систематично займаються фізичною культурою та спортом, спостерігають досить високу активність, дотримання режиму дня, впевнену поведінку, високий життєвий тонус, комунікабельність, готовність до співпраці, низький рівень тривожності щодо критики в свою адресу, вищу емоційну стійкість, витримку, оптимізм, енергію. Серед таких дітей більше наполегливих, рішучих осіб, які вміють впевнено вести себе в колективі. Вони успішно взаємодіють у роботі, вільно вступають в контакти, більш винахідливі, серед них частіше зустрічаються лідери, їм легше вдається самоконтроль. Окрім того, систематичне фізичне навантаження дозволяє швидко знімати стресовий стан, покращувати роботу серцево-судинної та нервової систем, які забезпечують киснем клітини головного мозку.

Відповідно до соціально-економічних потреб суспільства і виходячи із сутності загальної та середньої освіти, метою фізичної культури є сприяння формуванню різнобічно розвиненої особистості.

Важливим є й той факт, що фізична культура та спорт сприяють розвитку інтелектуальних процесів – уваги, точності сприйняття, запам'ятовування, відтворення, уяви, мислення, покращують розумову працездатність. Здорові, загартовані, добре фізично розвинені юнаки та дівчата, як правило, успішно сприймають навчальний матеріал, менше втомлюються на уроках у школі, не пропускають занять через простудні захворювання.

Сучасний зміст фізичної культури у школі та позашкільні має виходити з наступних умов:

- фізична культура має задовольняти інтересам суспільства;
- фізична культура повинна використовуватися як засіб організації здорового способу життя людини, зміцнення здоров'я та підтримки довголіття;
- фізична культура повинна сприяти індивідуальному розвитку культури тіла школяра, можливості активно включатись у різноманітні трудові, фізкультурно-спортивні та культурні заходи;
- фізична культура повинна забезпечувати формування знань, умінь та навичок в організації та проведенні самостійних форм занять, щоб використовувати фізичні вправи для цілеспрямованого розвитку фізичних якостей, рухової підготовки та культури рухів, формування постави;

– фізична культура повинна розвивати мислення, навчити міжособистісному спілкуванню, повазі себе і оточуючих, давати можливість самовираження і сприяти самовизначенню [2].

Заняття фізичною культурою та спортом формують здорове честлюбство, почуття власної гідності, здатність «тримати удар», дух чесної конкуренції, що особливо важливо для підростаючого покоління в сучасних умовах.

Отже, фізична культура – це діяльність, спрямована на розвиток фізичної та психологічної сфери людини, а також на формування способу життя та розвитку цілісної особистості, завдяки формуванню інтересів, фізичних якостей, творчих здібностей тощо.

Література:

1. Приходько В. В. Формувати у школяра звичку до занять спортом або ж діяльну особу будівничого власного здоров'я. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Вип. 81. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Чернігів: ЧНПУ, 2010. С. 401-405.

2. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

УДК 37.013.42:004

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Воляннюк Анастасія Сергіївна,

викладачка кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти,
Херсонський державний університет,
м. Івано-Франківськ

Цифрова трансформація освіти, прискорена глобальними викликами, кардинально змінила не лише інструменти навчання, а й самі умови, в яких формується та підтримується навчальна мотивація. Перехід від структурованих аудиторій до гнучких, але часто ізольованих онлайн-просторів, вимагає глибокого переосмислення традиційних педагогічних підходів. Успіх у цифровому середовищі значною мірою залежить від внутрішньої мотивації та саморегуляції здобувачів освіти, що ставить перед освітянами нові завдання [3]. Ця стаття аналізує ключові соціально-педагогічні аспекти формування мотивації в онлайн-навчанні, спираючись на провідні психологічні теорії, та пропонує практичні стратегії для створення ефективного та психологічно здорового освітнього середовища.

Для розуміння мотиваційних процесів в онлайн-навчанні доцільно звернутися до двох ключових теорій: теорії самодетермінації та теорії очікуваної цінності. Теорія самодетермінації стверджує, що для розвитку внутрішньої мотивації необхідно задовольнити три базові психологічні потреби: автономії, компетентності та соціальної приналежності [7].

Цифрове середовище створює парадоксальну ситуацію: воно пропонує безпрецедентну гнучкість для підтримки автономії, але водночас несе ризик

соціальної ізоляції, що підриває потребу у зв'язках.

Теорія очікуваної цінності доповнює цей погляд, стверджуючи, що мотивація є результатом взаємодії двох факторів: очікування успіху та суб'єктивної цінності завдання [8].

В онлайн-форматі, де навчальний матеріал може здаватися абстрактним, викладачі повинні докладати свідомих зусиль, щоб продемонструвати практичну цінність знань, пов'язуючи їх з реальними життєвими та професійними цілями здобувачів вищої освіти [4]. Також одним із новітніх напрямів осмислення мотиваційних процесів у цифровій освіті є дослідження впливу сучасних цифрових інструментів на наукову активність здобувачів освіти. У результатах попередніх досліджень висвітлено [1], що використання цифрових технологій не лише спрощує дослідницький процес, а й підвищує внутрішню мотивацію майбутніх педагогів через розвиток упевненості, автономії та готовності до участі у заходах різного спрямування.

Одним із важливих напрямів підвищення мотивації є персоналізація навчання, яка передбачає адаптацію освітнього процесу до індивідуальних потреб, цілей та темпу кожного здобувача вищої освіти [6]. Сучасні системи управління навчанням (LMS) та інструменти штучного інтелекту дозволяють створювати індивідуальні освітні траєкторії, пропонувати завдання відповідного рівня складності та надавати автоматизований зворотний зв'язок. Це безпосередньо підтримує потреби в автономії та компетентності. Водночас упровадження персоналізації стикається з викликами, зокрема технічними обмеженнями, недостатньою цифровою грамотністю викладачів та ризиками цифрової нерівності [5].

Ще одним ефективним інструментом є гейміфікація освітнього процесу, тобто використання ігрових елементів (балів, значків, рівнів) у неігрових контекстах для підвищення залученості [2]. Вона робить навчання більш захоплюючим і сприяє підтримці відчуття компетентності. Однак існує ризик підміни внутрішньої мотивації зовнішніми стимулами, коли здобувачі починають орієнтуватися на отримання нагород, а не на розуміння матеріалу, що породжує «штучну мотивацію».

Важливим чинником підвищення мотивації є інтерактивність та співпраця. Інтерактивне навчання перетворює здобувача з пасивного споживача інформації на активного учасника. Використання онлайн-дошок, дискусійних форумів, групових проєктів і сесійних залів у відеоконференціях сприяє задоволенню потреби в соціальних зв'язках. Спільна діяльність підвищує мотивацію, розвиває комунікативні навички й критичне мислення.

Не менш важливим є конструктивний зворотний зв'язок, який забезпечує ефективність усіх інших стратегій. В умовах дистанційного навчання, де відсутні неформальні канали комунікації, його роль стає критичною. Своєчасний, конкретний і персоналізований фідбек підтримує відчуття компетентності, допомагає здобувачам освіти бачити власний прогрес і демонструє турботу викладача, зміцнюючи соціальний зв'язок.

Попри технологічні можливості, онлайн-середовище породжує специфічні виклики, що можуть стати бар'єрами для мотивації. Соціальна ізоляція,

зумовлена відсутністю «живого» спілкування, підриває потребу у зв'язках і призводить до зниження навчальної активності. Інтенсивне використання відеоконференцій спричиняє цифрову втому, що викликає когнітивне перевантаження та психологічне виснаження. Також актуальною проблемою є академічна прокрастинація, зумовлена браком зовнішньої структури та контролю, страхом невдачі або недостатньо розвиненими навичками саморегуляції. Ці фактори взаємопов'язані та можуть створювати «спіраль демотивації»: ізоляція сприяє прокрастинації, а спроби боротися з нею через надмірну кількість онлайн-зустрічей посилюють втому.

Формування стійкої мотивації в цифровому освітньому середовищі потребує комплексного, людиноцентричного підходу, де технології виступають інструментом для підтримки фундаментальних психологічних потреб. Ключова зміна, яку приносить онлайн-навчання, полягає у перенесенні відповідальності за регуляцію навчального процесу з зовнішнього середовища на самого здобувача освіти. Це означає, що розвиток навичок саморегуляції та тайм-менеджменту стає не менш важливим завданням, ніж передача предметних знань. Ефективна педагогічна практика вимагає створення спільноти, у якій підтримується постійна взаємодія, забезпечується якісний персоналізований зворотний зв'язок, баланс між синхронними та асинхронними форматами роботи, а також цілеспрямований розвиток цифрової та метакогнітивної компетентності здобувачів освіти.

Література:

1. Волянчук А.С. Сучасні цифрові інструменти як засіб мотивації майбутніх педагогів до наукових досліджень. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*, (18), 27–39. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2025.183>
2. Гейміфікація та ігрове навчання: у чому різниця та як використовувати? URL: <https://budni.robota.ua/expert-thoughts/geymifikatsiya-ta-igrove-navchannya-u-chomu-riznitsya-ta-yak-vikoristovuvati>.
3. Кучерак І. В. Цифровізація та її вплив на освітній простір у контексті формування ключових компетентностей. *Теорія і методика професійної освіти*. 2020. Вип. 22. Т. 2. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_2/22.pdf.
4. Мотивація дітей під час онлайн-навчання: як не втратити? GoITeens. URL: <https://goiteens.com/blog/motyvatsiya-onlayn-navchannya/>.
5. Серденко Т. В., Рейс Т. Т. Персоналізація навчання за допомогою інформаційних систем. *Інформаційні технології*. Вісник ХНТУ. 2025. № 2 (93), ч. 2. С. 333–338. DOI: 10.35546/kntu2078-4481.2025.2.2.41.
6. Сірський Л. Як працює персоналізація в онлайн-навчанні. Kwiga Blog. URL: <https://kwiga.com/ua/blog/yak-pracyuye-personalizaciya-v-onlajn-navchanni>.
7. Тадєєва Л. В. Теорія самодетермінації Дісі–Раяна і навчальна мотивація. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2012. № 3. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2136/1/Tadejeva.pdf>.
8. Тіщук О. А., Масєвська О. М., Чернова Т. Ю. Формування мотивації до навчання здобувачів формальної освіти у ЗВО засобами педагогічного коучингу. *Теорія і методика професійної освіти*. 2024. Вип. 73. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/73/42.pdf>.

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: ФІНАНСОВІ, МОВНО-КУЛЬТУРНІ Й ІНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ТА МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ

Гладкий Василь,

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ

Академічна мобільність закріплена в українському правовому полі як складова якості вищої освіти та інструмент професійного зростання майбутніх педагогів; Порядок №579 і Закон “Про вищу освіту” визначають типи мобільності, права учасників, механізми визнання результатів та гарантії повернення на місце навчання [1-2]. В умовах повномасштабної війни зростає роль спрощених процедур визнання результатів/кваліфікацій і розширення форматів, зокрема віртуальної мобільності, аби забезпечити безперервність підготовки педагогічних кадрів [3, 6].

Для студентів педагогічних спеціальностей ключовими бар'єрами залишаються фінансові витрати (прямі – подорож, проживання; непрямі – мовна підготовка, технічне забезпечення, втрата підробітку). Попри те, що програми ЄС частково компенсують видатки, високий попит і конкуренція обмежують охоплення, що відбивається у щорічній статистиці Erasmus+; у відповідь ЗВО застосовують авансові виплати до першого траншу гранту, невеликі внутрішні гранти, домовленості щодо житла та короткі “мікро-/короткострокові змішані” формати, які зменшують сумарні витрати [4, 7].

Не менш відчутними є мовно-культурні виклики: вимоги до володіння мовою приймача й відмінності в освітніх практиках (шкільна політика, інклюзія, етика). Дієвими засобами зниження ризиків дезадаптації та підтримки формування професійної ідентичності виступають інтенсиви з фахової мови, модулі міжкультурної компетентності, “культурні бадді” та психологічний супровід [5–6].

В інституційній площині перешкоди пов'язані з неузгодженими академічними календарями, нестандартизованими внутрішніми процедурами й затримками з підписанням або оновленням Inter-institutional Agreements; без таких угод мобільність у межах Erasmus+ не набуває “офіційного” статусу [2, 6]. Додається проблема неповного або запізненого визнання результатів, зафіксованих у Learning Agreement та Transcript of Records, попри вимоги до прозорих шаблонів і чітких дедлайнів; ці вимоги узгоджуються з Порядком №579 [1, 3]. З травня 2022 року настанови щодо fast-track recognition скоротили час оцінювання і сприяли безперервності індивідуальних траєкторій [3].

Після пандемії та у воєнних умовах віртуальна мобільність виконує функцію “м'якого входу”: вона кредитується за наявності LA та прозорого оцінювання, знижує прямі витрати й адаптаційне навантаження та може слугувати підготовчим етапом до фізичної поїздки [5–6].

Актуальні дослідження щодо мобільності українських студентів у період війни відзначають складні мотиваційні раціоналі (поєднання освітніх, безпекових і соціально-економічних мотивів) та нерівномірність доступу між регіонами і групами, що вимагає адресної фінансової та організаційної підтримки саме у педагогічній сфері [8–9]. Паралельно у шкільному секторі інституціалізовано процедури визнання результатів навчання, здобутих за кордоном, що зміцнює “культуру визнання” і створює позитивне тло для закладів вищої освіти та майбутніх учителів [8].

Практичні орієнтири для розширення доступу в межах 4 напрямів узгоджуються з європейськими настановами та українським правовим полем: (1) фінанси – співфінансування ЗВО, авансові виплати, житлові партнерства, короткострокова змішана мобільність; (2) мова/культура – інтенсиви, міжкультурні модулі, “бадді” та психологічна підтримка; (3) інституції — актуалізація положень про мобільність у відповідності до №579, уніфікація LA/Transcript, “one-stop office”, “вікна мобільності”, суворе дотримання ПА/ECTS; (4) формати — системний розвиток віртуальної/змішаної мобільності як підготовчого етапу до фізичної участі [1, 4-7].

Академічна мобільність майбутніх учителів — ключовий механізм інтернаціоналізації та підвищення якості освіти, однак її потенціал обмежують фінансові, мовно-культурні та інституційні чинники. Стійке розширення доступу потребує адресної фінансової підтримки на рівні ЗВО та програм ЄС, системної мовно-культурної підготовки з психологічним супроводом, уніфікованих і своєчасних процедур визнання (ПА/LA/ECTS) у відповідності до національного порядку, а також стратегічного використання віртуальної та змішаної мобільності як “містка” до повноцінної фізичної участі. Воєнний контекст посилює потребу у швидкому й довірчому визнанні досягнень (fast-track) і спеціальних механізмах освітньої справедливості для підтримки вразливих груп, аби гарантувати безперервність індивідуальних освітніх траєкторій [1-6, 8].

Література:

1. Постанова КМУ №579 “Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність” (12.08.2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/579-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.10.2025)
2. Закон України “Про вищу освіту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 07.10.2025)
3. European Commission; ENIC-NARIC. Guidelines on fast-track recognition of Ukrainian academic qualifications (07.05.2022). URL: <https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/2022-06/guidelines-fast-track-recognition-ukrainian-academic-qualifications.pdf> (дата звернення: 07.10.2025)
4. Erasmus+. Annual reports, factsheets and statistics (оновлення 23.07.2025); Data visualisation on learning mobility projects (23.04.2025). URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/resources-and-tools/statistics-and-factsheets> (дата звернення: 07.10.2025)
5. WENR/WES. Shifting Tides: Exploring the Rise of Virtual Student Mobility (01.11.2023). URL: <https://wenr.wes.org/2023/11/shifting-tides-exploring-the-rise-of-virtual-student-mobility-in-international-education> (дата звернення: 07.10.2025)
6. UNESCO. Moving minds: opportunities and challenges for virtual student mobility (2022). URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380988> (дата звернення: 07.10.2025)

7. National Erasmus+ Office – Ukraine. Status of Ukraine in EU Programme Erasmus+ (2025). URL: https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/opportunities_2025.pdf (дата звернення: 07.10.2025)

8. Eurydice. Ukraine: Recognition of schoolchildren's learning outcomes acquired abroad is now regulated (28.07.2025). URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/news/ukraine-recognition-schoolchildrens-learning-outcomes-acquired-abroad-now-regulated> (дата звернення: 07.10.2025)

9. Zayachuk, Y. Ensuring quality higher education in Ukraine in times of war (2025). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/14779714241270254> (дата звернення: 07.10.2025)

УДК: 378.016:347(477)»220»

ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ ВИКЛАДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ДРУГОМУ ДЕСЯТИРІЧЧІ XXI СТ.

Гресько Василь Васильович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ

Актуальність даної теми дослідження зумовлена тим, що цивільне право є однією із фундаментальних, найбільш об'ємних і постійно реформованих галузей права. Постійне оновлення цивільного законодавства та зміна підходів до застосування норм права в судовій практиці вимагають від викладачів даної навчальної дисципліни використання форм та методів її викладання, які надають змогу передати якомога більше знань за короткий час педагогічної роботи. Домінування компетентнісного підходу в сучасній освіті, необхідність у зменшенні розриву між академічною підготовкою та юридичною практикою є тими чинниками, які зумовлюють потребу в пошуку ефективним форм викладання навчальної дисципліни цивільного права в закладах вищої освіти України, що здійснюють професійну підготовку правників. Не можна залишити поза увагою й стрімкий розвиток інформаційних технологій та їхню інтеграцію в освітній процес, що мали місце в другій декаді XXI століття у вітчизняному освітньому просторі.

Відтак, наявна потреба в узагальненні та систематизації найбільш успішних форм викладання цивільного права, адаптованих до сучасного українського та європейського освітнього простору. Результати такого дослідження матимуть практичне значення для викладачів цивільно-правових дисциплін та розробників навчальних програм.

Питання ефективності форм викладання правничих дисциплін в другому десятиріччі XXI століття було предметом дослідження у наукових працях В. Кадали, Н. Кузнецової, О. Селезньової, І. Тимкович та ін.

Водночас, проблемні питання застосування форм викладання цивілістичних навчальних дисциплін в своїх працях висвітлювали наступні науковці: А. Гриняк, Ю. Жорнокуй, В. Косак, Л. Красицька, Л. Орел, С. Сліпченко, І. Спасибо-Фатєєва, Р. Стефанчук.

Проведений аналіз праць зазначених вище науковців дає підстави для висновку, що в досліджуваній нами період піддаються критиці традиційні форми навчання цивілістичних дисциплін. Натомість, значна увага приділяється практико орієнтованим формам.

Так, Н. Кузнєцова зазначає, що на зміну архаїчно побудованим практичним заняттям, затеоретизованим семінарам, формальній виробничій та переддипломній практиці (яка проводиться здебільшого на папері) мають прийти реальні форми практичної підготовки здобувача до майбутньої професії [6, С. 71]. Зазначається, що ефективною формою практичної підготовки студентів-юристів можуть також стати практичні заняття із використанням методів імітації розгляду спору з розподіленням ролей між його учасниками (позивач, відповідач, треті особи, суддя тощо) [6, С. 70]. Зазначається, що такі заходи дозволяють поглибити та закріпити серед студентів правників теоретичні знання, сприяють виробленню правничих навичок і вмінь, необхідних для практики права в судових і позасудових процесах, а також осмисленню соціальної ролі у судових і позасудових процесах, здобутті стимулів для професійного росту [4, С. 113-114].

Достатньо ефективним способом поєднання теоретичної та практичної складових під час викладення тематичного лекційного матеріалу є проведення бінарних занять із залученням правників, які здійснюють практичну діяльність, пов'язану з предметом лекційного заняття, що вже досить активно запроваджується закладами вищої освіти. За такого подання матеріалу студенти можуть глибше засвоїти теоретичний матеріал, обговорити особливості практичного застосування здобутих знань за темою [2, С. 382]. Така форма викладання переростає у творчий процес або переходить у практичну площину слухачів та формує в останніх креативну компетентність [7, С. 59].

Наголошується, що традиційно існуючі форми навчання правників-цивілістів повинні зазнавати трансформації в сторону пріоритетності формуванню навичок та стимулюванню творчості в здобувачів освіти.

Забезпечити якісне оволодіння таким навчальним матеріалом допоможуть семінарські заняття у формах, що спрямовані на розвиток творчих, аналітичних, пізнавально-наукових здібностей здобувачів. Це може бути роз'яснювальна робота з першоджерелами нормативно-правових актів (а не з уже готовим аналізом); графічна робота із складанням графіків, схем, таблиць, спрямованих на тлумачення, характеристику та розуміння юридичних понять, конструкцій, процесів [9, С. 62]. Засвоєння теоретичного матеріалу на лекційних заняттях має поєднуватися з аналізом практичних казусів, судової практики, в тому числі позицій судів касаційних та апеляційних інстанцій, аналізом узагальнення судової практики. Це дасть змогу сформуванню теоретико-практичний фундамент знань у сфері юриспруденції. Зрештою це відповідає вимогам стандарту підготовки фахівця-юриста, згідно з яким останній повинен володіти як теоретичними знаннями, так і практичними навичками майбутньої професійної діяльності [5, С. 244].

Для здобувачів магістерського рівня вищої освіти пропонується використовувати наукові семінари, які характеризуються високим рівнем

узагальнення знань, умінь та навичок. Водночас, для здобувачів вищої юридичної освіти молодших курсів, які вивчають цивілістичні дисципліни, доречним є проведення семінарських занять з використанням ігрових ситуацій, коли студенти виступають у ролі представників позивача та відповідача, експертів з договірного права тощо, а їхні виступи рецензуються й оцінюються групою рецензентів. Доволі цікавими є міжпредметні семінари, що проводяться одним або різними викладачами, на яких обговорюється правова природа договорів, що використовуються як у сфері цивільного, так і трудового, земельного тощо права [1, С. 415-416].

Також, доречним є проведення семінарських занять із вирішенням ситуаційних задач, які студенту необхідно вирішити із використанням норм законодавства. Такі задачі вирішуються індивідуально та в групі, що дозволяє їм набути навичок роботи в команді. Також, є завдання іншого характеру: проекти договорів, установчих документів, позовних заяв та інших процесуальних документів [8, С. 198].

О. Зозуляк звертає увагу на те, що лекційні та семінарські заняття повинні носити в своїй основі проблемний характер із системною аналітикою. Викладання дисциплін відповідного циклу слід спрямовувати у руслі тенденцій розвитку цивільного законодавства. При цьому, семінарські заняття виступають основою розвитку правничого мислення студентства, адже через вирішення різних завдань практичного характеру здобувач формує здатність зрозуміло та переконливо висловлювати свої аргументи (як усно, так і письмово) [3, С. 14-15].

У зв'язку із стрімким розвитком інформаційних технологій, Р. Стефанчук пропонує розробляти такі форми викладання цивілістичних дисциплін як відеолекції, відеомайстер-класи, інтерактивне спілкування з викладачем, електронний замір рівня усвідомлення отриманої інформації, формування процесуальних документів та отримання гайдлайнів з цього питання, автоматизація оцінювання системи знань тощо. Також, пропонується використання сучасних онлайн-курсів, які сконцентровані на основних освітніх платформах, на кшталт Coursera, Khan Academy, EdX, Udemy, Prometheus тощо [10, С. 227-228].

Підсумовуючи наведене, можна простежити, що в дослідженій нами науковій літературі підкреслювалася ефективність саме сучасних та нестандартних форм проведення занять цивілістичних дисциплін серед здобувачів вищої юридичної освіти (бінарне заняття та імітаційні судові засідання). Загалом, акцентовано увагу на необхідності практичної орієнтації форм викладання, їхню адаптацію під формування практичних навичок у здобувачів освіти та стимулюванні творчості.

Водночас, події кінця другого десятиріччя ХХІ ст., пов'язані із стрімким поширенням коронавірусної хвороби та запровадження карантину, стимулювали використання інноваційних форм викладання, пов'язаних із застосуванням інформаційних та комп'ютерних технологій.

Література:

1. Гриняк А.Б. Методологічні особливості організації практичної підготовки студентів з

цивілістичних дисциплін (на прикладі спецкурсу «Договірне право»). *Реформування юридичної освіти: виклики часу. Збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнєцової*. 2019. С. 409–420.

2. Жорнокуй Ю.М., Сліпченко С.О., Красицька Л.В. Про викладання цивільного та сімейного права в контексті загального доступу до правничої професії в Україні. *Реформування юридичної освіти: виклики часу. Збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнєцової*. 2019. С. 373–388.

3. Зозуляк О.І. Досвід викладання приватноправових дисциплін у магістратурі // Підвищення якості викладання галузевих юридичних дисциплін : збірник матеріалів круглого столу, 7 жовтня 2021 р., Київ, 2021. С. 11–16.

4. Кадала В.В. Проблеми та перспективи юридичної освіти у XXI столітті // Вища юридична освіта: історичний досвід та перспективи розвитку : матеріали регіонального круглого столу, 22 лютого 2018 р., Маріуполь, 2018. С. 112–115.

5. Коссак В.М. Концептуальні засади вдосконалення підготовки фахівців права з цивілістичних дисциплін в умовах реформування юридичної освіти. *Реформування юридичної освіти: виклики часу. Збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнєцової*. 2019. С. 235–250.

6. Кузнєцова Н. С. Забезпечення якісної практичної підготовки студентів-юристів як невід’ємна складова реформування юридичної освіти. *Право України*. 2017. № 10. С. 66–72.

7. Олійник О.С. Особливості методів та способів викладання юридичних дисциплін в сучасних умовах // Підвищення якості викладання галузевих юридичних дисциплін : збірник матеріалів круглого столу, 7 жовтня 2021 р., Київ, 2021. С.59–60.

8. Орел Л.В. Сучасні методи навчання цивільного права та процесу. // Scientific and pedagogic internship «Modern approaches to the organization of the educational process for law students» : Internship proceedings, August 24 – October 2, 2020. Frankfurt an der Oder, 2020. С. 197 – 199.

9. Селезнєва О.М. Підвищення якості викладання юридичних дисциплін в умовах дистанційного навчання. // Підвищення якості викладання галузевих юридичних дисциплін : збірник матеріалів круглого столу, 7 жовтня 2021 р., Київ, 2021. С.61–63.

10. Стефанчук Р.О. До питання осучаснення організації та викладання цивілістичних дисциплін. *Реформування юридичної освіти: виклики часу. Збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнєцової*. 2019. С. 219–233.

УДК 37.013:376.1

РОЛЬ СІМ’Ї ТА ШКОЛИ У ЗАПОБІГАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ ДІТЕЙ З ООП В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Дереш Валентина Станіславівна,

кандидатка педагогічних наук,

завідувачка кафедри теорії й методики виховання, психології та інклюзивної освіти,
Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» ХОР,

м. Херсон

Товстоган Володимир Святославович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії й методики виховання, психології та інклюзивної освіти,
Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» ХОР,

м. Херсон

Реформування системи освіти в Україні передбачає впровадження інклюзивної освіти, яка орієнтована на забезпечення рівними правами і можливостями усіх дітей. Діти з ООП потребують особливої, додаткової

підтримки згідно з результатами комплексного обстеження фахівцями інклюзивно-ресурсного центру. Інклюзивна освіта дозволяє якісно організувати освітній процес. Однак, через вплив різних чинників (недостатній рівень взаєморозуміння, підтримки або прийняття дітей з особливими освітніми потребами (ООП) з боку однолітків, педагогів і навіть батьків), однією із найактуальніших проблем залишається запобігання соціальній ізоляції дітей з ООП в інклюзивному освітньому просторі.

Сімейне середовище є першим соціальним інститутом у який потрапляє дитина з народження, де отримує перший життєвий досвід взаємодії з оточуючим світом. Ключову роль у формуванні в дітей з ООП позитивної самооцінки, мотивації до комунікації та залученні до соціального життя в громаді відіграють батьки.

Сім'я створює умови для розвитку самостійності та соціальної активності дитини з ООП, формує толерантне ставлення до різноманітності серед інших членів родини і найближчого оточення, бере активну участь у спільних шкільних заходах для покращення інтеграції дитини в колектив, здійснює активну співпрацю з педагогами та фахівцями команди психолого-педагогічного супроводу.

Як бачимо, в першу чергу від позиції батьків і членів сім'ї залежить позитивне сприйняття особливостей їхнього сина чи доньки з ООП. Адже сім'я, яка відкрито спілкується з учителями, асистентом, психологом та однокласниками дитини, знижує ризик її соціального відчуження в освітньому просторі.

Проте не потрібно применшувати роль школи в процесі запобігання соціальної ізоляції дітей з ООП в інклюзивному освітньому просторі. Школа є не тільки освітнім, але і соціальним інститутом, де відбувається соціалізація дитини з ООП. Це простір, де кожна дитина навчається взаємодіяти з однолітками, дотримуватися норм і правил, комунікувати, розвивати навички емпатії та вчиться бути толерантною.

Для того, щоб кожен заклад освіти був середовищем підтримки для дітей з ООП, педагоги та фахівці команди психолого-педагогічного супроводу мають здійснювати індивідуальний підхід до кожного учня; створювати дружнє до дитини середовище, де кожен почувається прийнятим і рівним (дотримання принципів взаємної поваги, гуманізму та формування позитивних міжособистісних стосунків між усіма учасниками освітнього процесу), забезпечувати емоційний комфорт і безпечне освітнє середовище; підвищувати рівень обізнаності дітей про різноманітність можливостей людей (актуалізація особистісного потенціалу розвитку кожної дитини, незважаючи на її особливості: зовнішність, спосіб спілкування, сенсорні реакції, відмінності в культурі поведінки, інтересах, здібностях та можливостях тощо); розвивати у дитячій спільноті демократичну взаємодію та емпатійне міжособистісне спілкування (проводити заняття, тренінги, класні години, спрямовані на розвиток емпатії, взаємопідтримки, командної взаємодії); залучати дітей до спільних видів діяльності; взаємодіяти з батьками та вузькими спеціалістами (психологом, логопедом, реабілітологом) та залучати їх до освітнього процесу

[2, с.17].

Робота команди психолого-педагогічного супроводу напряду впливає на процес соціалізації дітей з ООП під час перебування їх у закладі освіти. Від їхньої організованої систематичної та плідної взаємодії, синергії командної роботи залежить результат соціалізації дітей з ООП [1].

Слід зазначити, що важливим чинником запобігання соціальної ізоляції дітей з ООП в інклюзивному освітньому просторі є професійна готовність педагогічних працівників до інклюзивного навчання. Вона включає не лише методичну, а й емоційно-ціннісну компетентність, яка передбачає вміння вчителя приймати дитину такою, яка вона є, з її унікальними потребами й можливостями.

Безперечно, задля запобігання соціальній ізоляції дітей з ООП в інклюзивному освітньому просторі, однією з основних умов є ефективна співпраця сім'ї та школи. Вона передбачає систематичний обмін інформацією між батьками та педагогічними працівниками. Ця взаємодія має бути відкритою, необхідно щоб усі учасники з довірою ставилися один до одного. Також важливою є рівноправність партнерів, адже успіх залежить від спільного прийняття рішень щодо навчальних і виховних стратегій. Необхідно кожному дорослому з повагою ставитися до дитини, враховувати її думки та інтереси як у повсякденному житті, так і в освітньому процесі. Співпраця сім'ї та школи передбачає врахування командного підходу в запобіганні соціальній ізоляції дітей з ООП в інклюзивному освітньому просторі. Батьки спільно з педагогами та командою психолого-педагогічного супроводу формують індивідуальну траєкторію розвитку дитини. Крім цього, запорукою спільного успіху є позитивна комунікація, яка передбачає акцентування на сильних сторонах дитини, а не лише на труднощах і проблемах.

Підсумовуючи, наголосимо, що запобігання соціальній ізоляції дітей з ООП є системним процесом, який потребує єдності зусиль сім'ї та школи. Сім'я формує емоційне підґрунтя прийняття дитини в освітньому просторі, а школа забезпечує соціальний досвід, що зміцнює її впевненість і почуття приналежності до учнівського колективу. Інклюзивна взаємодія стає можливою тільки тоді, коли і педагоги, і батьки усвідомлюють спільну мету: успішна життєдіяльність особистості, незалежно від її відмінностей з іншими. Необхідно створити спільноту підтримки, де кожна дитина, незалежно від її потреб, відчувала б власну значущість. Узгоджена діяльність сім'ї та школи, спрямована на створення безпечного, підтримувального і толерантного освітнього простору є умовою, за якої буде здійснюватися успішна соціалізація дітей з ООП.

Література:

1. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 08.06.2018 № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text> (дата звернення: 12.10.2025).

2. Стаємо сильнішими разом: метод. порадник з використання ресурсів ОДГ/ОПЛ у роботі з дитячими спільнотами задля сприяння інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни / уклад. М. Гриньова та ін.; під заг. ред.: Н. Протасової, В. В. Полторака, Ю. О. Молчанової. Київ, 2023. 165 с.

УДК 37.013.3

ЦІННІСНИЙ ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

Дубінка Микола Михайлович,

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри освітніх наук,

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,

м. Кропивницький

Питання взаємозв'язку культурних надбань, системи цінностей, світоглядних устремлінь особистості є досить актуальним у сучасному соціумі. В умовах глобалізаційних процесів, інформаційної насиченості та зростаючої динаміки соціокультурних змін особливої значущості набуває усвідомлення культури як фундаментального чинника духовного розвитку людини, процесу її соціальної інтеграції, адаптивності до умов та подальшої самореалізації [1; 3].

Соціально-культурне середовище є системою взаємопов'язаних чинників, які визначають процес соціалізації людини, формування її ціннісних орієнтацій, світоглядних позицій та норм поведінки. Воно охоплює сукупність матеріальних, духовних, комунікативних і символічних елементів суспільного життя, що опосередковують взаємодію індивіда з культурою, соціальними інститутами та традиціями певної спільноти. Як зазначає І. Бех, саме соціокультурне середовище є «детермінантою розвитку особистості, яка інтегрує соціальні, моральні та духовні впливи» [1, с. 47].

Через систему культурних норм, традицій і соціальних очікувань середовище формує у людини здатність осмислювати власне місце у світі, співвідносити особисті цінності з колективними та робити свідомий вибір життєвих орієнтирів. Таким чином, воно забезпечує процес самоідентифікації, сприяє становленню особистісної автономії та розвитку внутрішньої культури. На думку О. Сухомлинської, соціокультурний простір виступає «джерелом відтворення людяності, моральності та духовної спадкоємності поколінь» [7, с. 102].

Водночас соціокультурне середовище виконує функцію опосередкованого регулятора державного, суспільного, родинного, інституційного та неформального виховання. Воно визначає зміст виховних стратегій, педагогічних підходів та пріоритетів розвитку освітнього процесу. Зокрема, у контексті глобалізаційних викликів і діджиталізації сучасна освіта потребує узгодження традиційних цінностей із новими культурними кодами молодого покоління. Саме тому педагогічна діяльність має бути спрямована на створення гармонійного соціокультурного простору, у якому відбувається формування особистості як носія гуманістичних і демократичних ідеалів [5, с. 15].

За переконанням Г. Русин, соціокультурне середовище є не лише фоном соціального розвитку, а й активним чинником появи нових тенденцій у сфері виховання, освіти та культури загалом [6, с. 89]. Його трансформаційний

потенціал проявляється у здатності адаптувати суспільство до змінних цивілізаційних викликів, забезпечуючи спадкоємність культурних традицій і водночас відкритість до інновацій.

Отже, соціокультурне середовище виступає інтеграційною системою, що визначає напрям розвитку особистості, її духовне збагачення та світоглядну зрілість. Його роль у процесі виховання й саморозвитку людини набуває особливої ваги в умовах модернізації сучасної освіти, коли на перший план виходить формування особистості, здатної до критичного мислення, міжкультурного діалогу та моральної відповідальності.

Соціально-культурний контекст окресленого середовища впливає на розвиток особистості завдяки оволодінню системою цінностей, норм та стереотипів, що є орієнтирами ціннісних орієнтацій особистості, різноманітних соціальних ролей, різновекторних моделей поведінки. Культурні цінності, що превалюють у середовищі, поступово формуючи систему цінностей особистості, є визначальними її життєвих пріоритетів, маючи суттєвий вплив на подальший процес життєдіяльності в цілому [1]. Крім того, соціально-культурне середовище є підґрунтям забезпечення потреби у самопізнанні, вияву потенційних можливостей та здібностей, прагненню до самореалізації.

Культура не тільки акумулює в своїй основі матеріальні й духовні надбання, вона інтегрує та є регулятором суспільних норм і цінностей, що визначають систему ставлень людини до власного буття, до суспільства, до світу в цілому. Завдяки орієнтирам, що закладені в культурі, відбувається процес духовного самотворення людини, через який особистість розкриває свої потенційні можливості, розвиває уміння взаємодії та роботи в команді, виявляючи здатність до самоаналізу та самовдосконалення.

Завдяки включенню в систему різноманітних культурних практик, формуються: ідентичність, позиція власного «Я», моральна свідомість та переконання, естетичні смаки та ідеали, соціальні, життєві та професійні компетентності. Тим самим культура сприяє формуванню світоглядної функції, інтегруючи знання, погляди, переконання у цілісну систему цінностей, що складають частину духовного розвитку особистості.

При цьому, соціальні цінності впливають на формування індивідуальності. Взаємодіючи з різними особами та групами в соціумі, індивід набуває соціального досвіду, у неї поступово формуються ціннісні орієнтації, система усталених поглядів та переконань. Людина, як частина соціуму, у процесі засвоєння знань, удосконалення комунікативних здібностей, оволодіння сукупністю норм та правил, які стають основою її життєдіяльності [2]. Вони слугують регуляторами суспільних відносин і культурними орієнтирами, забезпечуючи соціальний контроль поведінки особистості.

Цінності культури впливають на формування світоглядних бачень, допомагають зрозуміти світ через призму історії, мистецтва та мови; є визначальними у дотриманні суспільних норм та формуванні переконань; сприяють розвитку ідентичності (усвідомленні своєї ролі та місця у соціумі); сприяють формуванню ціннісних орієнтирів власне особистості, її моральних устоїв; є джерелом підтримання традицій, звичаїв свого народу, допомагаючи

усвідомленню особи як члена суспільства.

У цілому, цінності є своєрідною духовною опорою суспільства, де культура виступає механізмом їх відтворення й трансляції [4]. Вони визначають не лише індивідуальні орієнтири, а й соціальні норми поведінки, моральні стандарти, моделі взаємодії. При цьому, становлення особистості відбувається за умови усвідомлення сенсу власного життя, що формується у контексті культури як осередку духовності. Культура сприяє гармонійному поєднанню індивідуального та загальнолюдського, матеріального й духовного начал.

У молодіжному середовищі культура набуває особливої ролі: саме через освітній процес, мистецтво, традиції, мову та комунікацію відбувається засвоєння суспільних ідеалів, норм етики, толерантності, громадянської свідомості. Не випадково, світогляд особистості формується як акумулювання культурного досвіду, інтелектуальної діяльності та духовного пошуку [2].

Сучасна культура, попри інформаційні виклики, відкриває широкі можливості для самореалізації та критичного мислення, проте потребує усвідомленого ставлення до питань культурної автентичності та духовної безпеки. Відтак важливим завданням сучасної освіти є формування у молоді здатності критично осмислювати культурні явища, розпізнавати їх ціннісний потенціал і зберігати зв'язок із національними традиціями як джерелом духовної ідентичності.

Отже, культура є системоутворювальним чинником становлення особистості, її світоглядних і моральних орієнтацій. Цінності соціально-культурного середовища визначають способи мислення, комунікації, творчої самореалізації, забезпечують духовну єдність поколінь і спадкоємність суспільного розвитку. Формування ціннісних орієнтацій у культурному контексті є процесом самотворення, у якому поєднуються національна традиція, універсальні гуманістичні принципи та індивідуальна свобода вибору. Лише культура, зорієнтована на діалог, толерантність і духовне вдосконалення, здатна забезпечити становлення морально зрілої, гуманістично спрямованої та соціально відповідальної особистості.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підходи, методи, перспективи. К.: Академвидав, 2020. 256 с.
2. Бібік Н. М. Культурні виміри сучасної освіти: виклики та перспективи. *Педагогічний дискурс*. 2022. № 33. С. 18–25.
3. Губерський Л. В. Культура як простір формування гуманістичних цінностей особистості. *Філософська думка*. 2021. № 5. С. 42–50.
4. Єрмаков І. Г. Ціннісні орієнтації як основа духовного розвитку особистості. *Освіта і розвиток обдарованої особистості*. 2019. № 4 (75). С. 7–12.
5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освіті. К.: Педагогічна думка, 2021. 312 с.
6. Русин Г. Соціокультурні детермінанти виховання в умовах трансформації сучасного суспільства. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2018. № 1. С. 84–92.
7. Сухомлинська О. В. Культурно-освітній простір і розвиток особистості. *Освіта і педагогічна наука*. 2019. № 2. С. 98–105.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Касаткін Олег Сергійович,

здобувач освіти ступеня доктора філософії,

Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» ХОР,
м. Херсон

Упродовж останніх десятиліть українське суспільство переживає масштабні культурні трансформації, спричинені зміною політичних систем, інформаційних технологій, освітніх парадигм та світоглядних орієнтирів. У цьому процесі особливе місце посідає літературна освіта, що не лише передає культурний досвід, а й формує ціннісну систему особистості. Аксиологічний (ціннісний) потенціал літератури полягає у її здатності виховувати людину культури – таку, що мислить, співпереживає, рефлексує, здатна до морального вибору й розуміння іншого. Саме тому сучасна шкільна літературна освіта стає важливою складовою культурної політики держави, яка покликана формувати гуманістичну, демократичну й духовно зрілу особистість.

Культура визначає не лише спосіб життя, а й спосіб мислення суспільства. Література – це дзеркало культури, у якому відображаються її норми, ідеали, архетипи та моральні орієнтири. Через читання школяр долучається до системи духовних координат свого народу й водночас до всесвітньої культурної спадщини. У пострадянський період в Україні розпочався процес деідеологізації гуманітарної освіти. Література перестала бути лише інструментом виховання «правильного» громадянина і стала простором діалогу цінностей.

Аксиологічний потенціал – це сукупність можливостей предмета, зокрема літератури, формувати у здобувача ієрархію цінностей, моделі відповідальної поведінки та механізми морального вибору. В українському гуманітарному дискурсі ця логіка спирається на ідеї духовно-ціннісного розвитку особистості (за концепцією І. Беха), де освіта мислиться як простір внутрішнього зростання й етичної рефлексії, а не лише як інструмент передавання знань [1, с. 39].

Для шкільного курсу літератури це означає: цілісну роботу з етичним змістом художнього світу; розвиток емпатії та рефлексії як навчальних дій; комунікативне оволодіння культурою різних епох і народів; самоідентифікацію учня в діалозі національної та світової традиції. У методичній думці ці орієнтири давно артикульовані (Н. Волошина, Т. Яценко, Ю. Ковбасенко, Г. Клочек та ін.) і перегукуються з компетентнісною парадигмою.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття став для України періодом глибоких культурних трансформацій, пов'язаних із переходом від тоталітарної до демократичної системи, зростанням ролі особистості та інтеграцією у європейський освітній простір. Як зазначає Л. Березівська, саме гуманітарна освіта в цей час виступила «індикатором цивілізаційних зрушень, адже

відображала зміну ціннісних орієнтирів суспільства – від колективістських до особистісних» [8, с. 45].

У 1990-х роках розпочався процес деміфологізації радянської школи і відновлення духовного змісту освіти. На рівні державних документів це закріплено в Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» (1993 р.), яка вперше проголосила мету «формування особистості, зорієнтованої на загальнолюдські та національні цінності» [7]. Цей принцип став теоретичним підґрунтям подальшої гуманізації змісту освіти.

У 2000-х роках Україна почала переосмислення ролі школи в контексті глобальних культурних викликів. За спостереженням Г. Ключека, літературна освіта цього періоду поступово позбавляється «функції морального диктату» й переходить до діалогічної парадигми, де в центрі – читач, його досвід і співпереживання [3, с. 7]. Такий підхід перегукується з концепцією «освіти, заснованої на цінностях» («values-based education»), яка визнана в європейських стандартах [9].

Подальші зміни у 2010-2020-х рр. пов'язані з реалізацією концепції «Нова українська школа» (2016 р.), що фіксує перехід від знаннєвої до ціннісно-компетентної моделі: місія школи – виховати громадянина з розвинутою культурною ідентичністю, емоційним інтелектом та здатністю до етичного вибору. Для мовно-літературної галузі це означає пріоритет особистісного читання, діалогу культур і критичного мислення [5].

Державний стандарт базової середньої освіти (далі – Державний стандарт), затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30.09.2020, конкретизує вимоги до обов'язкових результатів: читач має інтерпретувати тексти, усвідомлювати цінності, застосовувати етичні судження в реальних ситуаціях, що прямо співвідноситься з аксіологічним виміром предмета [6].

Як слушно зазначає І. Бех, сучасна школа повинна «не тільки навчати мислити, а й навчати співпереживати», оскільки саме через емоційно-ціннісний досвід особистість засвоює моральні смисли культури [1, с. 78]. Таким чином, освітня парадигма змінилася з когнітивно-дисциплінарної на аксіологічно-гуманістичну, де провідну роль відіграють духовно-етичні цінності, культурна ідентичність і здатність до діалогу.

Сучасне читання – це не «аналіз за готовою схемою», а етично забарвлена інтерпретація, у якій учень моделює ситуації вибору, відповідальності, стійкості або вразливості, зіставляє позиції героїв зі своїм досвідом. В українському дискурсі ця логіка підтримується методикою діалогічного уроку (за Н. Волошиною) та вимогою до «усвідомленого читача» [2, с. 135].

Курс зарубіжної літератури природно розгортає інтеркультурний діалог: порівняння культурних кодів, історичних контекстів і сучасних етичних дилем. Таке читання формує толерантність, навички розуміння іншого й уміння вести ціннісно чутливу дискусію. Цю траєкторію концептуально обґрунтовує Г. Ключек, наголошуючи, що головна мета – навчити «розуміти людину» через художній текст, а не лише володіти фактологією [3, с. 8].

Проектні технології (буктрейлери, шкільний театр, читацькі блоги, дебати, цифрові вистави) – це перетворення цінностей на дію: учні вчаться етично

артикулювати позицію, відстоювати її аргументовано, співпрацювати. Державний стандарт вимагає від освітніх програм діяльнісних результатів, а нова українська школа – партнерської взаємодії та емоційно безпечного середовища.

Культурні трансформації ХХІ століття супроводжуються також цифровізацією, візуалізацією мислення й, водночас, зниженням мотивації до глибокого читання. Шкільна літературна освіта стикається з парадоксом: суспільство стає дедалі більш інформаційним, але не завжди більш культурним. Саме тому завдання вчителя – переосмислити шляхи донесення ціннісного змісту літератури, використовуючи сучасні медіа, інтерактивні форми, діалогічні методи. Провідна тенденція – перехід від пасивного сприйняття до дієвого читання, коли школяр стає співавтором смислів: створює буктрейлери, блоги, інтерпретації, порівнює тексти з життям. Це відкриває шлях до ціннісного самопізнання, бо у кожній історії він шукає себе.

Цифровізація не скасовує аксіологію, а лише змінює носії. Переклад класики у формат подкастів, коміксів, сторітелінгу, коротких есе або рефлексій активує «коротке читання» як місток до «довгого». Завдання вчителя – бути медіатором культури, який зберігає смисли, адаптуючи форми [3, с. 11].

До основних викликів сьогодення в цій галузі можна віднести кризу читання (фрагментарність сприйняття, візуальна залежність тощо) і надмірне перевантаження програм, про що йдеться у фахових обговореннях реформи літературної освіти. Одним із шляхів подолання цих явищ є дерепрескрипція програм з літератури, а саме: менше «обов'язкового», більше глибинного читання, варіативні модулі, міжпредметні містки з медіа- й громадянською освітою [3, с. 10].

Слід врахувати також ще один блок викликів – емоційна безпека і травматичний досвід під час війни. Література вчить проговорювати травму й віднаходити смисли через метафору, наратив і співпереживання. Тут особливо на часі інтеграція з психологічною підтримкою та педагогікою емпатії (концепція І. Беха щодо духовних цінностей і внутрішньої опори) [1].

Отже, аксіологічний потенціал шкільної літературної освіти – це здатність предмета виховувати людину культури, яка: усвідомлює власну ідентичність і відкрито взаємодіє з іншими культурами; мислить критично, відчуває емпатійно і діє відповідально; уміє переводити читання в моральний вибір і громадянську позицію.

Ціннісний зміст літературної освіти – це не тільки теми й образи текстів, а насамперед моделі поведінки, морального вибору та взаємин, що постають перед учнем у художньому світі. Література відкриває можливість прожити досвід добра і зла, відповідальності й свободи, віри й сумніву. У цьому сенсі урок літератури – не просто читання й аналіз, а виховний акт культури, де формується здатність осмислювати цінності, а не лише повторювати їх. Нормативна рамка Нової української школи і Державного стандарту лише підсилює цю місію; методична традиція (Н. Волошина, Ю. Ковбасенко, О. Ніколенко, Н. Міляновська) й реформаторська публіцистика (Г. Клочек) пропонують інструменти. Завдання школи – зберегти смислотворчу глибину літератури,

органічно залучивши цифрові медіа та діяльнісні форми. Саме так література в час культурних турбуленцій стає опорою цінностей і лабораторією світоглядного зростання.

Отже, аксіологічний потенціал літературної освіти – це не абстрактна категорія, а реальна сила формування світогляду. Література у школі допомагає людині пройти шлях від сприйняття слова до розуміння себе. У контексті культурних трансформацій сучасності вона стає простором моральної стабільності, гуманістичного діалогу і переосмислення людських цінностей. Тож головна мета літературної освіти сьогодні – виховання людини культури, яка не лише читає, а й чує, відчуває, мислить і творить. Саме така людина здатна не розчинитися у потоці змін, а осмислено формувати культурне обличчя майбутньої України.

Література:

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
2. Волошина Н. Й. Наукові основи методики літератури : посібник для студ. вищих закладів освіти / Н. Й. Волошина та ін. ; за ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2002. 344 с.
3. Ключек Г. Д. Літературна освіта в Новій українській школі: стратегія і тактика реформування. Дивослово. 2017. № 1. С. 7-12. URL : <https://dspace.cusu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/da1075b8-aff6-416b-93dc-a83567b4a402/content>
4. Ковбасенко Ю. І. Нова парадигма літературної освіти в Україні крізь призму SWOT-аналізу. *V Волошинські читання «Творча майстерня Ніли Волошиної у перспекції філологічного простору Нової української школи»* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 22-25 червня 2017 р.). Миколаїв, 2017. С. 63-67. URL : <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19860>
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. К. : МОН України. 2016. 40 с. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Про затвердження Державного стандарту базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30.09.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
7. Про Державну національну програму «Освіта (Україна XXI століття)» : Постанова Кабінету Міністрів України № 896 від 03.11.1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
8. Berezhivska L. D. Secondary education reform in the independent Ukraine: national lawmaking. *Ricerche di Pedagogia e Didattica: Journal of Theories and Research in Education*. 2020. Vol. 15 (№ 1). С. 53-69. DOI: <https://doi.org/10.6092/issn.1970-2221/10501>
9. Competences for Democratic Culture: Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Strasbourg : Council of Europe Publishing. 2016. 78 p. URL : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ccc07>

АВТОРСЬКА ПАРАДИГМА І МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОДИ СЛОВА У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ РОЗВИНУТОГО ГУМАНІЗМУ

Кириченко Олександр Анатолійович,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри права,

Міжнародний класичний університет ім. Пилипа Орлика,

м. Миколаїв

Авторська парадигма і розуміння меж реалізації свободи слова викладено у низці видань [1, с. 167-170; та ін.] наступним чином. Виглядає відверте юридично некомпетентним представлення у ч. 1 ст. 34 Конституції України базисної конституційної основи легітимного та цілком професійного здійснення юридичного чи масмедійного доказування або й взагалі будь-якої публічної дискусії і реального забезпечення медіабезпеки у частині так званої «свободи слова», яка у цій нормі Основного закону представлена таким чином : «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» [3], за межі чого фактично не виходить й позиція так званого Європейського суду з прав людини [5; та ін.].

Більш правильно та юридично компетентне цю базисну конституційну доказову і масмедійну норму сформулювати таким чином, щоб вона повною мірою відображала свободу публічного вираження та іншого оприлюднення тільки завідомо достовірних відомостей, сутність яких має формуватися лише на спеціально створених державних дискусійних майданчиках, де кожна особа може справді обґрунтовувати, а не висловлювати голослівно, будь-яку думку чи тези щодо певної теми без будь-яких юридичних наслідків.

І якщо така думка чи тези будуть явно недостовірними, спростувати їх, принаймні, неофіційно для себе зможе більшість слухачів, компетентних на цю тему, а в контексті висловлювання опонентами незавідомо недостовірних відомостей – держава на підставі вимог ч. 2 ст. 3 Конституції України, в частині головного обов'язку держави практично утвердити і забезпечити право кожного представника українського населення на отримання з масмедіазасобів лише завідомо достовірних відомостей [3], що має бути забезпечене поданням на цих державних дискусійних майданчиках якісного відповідного обґрунтування тих чи інших причин виникнення у кожному конкретному випадку фактично власне незавідомо недостовірних відомостей [1, с. 167].

Держава має створити такі умови, щоб правда не волюнтаристськи, а власне природним шляхом опановувала свідомістю кожного представника українського чи будь-якого іншого суспільства, в будь-якому разі максимально можливо мінімізуючи рівень вимушеного існування брехні, яку повністю викоринити на рівні хоча б власне незавідомо недостовірних відомостей. неможливо через надзвичайну складність і практичну недосяжність формування одностайної суспільної свідомості, дуже різного за освітою і рівнем аналітичного мислення кожного із представників українського чи іншого суспільства [1, с. 167-168].

Тут головне, щоб рівень офіційної та/чи тіньової брехні (завідомо та незавідомо недостовірних відомостей) або навіть завідомо достовірних відомостей не досягав рівня необхідності застосування достатньо обґрунтованих вимог ч. 3 ст. 34 Конституції України у частині введення обмежень в оприлюдненні такого роду відомостей «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [3], коли для оприлюднення правди (завідомо і незавідомо достовірних відомостей) принципово не повинно бути жодних обмежень, за винятком випадків, коли населення масово не може сприйняти навіть правду без збитків (шкоди, втраченої вигоди) своїм та/чи іншим інтересам і тому виникне потреба у застосуванні цих же самих конституційних заходів щодо забезпечення громадської безпеки, життя, здоров'я та інших базисних складових правового статусу громадян чи життєдіяльності держави [1, с. 168].

У такому аспекті може виникнути питання, чи можуть державні органи легітимно, без будь-яких юридичних наслідків, розповсюджувати серед своїх громадян завідомо недостовірні відомості, хоча б у формі умисного приховування тих відомостей, які фактично є завідомо достовірними і становлять надзвичайний суспільний інтерес? [1, с. 168]

У цьому випадку доцільно процитувати вимоги ч. 2 та ч. 3 ст. 34 Конституції України, згідно з якими :

– кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір;

– здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [3].

Але особливого значення набувають положення ч. 2 ст. 50 Конституції України, відповідно до яких, кожному гарантується право вільного доступу до відомостей про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [3].

У разі військового, надзвичайного чи будь-якого іншого особливого стану у державі набуває дуже важливого значення пошук громадського компромісу, виходячи з вимог ст. 39 «Крайня необхідність» КК України [4] чи ст. 18 «Крайня необхідність» КпАП України [2] з урахуванням того, що оприлюднення певних відомостей може призвести до неконтрольованої громадської паніки та інших подібного роду негативних наслідків [1, с. 169].

І за таких підстав оприлюднення таких відомостей повинне здійснюватися тоді в такому обсязі, щоб, з одного боку, максимально можливо запобігти настанню такого роду наслідків, а, з іншого боку, докласти всіх зусиль, щоб

вимоги ч. 1 і ч. 2 ст. 3 Конституції України у частині головного обов'язку держави та її органів утвердити та забезпечити найвищі соціальні цінності та всі інші права та свободи людини [3], були виконані в такій ситуації найбільш ефективно, раціонально і якісно.

Адже, ще раз доцільно наголосити на тому, що незалежно від наявності чи відсутності військового, надзвичайного або будь-якого іншого особливого стану в державі має існувати своєрідний загальнодержавний дискусійний майданчик, на якому можна наводити без будь-яких юридичних та інших наслідків аргументи щодо спростування загалом або у певній частині офіційної та законодавчо закріпленої сутності тих чи інших відомостей як завідомо достовірних.

В іншому випадку можна скотитися до цинічного авторитаризму і повного нівелювання конституційної гарантії як фактичної свободи завідомо достовірного слова, так й юридичної процедури щодо притягнення до відповідного виду і характеру та ступеня суворості юридичної відповідальності за оприлюднення незавідомо недостовірних відомостей і, тим більше, якщо не зовсім, то принаймні максимально можливо мінімізувати рівень і наслідки оприлюднення незавідомо недостовірних відомостей [1, с. 169].

Адже в такій ситуації нема чого боятися тому, хто впевнений, що він опанував рівень справжнього сприйняття певної сторони навколишньої дійсності і зможе переконати в цьому відношенні опонентів, принаймні більшість спостерігачів процедури юридичного, журналістського чи іншого виду доказування або публічної дискусії [1, с. 169-170].

Завершити дійсну публікацію логічно викладом інноваційного розуміння сутності та найменування Європейського суду з прав людини, що, як вже підкреслювалося, достатньо багато уваги приділяє забезпеченню традиційної так званої «свободи слова» і у такому аспекті має бути підданий докорінному реформуванню в контексті такого його іменування, як Суд із відновлення правового статусу соціосуб'єктів і неминучого притягнення винного до належного виду, характеру і ступеня суворості юридичної відповідальності або стисло - Суд із забезпечення правового статусу соціосуб'єктів.

При цьому варто також нагадати, що за інноваційним авторським підходом правовий статус соціосуб'єктів фактично складається із прав, свобод, обов'язків та інтересів фізичних чи юридичних осіб або держави чи міждержавного утворення [1, с. 363-364], а правова держава розвинутого гуманізму можлива лише за умови надання державі та всім державним органам необхідних правових та інших засобів, щоб виконати свій головний конституційний обов'язок, перш за все, вимоги ч. 2 ст. 3 Конституції України утвердити і забезпечити права і свободи людини [3], а разом з цим й президенту держави вимоги ч. 2 ст. 102 Конституції України виступити реальним гарантом виконання даного обов'язку [3].

У такому аспекті перш за все пропонується **інноваційне розуміння вказаного базисного конституційного обов'язку держави і інституту президента**, що має зводитися до наступного :

«Базисний обов'язок держави та основну спрямованість діяльності державних органів, гарантом неухильного, однакового та точного виконання якого виступає президентатура і прокуратура як своєрідна наглядова гіпергілка державної влади, а також суд, публічнотура, адвокатура, слідчотура, ордиштатура, експертнотура, виконавчотура і всі без винятку інші існуючі і перспективні антиделіктні органи як базисні помічники даної наглядової гіпергілки державної влади, становить найбільш ефективне, раціональне та якісне :

1. Пізнання природного (основаного на загальнолюдських цінностях та принципі справедливості) правового статусу (прав, свобод, обов'язків, інтересів) соціосуб'єктів (фізичних чи юридичних осіб або держави чи міждержавних установ).

2. Правове визнання природного правового статусу соціосуб'єктів (перетворення природних прав, свобод, обов'язків та інтересів соціосуб'єктів у суб'єктивний правовий статус фізичних та юридичних осіб, держави та міждержавної установи, тобто у врегульований певною нормою конкретного правового акта).

3. Забезпечення належної реалізації названого правового статусу всіх соціосуб'єктів, які постійно або тимчасово проживають на території держави.

4. Оперативне попередження порушення правового статусу вказаних соціосуб'єктів.

5. Проведення кожної зі стадій подолання кримінальних та інших правопорушень з метою :

5.1. Максимально можливого відновлення порушеного права, свободи, обов'язку та/або інтересу певного соціосуб'єкта за допомогою :

5.1. Відшкодування збитків :

5.1.1. Фізичної та/чи матеріальної та/або первинної моральної шкоди та вторинної моральної шкоди.

5.1.2. Упущеної вигоди.

5.2. Іншого відновлення порушеного правового статусу соціосуб'єкта.

5.3. Неминучого притягнення особи, винної у такому порушенні правового статусу певного соціосуб'єкта, до відповідного виду і характеру і належного ступеня суворості юридичної відповідальності» [1, с. 372].

А у контексті загальнодержавної стратегічної мети треба, щоб інститут президента держави був докорінне реформований власне у президентатуру і разом органами прокуратури набув статусу наглядової гіпергілки державної влади за здійсненням вказаного нагляду за точним, одноманітним і неухильним дотриманням законів та інших правових актів з боку представників всіх інших гілок державної влади (правотворчої, антиделіктної, правозастосовчої) та всіх інших суб'єктів владних повноважень та всіх інших соціосуб'єктів, і, як наслідок, й за найбільш ефективним, раціональним та якісним виконанням суб'єктами владних повноважень базисного конституційного обов'язку держави із пізнання, визнання, забезпечення і неухильного дотримання правового статусу всіх співвітчизників, оперативного попередження порушення їх правового

статусу, максимально повним його відновленням та за неухильним притягненням винних до відповідного виду, характеру і ступеня тяжкості юридичної відповідальності [1, с. 194].

Лише хоча б за викладених умов можна буде сподіватися, що свобода особистості із оприлюднення тих чи інших відомостей буде логічне докорінне реформоване із існуючого юридичне некомпетентного традиційного теоретичного, законодавчого і прикладного судового та іншого антиделіктного розуміння так званої свободи слова (практично будь-якого слова) у свободу завідомо достовірних відомостей, оприлюднення якої за певних обставин неухильного забезпечення національної небезпеки та безумовного дотримання правового статусу всіх чи принаймні більшості соціосуб'єктів держави також може бути частково чи навіть у повній мірі обмежене.

Література:

1. Кириченко О.А. Базові основи антиделіктного судочинства : монографія. 3-тє вид. Київ : Видавець Назаров О.А., 2024. 3290 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : постанова Верховної Ради Української РСР від 7 грудня 1985 р., № 8074-10. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122, із змінами, згідно із законом від 9 жовтня 2024 р., № 4009-IX. *Zakon.rada.gov.ua* : веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
3. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квітня 2001 р., № 2341-III. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131, зі змінами згідно із законом від 17 червня 2025 р., № 4499-IX. *Zakon.rada.gov.ua* : веб-сайт. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Слінько Т.М., Середюк В.В. Свобода вираження поглядів у рішеннях Європейського суду з прав людини та загальні критерії її обмеження. *Форум права*. 2009. № 3. С. 580-585.

УДК:004.7-029:3:[159.923.2+159.938.363.6]-043.83]:[316.3-029:004](06)

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ковтанюк Інна Ігорівна,
старша викладачка кафедри інформатики і інформаційно-комунікаційних технологій,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань

Ковтанюк Максим Сергійович,
учитель інформатики,
Уманський ліцей № 3 Уманської міської ради Черкаської області,
викладач кафедри інформатики і інформаційно-комунікаційних технологій,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань

У сучасному інформаційному суспільстві соціальні мережі стали одним із провідних середовищ соціалізації людини. Для більшості молодого покоління

саме цифровий простір є основним джерелом комунікації, самоідентифікації, самовираження й отримання емоційної підтримки. Водночас активна присутність у соціальних мережах має подвійний вплив – вона відкриває нові можливості для розвитку особистості, але водночас створює ризики для психічного здоров'я, формування адекватної самооцінки та емоційної стабільності [2].

Соціальні мережі виконують важливу функцію дзеркала самосвідомості, через яке людина пізнає себе, конструює власний образ і визначає місце у світі. Особливо відчутним цей вплив є для підлітків і студентської молоді, у яких відбувається активне становлення особистісної та професійної ідентичності. Формування «віртуального Я» у мережі може як допомагати самопізнанню (через творчість, спілкування, участь у спільнотах за інтересами), так і спричиняти дисонанс між реальним і цифровим образом, породжуючи відчуття невідповідності, соціального порівняння, тривожності.

Дослідження показують, що часте використання соціальних мереж пов'язане з феноменами цифрової залежності, інформаційного перевантаження та емоційного вигорання. Постійна потреба в онлайн-присутності, отриманні «лайків» і соціального схвалення формує поверхневі способи самопідтвердження, знижує здатність до глибокої рефлексії та критичного мислення. Водночас соціальні мережі стають важливим простором підтримки, солідарності, колективної взаємодії – особливо в кризові періоди, що засвідчують події останніх років [5].

У цьому контексті надзвичайно важливою є цифрова грамотність і культура користування соціальними мережами. Людина, здатна свідомо обирати інформаційні джерела, регулювати власну цифрову поведінку, дотримуватися етичних норм онлайн-взаємодії, виявляє високий рівень цифрової зрілості та емоційної саморегуляції. Освітній простір повинен сприяти формуванню саме такої культури.

У закладах освіти, зокрема педагогічного спрямування, необхідно створювати умови для психологічно безпечного цифрового середовища, у якому майбутні вчителі не лише здобувають знання, а й усвідомлюють власну відповідальність за інформаційні впливи. Важливими завданнями педагогів є розвиток у здобувачів освіти критичного ставлення до контенту, уміння розрізняти маніпулятивні повідомлення, виявляти емоційні тригери, формувати навички цифрової гігієни (контроль часу онлайн, баланс реального і віртуального спілкування, дотримання приватності).

Роль викладача у цьому процесі є стратегічною, адже саме він формує професійне бачення використання технологій як інструментів розвитку, а не як засобів розваги або залежності. Під час вивчення дисциплін інформатичного спрямування доцільно інтегрувати елементи медіаосвіти, цифрової етики, аналізу ризиків соціальних мереж, практичні кейси з інформаційної безпеки та емоційного благополуччя в цифровому середовищі [1].

Особливу роль відіграють гейміфікаційні та інтерактивні технології, які дозволяють моделювати поведінкові ситуації у віртуальному просторі, розвивати емпатію, командну взаємодію, навички конструктивного спілкування.

Використання освітніх платформ і соціальних медіа як інструментів навчання (наприклад, Edmodo, Padlet, Discord, YouTube Studio, Canva for Education) допомагає формувати у здобувачів досвід безпечної й ціннісно орієнтованої цифрової діяльності [3, 4].

Таким чином, соціальні мережі є потужним соціокультурним феноменом, що визначає світогляд і психоемоційний стан сучасної особистості. Їхній вплив не може бути однозначно позитивним чи негативним – він залежить від рівня цифрової зрілості, емоційного інтелекту й моральних орієнтирів користувача. Саме освіта, заснована на принципах гуманізму, критичного мислення та цифрової культури, має стати простором, де формується здорова самосвідомість і стійкість до інформаційних викликів.

Отож, розвиток цифрової культури і психологічної грамотності у користуванні соціальними мережами є необхідною умовою збереження психічного здоров'я, особистісної цілісності та гармонійного розвитку людини в умовах цифрової цивілізації.

Література:

1. Kovtaniuk I. I. The role of computer visualization in the formation of media literacy: how digital images influence our perception of information. *International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative economic and psychological aspects : international collective monograph*. Institute of Public Administration Affairs. Lublin, Polska, 2025. P. 373–397. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15356397>.
2. Бондаренко Т. В., Стеценко В. П., Стеценко Н. М., Ткачук Г. В. Цифрова присутність закладів вищої освіти у соціальних мережах Facebook та Instagram. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 84(4). С. 271–284.
3. Ковтанюк І. І. Формування дослідницької компетентності майбутніх учителів інформатики засобами хмарних та мобільних технологій : дис. ... д-ра філософії. Умань, 2025. 349 с.
4. Криворучко І. І. Роль графічного дизайну в підготовці навчальних матеріалів майбутніми вчителями інформатики. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 5(33). С. 677–687. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5\(33\)-677-687](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5(33)-677-687).
5. Тітова Л. О. Соціальні мережі для науковців. *Сучасні інформаційні технології в освіті і науці : VI Всеукр. науково-практ. конф., м. Умань, 14–15 листоп. 2024 р. Умань, 2024. С. 234–237.*

УДК: 37.035:172.15

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: ІДЕЇ ТА ДОСВІД ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ

Корж-Усенко Лариса Вікторівна,
доктор педагогічних наук, професор,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми

Актуальність дослідження зумовлена гострою потребою суспільства у необхідності збереження національної безпеки, зміцненні національної ідентичності та формуванні стійкого громадянина-патріота в умовах зовнішньої агресії. Ідеї та досвід видатних українських педагогів є невичерпним джерелом

для створення ефективної моделі національного виховання. Метою дослідження є комплексний аналіз провідних ідей, концепцій та принципів національного виховання, розроблених апологетами української педагогічної традиції, доречних для використання у сучасній освітній практиці з метою формування свідомої, духовно незалежної та державотворчої особистості.

Проникнення національної ідеї в українську педагогічну думку припало на ХІХ – початок ХХ століття. Значний вплив на розвиток національного виховання мали ідеї **кордоцентризму**, носіями яких в українській педагогічній традиції виступали народний вчитель і філософ Григорій Сковорода і Тарас Шевченко - борець за народні ідеали і взірець титанічного прагнення до самореалізації навіть за вкрай несприятливих умов (Корж-Усенко, 2020, с. 402). Завдяки Костянтину Ушинському посилилася увага до принципу **народності виховання** та вивчення фольклору як джерела народно-педагогічної мудрості.

Активну роль у формуванні національної свідомості відіграло освічене українське жіноцтво в особі Ганни Барвінок, Олени Пчілки, Христини Алчевської, які запровадили серед освіченого класу моду на українське вбрання. Так, Олена Пчілка виступала проти «невігластва, бездуховності, зневаги до всього рідного українського, комплексу меншовартості, рабської психології» (Пчілка, 1917, с. 3). Подібні ідеали відстоювали громадівці Володимир Антонович і Михайло Драгоманов, які апелювали до народних традицій та ідеалів виховання. Борис Грінченко закликав до праці задля піднесення культурно-освітнього рівня рідного народу, слугуючи прикладом такого сподвижництва як письменник, педагог і голова київського товариства Просвіта.

Леся Українка стверджувала необхідність формування **духовно незалежної особистості** з розвиненим почуттям особистої і національної гідності. Іван Франко актуалізував потребу пізнати свою Україну, відчуті себе українцями, з метою чого він влаштовував спільно з молоддю етнографічні експедиції та мандрівки в Карпати (Франко, 2006). Лідер сокільського руху Іван Боберський поставив за мету створення національної системи виховання елітарної генерації молоді на основі загартування волі й характеру (Корж-Усенко, 2020, с. 402). Важливий внесок здійснив у розробку національного виховання здійснив Василь Пачовський, який розглядав **індивідуалізм, демократизм, гуманізм та кордоцентризм** як питомі складові менталітету українців, але водночас аргументував потребу активізації **самовиховання** молоді для нейтралізації вад національної вдачі, як крайній індивідуалізм, ігнорування громадських інтересів та комплекс меншовартості (Пачовський, 1917, с. 14).

Творцем цілісної національної системи виховання стала Софія Русова, яка визнавала найвищим щаблем соціалізації особистості **усвідомлення людиною свого національно-громадського статусу** (Русова, 1918). Український виховний ідеал – **вірність Богові і Батьківщині** – обґрунтував педагог **Григорій Ващенко** (Ващенко, 2006). Його система ґрунтувалася на принципі **національної самобутності та християнських ідеалів**. Ващенко вважав, що виховання має спиратися на детальний аналіз **національного характеру**, а його завданням є розвиток позитивних рис (кордоцентризм, працьовитість, глибока

духовність, поетичність) та водночас **подолання негативних проявів** (недостатня організованість, політична пасивність, схильність до індивідуалізму та стихійного анархізму). Кінцевою метою було формування **«самостійної, сильного характеру людини»**, здатної до активного державотворення.

Василь Сухомлинський вважав, що коріння справжнього виховання закладене в історії, культурі, традиціях та звичаях народу. Особливо він наголошував на ролі **рідної мови** у формуванні національної свідомості: «Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова. Тільки той може осягти своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки і пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини. Людина, яка не любить рідної мови, якій нічого не промовляє рідне слово, – це людина без роду й племені» (Сухомлинський, 1977, т. 5).

На основі проведеного аналізу розвитку національного виховання в українській педагогічній думці XIX – початку XX століття можна зробити низку суттєвих висновків. Ідея національного виховання має глибоку історичну тяглість, розвиваючись від філософських ідеалів кордоцентризму (Г. Сковорода, Т. Шевченко) та принципу народності (К. Ушинський) до розробки цілісної національної системи (С. Русова, Г. Ващенко). Ключові ідеали виховання оберталися навколо формування свідомого громадянина-патріота, наділеного національною гідністю (Леся Українка), глибокою духовністю та готового до активної праці на користь нації (Б. Грінченко). Українські педагоги, зокрема В. Пачовський та Г. Ващенко, не лише визначили позитивні риси національного менталітету, а й аргументовано наголошували на необхідності долати такі вади, як крайній індивідуалізм, політична пасивність та комплекс меншовартості, що свідчить про конструктивний і критичний підхід до виховання. Вирішальна роль у цьому процесі відводилася рідній мові як осердю національної свідомості (В. Сухомлинський) та культурній діяльності (Олена Пчілка) для утвердження українських традицій. Зрештою, національна педагогіка завжди розглядалася як інструмент збереження нації та основа для активного державотворення, що надає спадщині українських мислителів особливої актуальності для сучасної України.

Література:

1. Ващенко Г. *Виховний ідеал*. Полтава : Полтавський літератор, 2006. 544 с.
2. Корж-Усенко Л. В. Ідея національно-патріотичного виховання в українській педагогічній думці XIX – початку XX ст. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 8 (102). С. 399–409.
3. Пачовський В. *Українці як народ*. Нью-Йорк, 1917.
4. Пчілка О. Український національний скарб. *Газета Гадяцького земства*. 1917. № 52. С. 3.
5. Русова С. Ф. Дещо з філософії виховання. *Вільна українська школа*. 1918. № 10. С. 304–316.
6. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори : у 5 т.* Київ : Радянська школа, 1977. Т. 5. 639 с.
7. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 48. *Літературознавчі праці*. Київ : Наукова думка, 2006. 784 с.

ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПІЇ У ВИВЧЕННІ ТА КОРЕКЦІЇ ВПЛИВУ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» У ПІДЛІТКІВ

Кочерга Євгенія Володимирівна,

кандатка педагогічних наук,
доцентка кафедри психології,
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя

Бубна Анна Олександрівна,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя

Підлітковий вік є кризовим етапом становлення особистості, упродовж якого відбувається інтенсивне формування «Я-концепції» – цілісної – системи уявлень дитини про себе, свої можливості, соціальні ролі та цінності. У цей період саме сім'я залишається базовим середовищем, яке визначає характер ставлення підлітка до себе та світу. Нестача емоційного прийняття, гіперопіка, авторитарність або відстороненість батьків часто призводять до заниженої самооцінки, внутрішніх конфліктів і труднощів у самовизначенні.

Водночас сучасна психологічна практика активно використовує арттерапію як засіб м'якого впливу на емоційно-особистісну сферу дитини. Через символічне зображення себе, своєї сім'ї та внутрішнього світу підлітки мають змогу усвідомити свої переживання, відновити почуття власної цінності та гармонізувати стосунки з близькими.

У науковій літературі «Я-концепція» розглядається як динамічна система уявлень людини про себе (К. Роджерс, Р. Бернс, Е. Еріксон). Вона включає когнітивний компонент (знання про себе), емоційно-ціннісний (ставлення до себе) та поведінковий (здатність до саморегуляції). У підлітковому віці «Я-концепція» стає центральним утворенням особистості, що визначає рівень самооцінки, соціальної активності та емоційного благополуччя [2].

Сім'я є першою соціальною системою, де дитина отримує досвід безумовного прийняття, довіри, підтримки. Від стилю сімейного виховання значною мірою залежить характер «Я-образу» дитини:

- Демократичний стиль сприяє формуванню впевненості, самостійності, відкритості.
- Авторитарний стиль породжує страх помилки, невпевненість і занижену самооцінку.
- Ліберальний (потурання) може формувати безвідповідальність, нестійкість самоідентичності.

Позитивний сімейний клімат, емоційна близькість і довіра забезпечують формування гармонійної «Я-концепції», тоді як конфліктність, критика чи відсутність уваги породжують внутрішню роздвоєність і самоосуд [2].

Арттерапія відкриває можливість дослідити несвідомі аспекти «Я», використовуючи мову символів і метафор [1]. Малюнки, колажі, ліплення, робота з піском чи тканиною відображають ставлення дитини до себе, до батьків, до світу. Підлітки часто проєктують у творчих образах власні страхи, ідеали, конфлікти, що дає змогу психологу м'яко виявити й скорегувати проблемні зони. Саме тому, ми визначаємо можливості використання арттерапії при роботі з підлітками та їх батьками.

У практиці психологічного супроводу підлітків значне місце посідають арттерапевтичні методи, що дозволяють через образотворчу діяльність дослідити внутрішній світ дитини та її уявлення про себе й сімейне оточення. Вони забезпечують м'який, ненав'язливий діагностичний ефект, оскільки проєкційні образи, створені у творчому процесі, відображають глибинні емоційні переживання, установки та рольові позиції у родині.

Серед найпоширеніших діагностичних арттерапевтичних технік варто виокремити кілька перевірених практикою підходів. Так, вправа «Моя сім'я» дає змогу побачити, як підліток сприймає членів своєї родини, яку роль відводить собі, наскільки відчуває емоційну близькість або дистанцію з батьками та братами чи сестрами. Аналіз розміщення фігур, їхніх розмірів, кольорів і деталей малюнка розкриває приховані почуття та рівень психологічного комфорту дитини.

Вправа «Автопортрет» або її варіант «Я-реальне та Я-ідеальне» допомагає визначити особливості самооцінки, виявити внутрішні суперечності між тим, ким підліток себе бачить зараз, і тим, ким хотів би бути. Подібні роботи часто виявляють не лише рівень самоприйняття, а й ступінь сформованості ідентичності.

Вправа «Дерево мого життя» спрямована на дослідження життєвих орієнтирів, ресурсів і цінностей. Образ дерева символізує зв'язок поколінь, коріння – родинні витоки, стовбур – внутрішню опору, а крона – потенціал розвитку.

Вправа «Мій дім» дає змогу зрозуміти, як дитина сприймає власний психологічний простір і рівень захищеності у ньому. Символіка простору, кольорів і розташування деталей свідчить про ставлення до себе та навколишнього світу.

Поряд із діагностичними застосовуються корекційні арттерапевтичні методи, які спрямовані на зміцнення позитивного образу «Я» та налагодження емоційного контакту в сім'ї.

Вправа «Колаж самоцінності» допомагає дитині усвідомити власні сильні сторони, мрії, життєві цілі, розвиває почуття гідності й самоповаги.

Створення «Мандали гармонії» сприяє емоційному розслабленню, внутрішній рівновазі та самоприйняттю.

Особливе значення мають сімейні арттерапевтичні сесії. Наприклад, можна використовувати вправи на спільне створення малюнка «Ми разом малюємо» чи колажу «Наші сімейні кольори». Такі спільні творчі дії сприяють довірі, взаєморозумінню, формують відчуття єдності й безпеки у родині.

Застосування подібних вправ дозволяє підліткові відновити цілісне й позитивне сприйняття себе, навчитися приймати власну індивідуальність, а також відчувати підтримку близьких. Арттерапевтичний процес не лише сприяє емоційному розвантаженню, а й створює умови для глибоких змін у системі взаємин між дитиною та її родиною.

Література:

1. Митрофанова-Керсанова Л. А., Кочерга Є. В., Яковліва О. П., Яременко Л. Г., Сауріна О. І. Арттерапія в контексті соціально-педагогічної підтримки та реабілітації особистості. *Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. № 5(51). С. 2108–2124. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5\(51\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5(51))
2. Семенова А. Особливості формування Я-концепції підлітків. *Psychology Travelogs*. 2021. Вип. С 191–198. URL: <https://doi.org/10.31891/PT-2021-2-17>

УДК 376.015.3-056.36:159.937.53

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЧАС В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Гаян Олена Миколаївна,

здобувачка другого (магістерського рівня) ВО спеціальність А6 Спеціальна освіта,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Дніпро-Слов'янськ

Кузнецова Тетяна Григорівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри спеціальної освіти та інклюзії,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Дніпро-Слов'янськ

Спеціальна освіта дітей з порушенням інтелектуального розвитку передбачає підготовку їх до самостійного життя у соціумі, можливість працювати, займатися улюбленими справами, планувати особисте життя тощо. Це є важливим завданням соціалізації дітей у процесі навчання та після закінчення школи. Саме тому зміст навчання у спеціальній школі спрямовано на отримання учнями універсальних знань, насамперед практичного характеру.

Успішність засвоєння учнями з інтелектуальними порушеннями знань, умінь, навичок, вміння організувати свою навчальну діяльність, дотримуватися режиму навчання неможливе без сформованих на певному рівні просторово-часових уявлень. Сформованість часових уявлень є важливим компонентом при вивченні величин, оволодінні письмом, лічбою, розв'язанні математичних задач. У повсякденному житті уявлення про час дозволяють правильно їм розпоряджатися протягом дня, розуміти тривалість певних періодів режиму дня, послідовність подій, організовувати свій побут. На уроках це дає змогу розуміти кільки часу відведено на виконання завдання, у якому темпі його треба виконувати. На уроках математики, природознавства, географії, історії ця величина важлива для розуміння змісту навчального матеріалу [2, 4, 7].

Таким чином, уявлення про час є важливим аспектом пізнавальної діяльності та загального розвитку дитини.

Треба зазначити, що в учнів з інтелектуальними порушеннями уявлення про час сформовані недостатньо. Діти цієї категорії мають органічне ураження кори головного мозку дифузного характеру, яке впливає на затримку та викривлення психофізичного розвитку. Порушеними є мислення, мовлення, фізична сфера, емоційно-вольова сфера. Це впливає і на розуміння часових категорій [12].

В учнів з порушенням інтелекту утруднено розуміння абстрактних понять часу, таких як «хвилини», «години», «дні», «роки», «минуле», «майбутнє» та ін. У практичній діяльності їм важко усвідомити плинність часу, дотримуватися часових меж, пов'язувати події минулі з майбутніми. Діти не можуть зрозуміти, як це – наступний тиждень, не завжди розуміють наступність подій, що спочатку, а що потім. Вони більш конкретно сприймають час, тобто не як абстрактну одиницю, а через прив'язку до певних подій. Їм складно передбачати майбутні дії, планувати їх. Треба проводити спеціальну роботу з формування в учнів з інтелектуальними порушеннями уявлень про час [9, 13].

Питанням дослідження формування в дітей часових уявлень займалися Л. Білецька, Н. Голота, О. Жигайло, М. Івченко, В. Ковальчук, Н. Листопад, М. Оселедченко, Н. Попович, М. Рудь, Л. Силюга, Н. Стасів та ін. Ними зазначено, що для адаптації дитини до шкільного навчання треба проводити спеціальну роботу з формування часових уявлень у дітей дошкільного віку. В початковій школі на уроках математики діти знайомляться з часовими категоріями та вирішують задачі з їх використанням.

В роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями треба застосовувати спеціальні прийоми і методи навчання, для того, щоб діти правильно сприймали та розуміли часові категорії. Через порушення абстрактного мислення, недостатнього рівня розвитку мовлення в навчанні важливо спиратися на наочні методи. Можна використовувати у якості наочності годинник, коли учні вивчають поняття секунда, хвилина, час. За допомогою стрілок дітям демонструють означені величини. Календар допомагає учням зрозуміти послідовність днів, тижнів, місяців. Для кращого розуміння і запам'ятовування розкладу занять, зручно спиратися на візуальні картинки або схеми. Можна розмістити підручники у певній послідовності, що буде нагадувати дітям послідовність уроків, який урок буде першим, який останнім, який зараз, а який потім [8, 11].

Демонстрація наочності обов'язково супроводжується мовленням, для формування понять у внутрішньому плані, що дає змогу поступово переходити до словесних інструкцій. При цьому речення мають бути простими і зрозумілими, за необхідністю промовленими декілька разів. Ми можемо наперед сказати учням, що зараз ми читаємо, потім будемо переказувати текст, або зараз робимо поробку, потім будемо її розмальовувати [9].

Наочні методи треба поєднувати з практичною діяльністю учнів, пов'язувати часові поняття з конкретними подіями, наприклад, сніданок у ранці, обід днем, вечір увечері, сон уночі. Повторення щодня режимних моментів, певних подій привчає учнів до правильної організації свого часу в процесі навчання та у побуті. Це є важливою складовою адаптації учнів до навчання та соціалізації їх у просторі.

На всіх уроках вчитель має можливість знайомити учнів з часовими категоріями. На уроках математики учні вимірюють і порівнюють часові категорії. Можна давати їм задачі, де наочністю є годинник, наприклад, «зараз 8 годин, уроки закінчаться через чотири години, подивиться на годинник і порахуйте, скільки це буде годин». На уроках природознавства знайомляться з частинами суток, порами року, місяцями, коли треба годувати тварин і птахів, коли встає і сідає сонечко тощо. На уроках трудового навчання діти практично починають розуміти послідовність дій, вчаться планувати, що треба робити спочатку, що потім. На уроках історії вивчають хронологію подій минулого та сьогодення, різними визначними датами, що позначають певні історичні події. Звичайно, для дітей з інтелектуальними порушеннями неможливо зрозуміти весь історичний період, проте їх знайомлять з найбільш видатними подіями, розглядаючи їх послідовність у часі. На різних виховних заходах в учнів можна формувати уявлення про майбутнє, наприклад, «ким я буду, коли закінчу школу».

Дидактичні ігри мають важливе значення в навчанні учнів початкових класів з інтелектуальними порушеннями. Вони поєднують методи словесні, наочні, практичні, зацікавлюють учнів до виконання завдань, мотивують до практичних дій, дозволяють відразу контролювати рівень знань. Це можуть бути ігри на закріплення уявлень про послідовність дій, наприклад, «Готуємо кашу»; послідовність пори року, коли треба розкласти картинки, що символізують різні пори року, в правильній послідовності; гра «Хто раніше?», коли діти за зображенням предметів мають визначити, який з них потрібний (зубна щітка, губка для миття посуду, ручка і зошит) тощо.

Таким чином, формування уявлень про час сприяють підвищенню ефективності самоорганізації, продуктивності у діяльності, орієнтації у житті. Спеціально організоване корекційне навчання дозволяє вирішувати завдання з формування часових уявлень в учнів молодшого шкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку на уроках і в позаурочні години.

Література:

1. Висоцька А.М., Гладченко І.В., Супрун М.О. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі: нав.-метод. посіб. Ін-т спец. педагогіки НАПН України. Київ, 2014. 112 с.
2. Голота Н.М. Просторово-часові уявлення як основа життєвої компетентності дитини дошкільного віку. *Стандарти дошкільної освіти: дискурс науки і практики* 11.04.2014, м. Київ. С. 82-92.
3. Голота Н. Особливості пізнання дитиною простору й часу в шкільному віці. *Науковий вісник Миколаївського нац. універ. ім. В. О. Сухомлинського. К. : Педагогічні науки*. 2016. № 2. С. 38-44.
4. Жигайло О., Кожан-Шелепило Г. Формування часових уявлень учнів початкових класів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 5. С. 190-196.
5. Косенко Ю.М. Формування історичних уявлень у дітей з інтелектуальними порушеннями *Inclusion and Diversity*, випуск 3, 2024. С. 39-48.
6. Косенко Ю. М. Особливості формування уявлень про хронологію та історичний час в учнів спеціальної школи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський, 2008. Вип. VIII. С. 210-218.

7. Листопад Н. Вивчення величин на уроках математики в початковій школі на засадах компетентнісного підходу: методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 2020. 72 с.
8. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: Навч.-метод. посібник. Кам.-Под. держ. ун., 2005. 164 с.
9. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник. Кам'янець-Подільський держ. ун-т. 2014. 260 с.
10. Проскурняк О., Луньова К. Система роботи з формування у молодших школярів з порушеннями інтелекту математичних понять і уявлень. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects : proceedings of the 4th International scientific and practical conference*. MDPC Publishing. Berlin, Germany, 2021. P. 149-152.
11. Сак Т.В. Наочні засоби навчання на уроках природознавства у школі інтенсивної педагогічної корекції. *Дефектологія*. 2005. №4. С.2-5.
12. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. К.: Знання. 2008. 359 с.
13. Хайдарова О. С. Формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ. 2018. 285 с.

УДК 376.015.3-053.4-056.36:159.943:81'233

РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ ТА ТОЧНИХ РУХІВ ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В СИСТЕМІ РОБОТИ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

Кузнецова Тетяна Григорівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри спеціальної освіти та інклюзії,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,

м. Дніпро-Слов'янськ

Лисенко Наталія Василівна,

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри української мови та літератури,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,

м. Дніпро-Слов'янськ

Порушення інтелектуального розвитку відбувається через дифузне ураження кори головного мозку, проявляється у стійкому порушенні пізнавальної діяльності дитини, відхиленні в фізичному, емоційно-вольовому розвитку, навіть проблемах у соматичному стані. Через нездатність зосереджуватися, повноцінно сприймати, функціонувати зі предметами, не відбувається знайомства з ознаками предметів за формою, кольором, величиною, а це суттєво знижує рівень пізнання навколишнього середовища, в дитини не розвивається вчасно предметна діяльність [13].

Особливості психофізичного розвитку дітей із інтелектуальними порушеннями вивчали О. Гаврилов, В. Гладуш, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, К. Тороп, С. Трикоз, О. Чеботарьова, Ю. Шевченко та ін. Ними зазначено, що на всіх вікових етапах у дитини з інтелектуальними порушеннями зазначаються відставання та якісні зміни в розвитку пізнавальної діяльності,

зокрема сприймання, уваги, пам'яті, мислення та серйозні проблеми з розвитком мовлення.

Доведено, що розвиток мовлення дитини значно залежить від фізіологічних, психологічних, соціальних факторів. Так, нейрофізіологи та психофізіологи розглядають мовлення як результат погодженої діяльності багатьох ділянок головного мозку [1]. В головному мозку вони виокремлюють сенсорну зону, яка сприяє розумінню мовлення (центр Верніке), та моторну зону, яка сприяє продукуванню мовлення як усного, так і писемного (центр Брока). Звичайно, що при органічному ураженні цих зон, мовлення дитини буде розвиватися атипове. А у дітей із інтелектуальними порушеннями органічне ураження мозку носить дифузний характер, що свідчить про порушення всіх його ділянок [14, 15].

Психологічні умови формування і розвитку мовлення включають насамперед емоційну сферу, якісне предметно-середовищне оточення для зацікавлення дитини, мотивації її до висловлювання думок, спілкування. У значній мірі розвиток мовлення залежить від рівня розвитку когнітивних процесів, таких як сприймання, увага, пам'ять, мислення. У дітей із порушенням інтелектуального розвитку всі ці психічні функції недорозвинені та порушені. Також у них значно знижений інтерес до навколишнього, що заважає розвитку всіх пізнавальних процесів, зокрема мовлення [4].

Соціальні фактори формування мовлення передбачають позитивне спілкування з дорослими з самого раннього віку для можливості наслідування їх мовлення, створення в дитини позитивного емоційного ставлення до спілкування для активізації мовлення, зацікавлення її через різні форми взаємодії, зокрема гри [12].

Дослідження розвитку мовлення дітей із порушенням інтелекту проводили О. Белова, О. Боряк, Ю. Галецька, В. Тищенко, Є. Соботович, Г. Соколова та ін.

Для дитини з порушенням інтелектуального розвитку треба створювати спеціальні умови, проводити корекційну роботу для формування і більш якісного розвитку мовлення. Одним із важливих компонентів корекційної роботи є розвиток їх дрібної моторики та точних рухів. Мовлення безпосередньо пов'язане з м'язовою моторикою та рухами рук і виникає в результаті складної узгодженості рухів. Важливим є не лише рух артикуляційного апарату, в якому беруть участь м'язи ротової порожнини, але й рух м'язів грудної клітки для правильного мовленнєвого дихання, м'язи черевного пресу, які підтримують позу тіла. Важливими є рухи, які супроводжують мовлення. Але рухи пальців, тобто м'язова моторика, беруть безпосередню участь у загальному процесі, що проявляється в координації рухів тіла та мовленнєвого апарату [3, 5].

Таким чином, мовлення безпосередньо пов'язане з м'язовою моторикою і рухами рук. Цей зв'язок проявляється в тому, що мовлення і моторики пов'язані на нейропсихологічному рівні [1]. Спеціальна корекційна робота з розвитку дрібної моторики та точних рухів сприятиме більш якісному формуванню й розвитку мовлення дітей із інтелектуальними порушеннями з урахуванням сенситивних періодів розвитку.

Багато психолого-педагогічних досліджень присвячено розробленню системи роботи з розвитку дрібної моторики і м'язів кисті в дітей раннього,

дошкільного, молодшого шкільного віку з нормотиповим та порушеним розвитком (В. Білогур, Л. Великант, Г. Горшкова, Л. Гузій, М. Городиська, С. Долбенко, Л. Дрожик, Г. Єрмак, А. Калугіна, В. Левицький, О. Левківська, Л. Лепеха, І. Лугова, А. Машталер, В. Радиш, В. Стряпан, О. Яловська та ін.). Ними розроблено спеціальну систему ігор і вправ для розвитку дрібної моторики.

Пропонуються різні види вправ та ігор: це і пальчикова гімнастика, і вправи та ігри за системою М. Монтесорі, і викладання таких дрібних предметів (квасоля, горох, різне насіння, гудзики, намистини, різні види шнурівки, складання фігур із сірників та паличок тощо). Не менш корисним для дітей більш старшого дошкільного віку є робота з ножицями, розрізання аркушу паперу, що сприяє розвитку уваги, формуванню цілеспрямованих дій, можливості діяти за зразком та інструкцією, при цьому знайомитися з геометричними формами [2, 3, 9].

Гра з будівельним матеріалом, кубиками, плоскими геометричними фігурами, викладання з них різних композицій та конструкцій також є корисним і для розвитку дрібної моторики, і для розвитку мовлення. При цьому активно розвивається сенсорна сфера, адже діти знайомляться з формою, кольором, розміром предметів, що впливають і на розвиток мислення.

Корисним є використання мовлення у процесі виконання пальчикових вправ та ігор. Великант Л. запропоновано віршові вправи для розвитку дрібної моторики. Для дітей із інтелектуальними порушеннями даний вид вправ має супроводжуватися наочністю, що дозволяє дитині зрозуміти зміст віршика, це її зацікавлює до вимовляння. При цьому у дітей розширюється уявлення про предмети і об'єкти живої та неживої природи. Це можуть бути віршики про зайчєня, білочку, їжака, коників, квіточку, різні рослини, повітряну кульку, олівець, природні явища. Не менш корисною є образотворча діяльність, коли у процесі малювання дитина навчається тримати олівець, малювати визначений об'єкт, цілеспрямовано завершувати свій малюнок [6, 8].

У процесі проведення вправ та ігор для розвитку дрібної моторики і точних рухів дошкільників із інтелектуальними порушеннями важливо дотримуватися спеціальних прийомів роботи. По-перше, треба зацікавити дитину до виконання вправ, жодного разу не примушуючи її силоміць. Зміст ігор і вправ має бути зрозумілим дитині, доступним для її сприйняття. На початкових етапах роботи педагогу бажано брати руки дитини і виконувати з ними вправи, це буде сприяти правильному виконанню рухів. Поступово від спільних дій треба переходити до дій, які дитина виконує паралельно з діями педагога. Далі вже дошкільники з інтелектуальними порушеннями навчаються діяти за зразком та інструкцією [11].

Таким чином, розвиток дрібної моторики та точних рухів впливає на розвиток мовлення та всієї пізнавальної діяльності дошкільників та сприяє формуванню готовності до шкільного навчання. В роботі з дітьми з порушенням інтелекту це є обов'язковим напрямом корекційно-виховної роботи.

Література:

1. Бадалян Л. О. Дитяча неврологія: Навчальний посібник. Київ: МЕД прес-інформ, 2016. 608 с.
2. Білогур В., Дрожик Л. Особливості розвитку дрібної моторики дітей з інтелектуальними порушеннями. *Природничі науки та освіта: сучасний стан і перспективи розвитку* : IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 7-8 листопада 2024 р. С. 274–277.
3. Биковець Л. Л. Вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 2. С. 124-131.
4. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : навч. посіб. Київ: Видавничий дім Слово, 2019. 344 с.
5. Боряк О. В. Специфіка логопедичної корекції при вадах інтелектуального розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2014. № 26. 29-33 с.
6. Великант Л. Віршовані вправи для розвитку дрібної моторики. *Дошкільне виховання: Науково-методичний журнал для педагогів і батьків*. 2008. № 6. 26с.
7. Висоцька М.А., Гладуш В.А. Дубовський С.О. Корекція розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями засобами фізичного виховання. *Вісник післядипломної освіти. Випуск 12(41) «Серія «Педагогічні науки»*. 2020. С. 44-62.
8. Єрмак Г. В., Калугіна А. І. Розвиток дрібної моторики дітей середнього дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання. *Психологія та соціальна робота*. 2021. №. 2 (54). С. 64-74.
9. Левицький В., Співак В. Особливості розвитку дрібної моторики та зорово-моторних функцій у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями у контексті підготовки до письма. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць. Випуск 23. 2024.
10. Левківська О. Розвиток дрібної моторики у дітей дошкільного віку. *Психолог дошкілля*. 2018. № 9. С. 3-8.
11. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
12. Радиш В. Пальчикові ігри: розвиток дрібної моторики і мови дітей. *Психолог дошкілля*. 2012. № 9. С. 33-37.
13. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Частина I. 238 с.
14. Шеремет М. К., Кондукова С. В. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку в нормі та патології. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. № 27. С. 5-7.
15. Шеремет М. К. Нейрофізіологічні особливості розвитку мовлення дітей раннього віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, Серія 19*. Київ. Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2008. № 11. С. 8-13.

ОСОБИСТІСТЬ ТВОРИТЬ СОЦІУМ: ПРОФЕСОР ЄВГЕН ІВАНОВИЧ ПЕТУХОВ

Кузьменко Василь Васильович,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки й менеджменту освіти,
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» ХОР,
м. Херсон;

Слюсаренко Ніна Віталіївна,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри педагогіки, психології й освітнього
менеджменту імені проф. Є. Петухова,
Херсонський державний університет,
м. Івано-Франківськ

Будь-яка особистість постійно перебуває у взаємодії із соціумом. Останній (тобто соціум) прямо чи опосередковано, позитивно чи негативно впливає на її формування та розвиток.

Однак соціум не виникає і не змінюється сам по собі. Його творять непересічні особистості, які займають активну життєву позицію, є ініціаторами певних інновацій, безпосередньо долучаються до їх реалізації, заохочуючи до такої діяльності широке коло громадськості.

Саме такою ОСОБИСТІСТЮ був професор Євген Іванович Петухов (1925-1989 рр.), про якого нині пам'ятають освітяни не лише Херсонщини, а й України. І не лише пам'ятають, а й поцінують та наслідують у всьому.

Це закономірно, адже його ціннісні орієнтації, педагогічні ідеї, наукова зрілість тощо багато в чому випереджали час.

Життєвий шлях Євгена Івановича був досить складним, про що ми писали у попередніх публікаціях «Науково-педагогічна діяльність Є. І. Петухова (до 85-річчя від дня народження)» (2010) [1], «Перший доктор педагогічних наук таврійського краю (про Петухова Є.І.)» (2014) [2], «Позитивний імідж професора Є. І. Петухова» (2019) [3]. Але події, які відбувалися, лише загартували його характер, допомогли сформувати неабиякі комунікативні вміння та лідерські якості, зайняти активну життєву позицію.

Працюючи в нашому вищі (нині Херсонський державний університет) на нашій кафедрі на посадах викладача, доцента, завідувача, він створив комфортне для кожного її члена, без стресове, безконфліктне, творче середовище, в якому всі почувалися, наче вдома. Основою цього середовища були взаєморозуміння, взаємодопомога та взаємопідтримка. Зокрема, члени кафедри разом могли і свіжий обід приготувати, і серйозні педагогічні проблеми успішно вирішити, і прогресивні ідеї щодо організації освітнього процесу генерувати та реалізувати. Так, з ініціативи кафедри у нашому вищі (одному з перших в Україні) були організовані наскрізна неперервна педагогічна практика майбутніх фахівців та психолого-педагогічний комплекс, які допомагали професійно зростати і

студентам, і науково-педагогічним працівникам.

У такому творчому середовищі кафедри отримали схвалення, підтримку та розвиток педагогічні ідеї Є. І. Петухова, зокрема щодо попередження відхилень у вихованні школярів, проведення превентивної роботи з молоддю задля уникнення правопорушень, підготовки майбутніх педагогів до роботи з «важкими дітьми», перевиховання молоді [1; 2]. Ці ідеї знайшли відображення в докторській дисертації Євгена Івановича «Педагогічні основи попередження відхилень у моральному розвитку і поведінці школярів» (1986 р.) та в багатьох його наукових роботах, які досі залишаються актуальними. До того ж під керівництвом Є. І. Петухова було започатковано роботу студентів – майбутніх учителів із «важкими учнями», наприклад чергування в дитячих кімнатах міліції. Студенти залучали «важких дітей» до занять у спортивних секціях та різноманітних гуртках, відвідували їх удома тощо.

Науковець надавав особливої уваги взаємодії індивідів, адже розумів, що спільні зусилля, спільні дії дозволяють позитивно впливати на соціум. Йому «вдалось створити єдиний колектив науковців педагогічного інституту та Херсонського обласного інституту вдосконалення вчителів (професор О. Гедвілло, доценти Л. Бабіч, Є. Барбіна, В. Байдак, В. Бутенко, Н. Бутенко, Н. Дебольська, Ж. Красножан, Г. Кондратенко, В. Кузьменко, С. Недбайло, Ж. Нусінова, О. Панченко, Л. Петухова, О. Прилепський, Л. Прокипець, Є. Щедролоєв, В. Филиппова, викладачі А. Панова, В. Тимофєєнко та інші), які не тільки розробляли наукові засади спільної виховної роботи школи і сім'ї та доносили їх до вчителів й батьків, а й послідовно представили відповідні методичні рекомендації з основ педагогічної роботи з важкими дітьми та їх родинками» [1, с. 256].

Особливу увагу Євген Іванович приділяв підбору кадрів для кафедри, яку очолював. До викладацького складу кафедри він запрошував як талановиту молодь, так і знаних фахівців. Одним із них був професор Іван Іванович Кобиляцький (1907-1996 рр.), завдяки якому поживалася наукова робота не лише на кафедрі, а й у нашому вищі в цілому. Точніше наукова робота перейшла на більш високий рівень: активізувалася робота щодо проведення наукових досліджень, розвитку наукових лабораторій (наприклад, із фізики), підготовки до друку матеріалів науково-практичних конференцій, збірників наукових праць тощо. До складу кафедри її завідувач долучив і педагога-практика, одного з найкращих директорів сільської школи Херсонщини В'ячеслава Миколайовича Тимофєєнка, який упродовж багатьох років плідно та творчо виконував усі обов'язки науково-педагогічного працівника вишу, зокрема на посаді доцента.

Євген Іванович запросив до нашого вишу і своїх товаришів: кандидата педагогічних наук, доцента Олексія Олексійовича Прилепського (1926-2007 рр.) та кандидата філологічних наук, доцента Валентина Давидовича Горяного (1927-2005 рр.). О. О. Прилепський став засновником педагогічного факультету і його першим деканом, а В. Д. Горяний – завідувачем кафедри філологічних дисциплін цього структурного підрозділу.

А ще Є. І. Петухов свого часу всіляко сприяв тому, щоб на педагогічному факультеті продовжив свою професійну діяльність доктор педагогічних наук,

професор Борис Мокійович Андрієвський, якого цінував і поважав. Внесок Б. М. Андрієвського в розвиток науки та становлення молодих учених факультету й нашого закладу освіти в цілому є досить значним.

Активна життєва позиція професора Є. І. Петухова свого часу спонукала його підтримати ідею розширення матеріально-технічної бази нашого закладу освіти задля ефективного його функціонування та безпосередньо долучитися до її реалізації. Унаслідок цього було побудовано ще один, новий для того часу корпус вишу (1978 р.).

Як активний учасник різних суспільних процесів, що відбувалися в країні, Євген Іванович намагався позитивно впливати на свідомість громадян та їхню поведінку співпрацюючи на добровільних засадах із товариством «Знання», залучаючи до цієї роботи молодих науковців. У такий спосіб, читаючи лекції в різних (часом віддалених) районах Херсонщини, вони поширювали наукові знання, залучали до самоосвіти широкі верстви населення, сприяли їх духовному зростанню, а отже, розвитку нашої країни.

Така діяльність професора Є. І. Петухова з творення соціуму забезпечувала йому неабиякий авторитет та позитивний імідж. Його образ як першого доктора педагогічних наук на Херсонщині, чудової ЛЮДИНИ та ПРОФЕСІОНАЛА зберігається та «житиме» в нашій пам'яті вічно.

Література:

1. Бабіч Л.В., Кузьменко В.В., Слюсаренко Н.В. Науково-педагогічна діяльність Є.І. Петухова (до 85-річчя від дня народження). *Таврійський вісник освіти*. 2010. № 4. С. 252-256.
2. Бабіч Л.В., Кузьменко В.В., Слюсаренко Н.В. Перший доктор педагогічних наук таврійського краю (про Петухова Є.І.). *Педагогічна слава Херсонщини* / за ред. В. О. Чабаненко. Книга 1. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. С. 172-175.
3. Кузьменко В. В., Слюсаренко Н. В. Позитивний імідж професора Є. І. Петухова. *Педагогіка у вимірі соціокультурних досліджень*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 10-11 квітня 2019 р.). Херсон: Айлант, 2019. С. 126-130.

УДК 159.9:004.738.5:316.77

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ САМОСВІДОМОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Лисак Ганна Григорівна,
старший викладач кафедри психології,
Бердянський державний університет,
м. Запоріжжя

Трансформація комунікативного простору в умовах глобальної діджиталізації актуалізує питання психологічних наслідків інтеграції віртуальних платформ у повсякденне життя сучасної людини. Соціальні мережі перетворилися на домінуючий канал міжособистісної взаємодії, формування ідентичності та самопрезентації, особливо для молоді. Всесвітня організація

охорони здоров'я наголошує на тому, що приблизно половина всіх порушень психічного здоров'я дебютує у віці чотирнадцяти років. Підлітковий та юнацький періоди характеризуються підвищеною вразливістю до зовнішніх впливів, пов'язаною з інтенсивним нейробіологічним дозріванням, формуванням ідентичності та встановленням патернів соціальної взаємодії. У цьому контексті вплив соціальних мереж набуває особливого значення, оскільки саме в цей сензитивний період відбувається активне засвоєння цифрових практик комунікації.

Данилова Т.В. та Гоян І.М. підкреслюють, що взаємозв'язок між використанням соціальних мереж та психологічним функціонуванням не є лінійним і детермінується множиною факторів: способами використання платформ, патернами комунікації, вихідним емоційним статусом, наявністю супутніх психологічних особливостей, рівнем самоусвідомлення, мотиваційною спрямованістю, ціннісними орієнтаціями та індивідуальними преференціями користувача. Така багатофакторність зумовлює необхідність диференційованого підходу до аналізу психологічних ефектів цифрової взаємодії [5].

У сучасній психологічній науці психологічне благополуччя розглядається як інтегральна характеристика оптимального функціонування особистості, що відображає ступінь реалізації її потенціалу та суб'єктивну задоволеність життям. Павленко Г.В. наголошує, що проблематика психологічного благополуччя є міждисциплінарною та досліджується на різних рівнях: індивідуально-психологічному, особистісно-смысловому, соціально-психологічному.

Концептуалізація феномену психологічного благополуччя в західній психології відбувалася в руслі двох основних парадигм. Гедоністичний підхід, представлений роботами Брадберна, Дінера та Вотермана, фокусується на суб'єктивному переживанні щастя, що детермінується балансом позитивного та негативного афектів. Згідно з цією концепцією, психологічне благополуччя визначається як результуюча різниця між інтенсивністю та частотою позитивних та негативних емоційних станів.

Альтернативний евдомоністичний підхід, розроблений Ріфф, Дісі та Райаном, тлумачить психологічне благополуччя як наслідок реалізації особистісного потенціалу та самоактуалізації. Ріфф запропонувала багатовимірну модель психологічного благополуччя, що включає шість компонентів: автономію, особистісний ріст, самоприйняття, життєву мету, управління середовищем, позитивні стосунки з оточуючими [2].

В українській психологічній традиції дослідження психологічного благополуччя інтегрує обидва підходи. Каргіна Н.В. розглядає психологічне благополуччя в темпоральній перспективі, виявляючи значущі кореляції між показниками благополуччя та часовими орієнтаціями особистості. Дослідниця встановила позитивні зв'язки між психологічним благополуччям, гедоністичним сприйняттям теперішнього та орієнтацією на майбутнє, а також негативні кореляції з фаталістичним ставленням до теперішнього та негативним сприйняттям минулого [2, 6].

Кряж І.В. досліджує роль переживання єдності з природою як чинника психологічного благополуччя. Кашлюк Ю.І. розглядає толерантність до

невизначеності як персональний ресурс підтримання психологічного благополуччя в умовах мінливості та непередбачуваності життєвих обставин.

Соціальні мережі функціонують як цифрові платформи для створення індивідуальних або групових профілів, де користувачі здійснюють обмін текстовим, візуальним та мультимедійним контентом. Первинною функцією цих платформ є фасилітація комунікації між індивідами зі спільними інтересами, професійними чи особистісними цілями. Проте сучасні соціальні мережі трансформувалися в багатофункціональні середовища, що виконують роль не лише каналів комунікації, але й інструментів самопрезентації, конструювання ідентичності, отримання інформації та соціальної підтримки [6].

Асеева Ю.О. відзначає, що соціальна мережа Instagram трансформувалася в безпечний простір для реалізації потреб у самопрезентації, самоідентифікації та експлікації фантазій і звичок, як реальних, так і конструйованих. Віртуальна реальність, створювана в таких мережах, що поєднують функції фотохостингу, мікроблогінгу та соціальної взаємодії, здійснює зворотний вплив на реальне буття особистості, створюючи ситуацію, коли індивід, сконструювавши ідеалізований образ у цифровому просторі, стає залежним від цієї віртуальної реальності [1].

Березовська Л. у своєму емпіричному дослідженні встановила, що особи, які дозують час перебування в соціальних мережах, демонструють вищі показники психологічного благополуччя порівняно з тими, хто витрачає надмірну кількість часу на цифрову взаємодію. Дослідниця виявила значущі кореляційні зв'язки між тривалістю перебування в соціальних мережах та рівнем психологічного благополуччя, задоволеністю життям, емоційними бар'єрами у спілкуванні, самооцінкою та комунікативними здібностями [2].

Соціальні мережі забезпечують розширення можливостей для соціалізації та комунікації, особливо для осіб, які відчують труднощі в безпосередній міжособистісній взаємодії. Віртуальний простір пропонує редуковану соціальну тривожність завдяки опосередкованості комунікації, можливості ретельного конструювання повідомлень та контролю над самопрезентацією. Це створює компенсаторні можливості для індивідів з низькою самооцінкою або обмеженими соціальними навичками.

Освітній потенціал соціальних мереж реалізується через доступ до інформаційних ресурсів, можливість обміну знаннями, участь в освітніх спільнотах та груповому навчанні. Платформи соціальних мереж виконують роль засобів поширення наукової, освітньої та інформації, спрямованої на збереження здоров'я.

Підтримання соціальних зв'язків через цифрові платформи набуло особливої значущості в період пандемії COVID-19 та пов'язаних з нею карантинних обмежень. Соціальні мережі дозволили зберегти відчуття соціальної приналежності та емоційні зв'язки з сім'єю та друзями в умовах фізичного дистанціювання.

Данилова Т.В. та Гоян І.М. підкреслюють, що дослідження останніх років засвідчують наявність асоціацій між тривалим використанням соціальних мереж та симптоматикою депресії, тривожності, хронічного стресу, переживанням

самотності та зниженням самооцінки. Постійна експозиція до контенту соціальних мереж може спричиняти психологічний дистрес, пов'язаний з порівнянням власного життя з ідеалізованими репрезентаціями життя інших користувачів [5].

Гіденко Є.С. акцентує увагу на феномені кібербулінгу як формі агресивної поведінки в цифровому просторі. Соціальні мережі створюють середовище для реалізації різних форм кібернасильства: образ, погроз, шантажу, розповсюдження компрометуючої інформації та зображень. Жертви кібербулінгу переживають серйозний психологічний дистрес, розвиток тривожної та депресивної симптоматики, що може призводити до тривалих психологічних проблем. Додатковим ризиком є явище кібергрумінгу, коли дорослі особи встановлюють довірливий контакт з неповнолітніми користувачами з метою подальшої експлуатації [4].

Порушення сну внаслідок використання соціальних мереж перед сном є поширеною проблемою серед підліткової популяції. Використання смартфонів у спальні призводить до затримки настання сну, скорочення загальної тривалості сну та погіршення його якості. Депривація сну негативно впливає на денну продуктивність, когнітивне функціонування, емоційну регуляцію та загальне психологічне благополуччя.

Використання соціальних мереж активізує процеси соціального порівняння, які набувають систематичного та інтенсивного характеру. Користувачі постійно експонуються до репрезентацій життя інших осіб, що часто є селективними та ідеалізованими. Це призводить до висхідного соціального порівняння, коли індивід порівнює себе з тими, кого сприймає як більш успішних, привабливих або благополучних. Соціальні мережі культивують презентацію ідеального життя, що складається переважно з позитивних подій, досягнень та естетично привабливих моментів. Постійна конфронтація з такими ідеалізованими образами спричиняє почуття невдоволеності власним життям, зовнішністю та досягненнями, що детермінує зниження самооцінки та розвиток відчуття меншовартості. Регулярна перевірка активності в соціальних мережах, моніторинг кількості реакцій на власні публікації та порівняння цих показників з активністю інших користувачів стає джерелом хронічного психологічного дискомфорту. Соціальні мережі конструюють систему зовнішньої валідації через механізми лайків, коментарів та репостів. Користувачі починають залежати від цих форм соціального схвалення, що призводить до екстерналізації локусу самооцінки, що робить самооцінку нестабільною та залежною від мінливих показників популярності в цифровому просторі.

Богдан М. та Горецька О. описують феномен «самотності в натовпі», що виникає в контексті інтенсивного використання соціальних мереж. Незважаючи на значну кількість онлайн-контактів, користувачі можуть переживати глибоке відчуття самотності та відчуженості. Це пов'язано з поверхневим характером більшості цифрових взаємодій, що не задовольняють потребу в глибокому емоційному зв'язку та автентичному міжособистісному контакті [3].

Надмірна залученість у віртуальний простір призводить до дистанціювання від реальних соціальних відносин, уникнення безпосереднього спілкування та

соціальної ізоляції. Формується патерн, коли самотні індивіди намагаються компенсувати дефіцит соціальних контактів через активність у соціальних мережах, що, однак, не призводить до редукції відчуття самотності та може навіть його поглиблювати через розходження між очікуваннями від онлайн-взаємодії та реальним досвідом.

Проведений теоретичний аналіз дозволяє констатувати амбівалентний характер впливу соціальних мереж на психологічне благополуччя та самосвідомість особистості. Цифрові платформи соціальної взаємодії одночасно виступають як ресурси для соціалізації, самовираження та отримання інформації, так і як фактори ризику для психологічного здоров'я, особливо в підлітковій та юнацькій популяціях.

Трансформація самосвідомості в контексті використання соціальних мереж відбувається через механізми соціального порівняння з ідеалізованими образами, екстерналізацію локусу самооцінки, залежність від зовнішньої валідації та конструювання віртуальної ідентичності, що може не збігатися з реальною. Це призводить до нестабільності самооцінки, розвитку відчуття меншовартості та незадоволеності власним життям. Негативні психологічні ефекти, асоційовані з надмірним використанням соціальних мереж, включають розвиток депресивної та тривожної симптоматики, порушення сну, соціальну ізоляцію, кіберкомунікативну залежність та ризик стати жертвою кібербулінгу. Критичним чинником є тривалість використання, при цьому експозиція понад одну годину на добу асоціюється зі зростанням негативних наслідків.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою валідних діагностичних інструментів для ідентифікації кіберкомунікативної залежності, лонгітюдними дослідженнями довготривалих ефектів використання соціальних мереж, аналізом ефективності профілактичних інтервенцій.

Література:

1. Асєєва Ю.О. Кіберкомунікативна залежність від соціальної мережі Instagram як проблема сучасної молоді. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2019. Вип. 5. С. 9-15.
2. Березовська Л. Вплив соціальних мереж на психологічне благополуччя особистості. Психологічні перспективи. 2020. Вип. 35. С. 23-34.
3. Богдан М., Горецька О. Вплив соціальних мереж на психологічний стан молоді. Молодий вчений. 2021. № 11(99). С. 234-238.
4. Гіденко Є.С. Кібербулінг як форма агресивної поведінки в інтернет-середовищі. Психологічний часопис. 2020. № 6. С. 67-78.
5. Данилова Т.В., Гоян І.М. Психологічні особливості впливу соціальних мереж на особистість. Вісник Національного університету оборони України. 2021. Вип. 3(60). С. 45-52.
6. Хекоян Е.А. Вплив соціальних мереж на психологічний стан студенський молоді. Актуальні проблеми практичної психології : збірн. наук. праць Міжнародн. наук.-практич. інтернет конф. (17 трав. 2024 р., м. Одеса). - Одеса, 2024. - С.366-368

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Лисенко Наталія Василівна,

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри української мови та літератури,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Дніпро-Слов'янськ

Кузнецова Тетяна Григорівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри спеціальної освіти та інклюзії,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Дніпро-Слов'янськ

Рева Вікторія Юрївна,

директорка Краматорської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 20
Краматорської міської ради Донецької області,
м. Краматорськ

Проблема громадянського виховання дітей та молоді завжди була актуальною в педагогічних дослідженнях. Процес розвитку України як демократичної держави сприяє рішенню завдань громадянського виховання, а саме, формування громадянина, для якого найвища цінність – це любов до Батьківщини та свого народу.

У державних документах визначено права і обов'язки громадян України (Конституція України, Закон України «Про громадянство України»), визначаються пріоритетними для розвитку особистості національне та громадянське виховання дітей впродовж всього навчання у школі («Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст.»).

Питання громадянського виховання досліджували М. Боришевський, Л. Корінна, Н. Косарева, О. Красовська, О. Пометун, І. Осадчий, А. Снігур, С. Якименко, Т. Яцик та ін., які розкрили ключові поняття громадянської освіти. Ними визначено, що громадянське виховання є процесом формування громадянськості, як інтегрованої якості особистості. Це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядна і психологічна характеристика особистості [9]. Ще Василь Сухомлинський казав, що громадянські почуття є найвищими й найблагороднішими рухами душі, які звеличують людину і утверджують у неї суспільну свідомість, гордість, гідність. Громадянські почуття – це головне джерело моральної чистоти особистості [12]. Таким чином, у процесі громадянського виховання зростає свідомий громадянин, якому притаманні специфічні особистісні якості й риси характеру. Світогляд справжнього громадянина, спосіб мислення, почуття і вчинки спрямовані на розвиток демократичного суспільства в Україні.

Основними завданнями громадянського виховання є розвиток патріотизму, національної свідомості, міжетнічних відносин, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, формування моральних якостей особистості,

культури поведінки, мотивації до праці [9].

Учні з порушенням інтелектуального розвитку мають отримувати не лише знання з основних предметів, головне – це вміння застосовувати їх у практичній діяльності, що сприяє подальшій соціалізації та соціальній активності. А для реалізації громадянської активності, усвідомлення відповідальності перед суспільством за свою поведінку і вчинки, раціональне використання власних прав та виконання громадських обов'язків можливе лише при правильно організованому громадянському вихованню учнів спеціальної школи, вихованні в них любові і поваги до Батьківщини [7].

Через особливості психофізичного розвитку дітей із інтелектуальними порушеннями процес їх громадянського виховання значно ускладнюється. У дітей цієї категорії порушено мислення, мовлення, емоційно-вольова сфера. Вони сприймають новий навчальний матеріал фрагментарно, перекручено, не можуть його правильно усвідомити, використовувати у практичній діяльності. Вони погано розуміють звернене до них мовлення. Через мовленнєві порушення обмежені їхні комунікативні можливості і спілкування [11].

У процесі проведення громадянського виховання треба застосовувати спеціальні прийоми навчання, виховання і взаємодії з учнями спеціальної школи. Використання наочності, доступність, багаторазове повторення сприяють кращому сприйманню і розумінню інформації. У процесі практичного навчання важливо вчити дітей розуміти соціальні проблеми, приймати правильні рішення, вміти взаємодіяти з іншими людьми. Все це буде сприяти їх подальшій соціалізації [1].

Важливим засобом громадянського виховання учнів спеціальної школи є художня література, в якій розкриваються героїчні вчинки народу, описуються картини народного побуту, народні обряди, природа рідного краю, приклади народної праці. Все це допомагає учням унаочнити уявлення про громадянське життя, наслідувати всі ці традиції й переносити в повсякденне життя [4, 5, 8, 13].

Вивчення рідної мови, яка є ідентифікаційним кодом нації, важливим елементом культурної ідентичності сприяє формуванню особистості, яка пов'язує себе з історією, традиціями і світоглядом свого народу [2].

В роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями варто застосовувати ігрові форми роботи. Ситуаційно-рольові ігри роблять уявлення дітей більш чіткими, з розумінням їх практичної ролі. Гра дає можливість складні проблеми розкладати на частини, які діти починають практично відпрацьовувати. Цікава для дітей форма роботи дозволяє викликати інтерес до інформації, яка покладена в основу гри, діти вчаться колективній взаємодії, досягненню загальної мети, дотриманню правил гри [1].

Бесіди, які проводять педагоги спеціальної школи на уроках та виховних годинах, дозволяють аналізувати життєві ситуації з морально-етичним характером. У процесі таких бесід педагог оцінює рівень знань учнів у тій чи іншій сфері моральних відносин, усвідомлює їх інтереси з цього напрямку, здібності аналізувати життєві ситуації та знаходити морально правильне рішення різних проблем [2, 8].

У процесі позакласної роботи у спеціальній школі корисно проводити

заходи національно-патріотичного спрямування, наприклад, конкурси малюнків «Миру в Україні бути!», книжкові виставки «Моя країна – Україна», концерти і заходи до всіх національних свят. Проведення заходів на тему «Моя родина – найкращий скарб» з віршами, співами, танцями з національним змістом [6].

У процесі проведення громадянського виховання учнів із інтелектуальними порушеннями важливим компонентом роботи є співпраця зі громадськими організаціями. Важливо знайомити дітей із діяльністю громадських організацій у процесі екскурсій (у міську владу, мерію), залучати дітей до благодійних акцій та взаємодії з волонтерськими організаціями для збору допомоги для потребуючих, для допомоги безхатнім тваринам тощо.

Проведення екологічних заходів зі збереження природи рідного краю дозволяє практично продемонструвати дітям красу рідної природи і важливість втручання для її збереження, бережливе ставлення до природи, що є важливою якістю громадянина країни. Участь учнів у трудових заходах щодо прибирання на пришкольніх ділянках, догляд рослин і тварин дають можливість дітям зрозуміти свій внесок у природне середовище, свою користь для розквітання природи. У межах цих заходів важливо також проводити краєзнавчі екскурсії для формування національної свідомості та любові до рідного краю.

До роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями педагоги обов'язково мають залучати їхніх батьків, адже діти завжди наслідують поведінку своїх близьких, їх ставлення до навколишнього, до інших людей. Співпраця педагогів із батьками дозволить більш продуктивно впровадити знання, отримані у школі на уроках та виховних годинах, у практичну діяльність та повсякденне життя. Батьки повинні формувати в дитини почуття патріотизму, знайомити її зі правами та обов'язками громадянина, вчити дотримуватися сімейних традицій та цінностей.

Цілеспрямована діяльність педагогів, громадських організацій, батьків дозволяють навчити дітей із інтелектуальними порушеннями переносити свої знання у практичну діяльність, формують у них самостійність і активність, любов до Батьківщини, переконання в моральних формах поведінки. Таким чином, дотримання спеціальних етапів, методів і прийомів корекційно-виховної роботи дає позитивні результати у громадянському вихованні учнів спеціальної школи, можливості вирішення всіх завдань громадянського виховання.

Література:

1. Вержиховська О.М. Формування моральних якостей у молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями у позакласній виховній роботі: Монографія. Кам'янець-Подільський: КПНУ РВВ, 2008. 268 с.
2. Голуб Н.Б. До проблеми формування громадянської компетентності в учнів ліцею на уроках української мови: *матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. м. Суми, 6-7 червня 2019 р.* Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019.
3. Картаєва Н.О. Моральне виховання як складова соціалізації дитини з порушеннями інтелекту. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців*. VI Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених. 20 березня 2019 року. Т. 1. С. 101-105.
4. Кравець Н. П. Формування основ духовності у розумово відсталих підлітків на уроках літературного читання. *Теоретико-методичні основи виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 2013. Вип. 17, кн. I. С. 363-371.

5. Кравець Н. П., Палагнюк О. І. Формування почуття патріотизму в розумово відсталих семикласників на уроках української літератури. *Молодий вчений*, 2017. № 3– (43). С. 398-401.
6. Коркішко О. Г. Виховання патріотизму молодших школярів у позаурочній виховній роботі: автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.07 – теорія і методика виховання. Луганськ, 2004. 23 с.
7. Омельченко М. С., Кузнецова Т. Г., Пасюк С. П. Психологічні аспекти національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку із порушенням інтелекту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 84, том 2, 2021. С.36-39.
8. Плахтій В.І. Формування основ моральної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури: Дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2003. 196 с.
9. Роговець О.В. Педагогічні умови громадянського виховання молодших школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Збірник наукових праць, випуск 16, книга 3. 2012. С. 128-136.
10. Савіцька Г.І. Індивідуально-рольовий підхід як засіб формування морально-етичних норм поведінки. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.* Київ: Наук. світ, 2006. Вип. 7. С. 282-285.
11. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Рохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини : підручник, МОН України. Київ: Знання, 2008. 359 с.
12. Сухомлинський В.О. Народження громадянина: [про виховання підлітків]. Київ: Рад. Школа, 1970. 288 с.
13. Шкрєбтієнко Л.П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : дис. канд. пед. наук : 13.00.08. Одеса, 2019. 298 с.

УДК 37.091.3:37.018:37.013.44

STEM-КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІВ: ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ ТА СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДО ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

Лукичова Наталя Сергіївна,

викладачка, здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії поза аспірантурою,
КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти” ХОР,
м. Херсон

Сучасна система освіти України, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, потребує глибокої модернізації та впровадження інноваційних технологій, ключовим напрямом серед яких є STEM-освіта. Адже її мета - формування в учнів критичного мислення, креативності та здатності до розв'язування комплексних проблем, що відповідає вимогам реформи “Нова українська школа” та має чіткі психолого-педагогічні умови впровадження [4].

Якість впровадження STEM-освіти безпосередньо залежить від рівня STEM-компетентностей педагогів, що охоплює їхню готовність створювати міждисциплінарні уроки, інтегрувати цифрові ресурси та формувати навички XXI століття. Система післядипломної освіти визначена як ключове середовище для професійного розвитку вчителів і формулювання їхнього інноваційного потенціалу. Зокрема, використання засобів цифрової дидактики розкрито у працях О. Кохановської та Н. Слюсаренко [5].

Науковці Н. Гончарова [3], І. Вітенко, О. Олексюк, Л. Кучер [2] обґрунтовують необхідність підготовки педагогів до реалізації STEM-підходу у

системі підвищення кваліфікації, тоді як Л. Гриневич, Н. Морзе, В. Вембер [8] підкреслюють значення цифрових технологій як основи розвитку екосистеми STEM-освіти.

Важливим є й методичний аспект створення уроків. Досліджуються необхідність впровадження STEM-підходу для формування інтелектуального потенціалу країни та використання адаптивних та цифрових засобів навчання, що підтверджує науковий інтерес до досліджень спрямованих на вивчення потенціалу ШІ та нейромереж в освітньому процесі. Зокрема, питання STEM-акцентів цифрової трансформації розкрито у роботі М. Ростоки та Ю. Кравченка[7], а потенціал ШІ в освіті - в роботах О. Антонова, Н. Поліщук [1].

У працях А. Todorova, Т. Osburg розглянуто питання професійного розвитку педагогів для технологічної інтеграції [10], а М. Odell та Т. Kennedy підтримують STEM-навчання та формування навичок ХХІ-століття [9].

Водночас, аналіз і систематизація наукових джерел демонструє, що більшість наукових праць зосереджуються на окремих аспектах проблеми й не пропонують моделі цілісного розвитку STEM-компетентності педагогів у післядипломній освіті. Незважаючи на численні наукові напрацювання, залишаються невирішені суперечності, що є бар'єрами для соціальної адаптації педагогів до STEM-інновацій:

- між потребою у кваліфікованих STEM-педагогах і відсутністю системної моделі підготовки до проведення інноваційних уроків;
- між швидким розвитком цифрових технологій (зокрема, штучного інтелекту ШІ та VR/AR) і недостатньою інтеграцією їх у програми післядипломної освіти;
- між вимогами щодо застосування міждисциплінарного, проєктно-дослідницького та проблемно-орієнтованого підходів та недостатньою готовністю педагогів до їх використання.

Таким чином, актуальною є необхідність не лише теоретичного обґрунтування, а й практичної розробки структурно-функціональної моделі розвитку STEM-компетентності педагогів у системі післядипломної освіти та механізмів соціальної адаптації педагогів. Вони мають сприяти подоланню адаптаційних бар'єрів, забезпечити ефективну соціалізацію в умовах освітніх інновацій.

В основу нашої теоретичної розробки покладено результати попередніх емпіричних досліджень, зокрема “Модель впровадження STEM-освіти в дистанційне навчання фізики”, що відображає інтеграцію цифрових технологій та сучасних інструментів (ШІ, симуляцій) у педагогічну практику [6] (рис.1).

MODEL FOR IMPLEMENTING STEM EDUCATION ELEMENTS IN DISTANCE LEARNING IN PHYSICS.

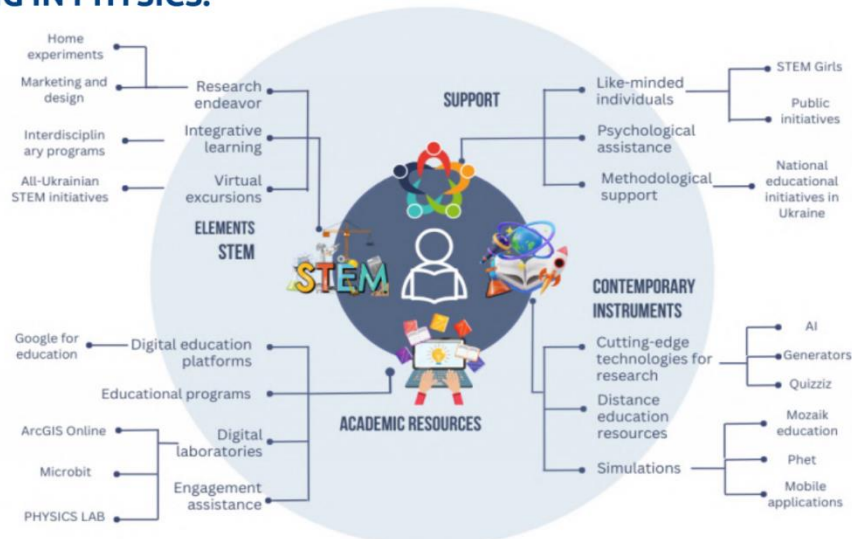

Рис. 1. Модель впровадження STEM-освіти в дистанційне навчання фізики.

Підготовка педагогів у системі післядипломної освіти до створення та проведення STEM-уроків, в тому числі з використанням сучасних цифрових інструментів стане ефективною, якщо:

- обґрунтувати та розробити відповідну модель підготовки, що базуватиметься на компетентнісному, системному та технологічному підходах;
- наповнити програми практико-орієнтованими модулями, сфокусованих та освоєнні інноваційних цифрових інструментів (включно ІІІ);
- забезпечити трансдисциплінарну інтеграцію STEM-змісту та цифрової дидактики.

Для досягнення мети необхідно застосувати не лише комплекс теоретичних методів, зокрема уточнити поняття “готовність педагога до проведення STEM-уроку”, а й емпіричних, для виявлення рівнів сформованості STEM-компетентностей, експериментальної перевірки ефективності розробленої моделі та кількісного та якісного опрацювання результатів.

Результати можна буде впроваджувати не лише в практику роботи закладів післядипломної освіти, а й методичних служб для підвищення кваліфікації вчителів, запровадження курсів, тренінгів та наданні основи для супервізійної роботи з вчителями-практиками спільноти STEM-дисциплін.

Особисті напрацювання в темі STEM-компетентності підтверджують важливість обраного напрямку та готовність до його практичної реалізації. Як приклад, наукові публікації присвячені ключовим поняттям STEM, використанню ІКТ, інноваційним шляхам підвищення пізнавальної активності, а також питанням подолання освітніх втрат в умовах дистанційного навчання. Зокрема, результати трирічного дослідження ефективності впровадження елементів STEM-освіти на уроках фізики, вказують на позитивну динаміку та підвищення зацікавленості серед учнівства та учительства, що представлено в роботі: “Elements of STEM education as a mechanism of compensation for educational losses in distance learning of physics under martial law”[6].

Досвід як тренера НУШ, супервізора та координатора одного з найактивніших філіалів “Дівчата STEM” стали достаним підґрунтям до розробки практико-орієнтованих лекцій та тренінгів безпосередньо спрямованих на подолання технологічних бар'єрів. Підтвердженням практичної ефективності напрацювань є перемоги у Всеукраїнських конкурсах («Краща STEM публікація» 2022, «Кращого гендерночутливого онлайн STEM уроку 2021», «Лідер розвитку STEM-освіти» 2025).

Таким чином, запропоноване дослідження має потенціал для створення функціонального інструментарію, що дозволить педагогам ефективно адаптуватися до освітніх інновацій і формувати STEM-компетентності учнів в умовах динамічних викликів сучасності.

Література:

1. Антонова О. Є., Антонов О. В., Поліщук Н. М. STEM-підхід в освіті та підготовка вчителя до його впровадження // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2022. Вип. 3. С. 267–281. URL: <http://pedagogy.visnyk.zu.edu.ua/article/view/273082/268586> (дата звернення: 27.09.2025).
2. Вітенко І. М., Олексюк О. Р., Кучер Л. А. Реалізація концепції STEM-освіти в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників // Наукові записки Малої академії наук України. 2022. № 3. С. 38–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/snjasu_2022_3_7 (дата звернення: 26.09.2025).
3. Гончарова Н. О. Професійна компетентність учителя в системі навчання STEM // Наукові записки Малої академії наук України. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 7. С. 141–147. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001113959> (дата звернення: 26.09.2025).
4. Завалевський Ю., Горбенко С., Лозова О. Психолого-педагогічні умови впровадження STEM-освіти // Проблеми освіти. 2022. Вип. 2. С. 61–77. URL: <https://imzo-journal.org.ua/index.php/journal/article/view/69/63> (дата звернення: 27.09.2025).
5. Кохановська О., Слюсаренко Н. Використання засобів цифрової дидактики у післядипломній педагогічній освіті // Молодь і ринок. 2020. № 6-7. С. 21–26. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/225655> (дата звернення: 26.09.2025).
6. Лукичова Н. С., Осипова Н. В., Юзбашева Г. С. Elements of STEM education as a mechanism of compensation for educational losses in distance learning of physics under martial law // CEUR Workshop Proceedings. 2025. С. 151–169.
7. Ростока М. Л., Кравченко Ю. А. Stem-акценти цифрової трансформації освіти : аналітичний огляд // Імідж сучасного педагога. 2022. № 1 (220). С. 5–11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744800/> (дата звернення: 26.09.2025).
8. Hrynevych L. M., Morze N. V., Vember V. P., Boiko M. A. The role of digital technologies in the development of the STEM education ecosystem // ITLT. 2021. Vol. 83, no. 3. P. 1–25. DOI: 10.33407/itlt.v83i3.4461.
9. Odell M., Kennedy T. J. Inquiry-based pedagogy to support STEM learning and 21st century skills: preparing new teachers to implement project and problem-based learning // 14th International Technology, Education and Development Conference. 2020. P. 7260–7267. DOI: 10.21125/inted.2020.1976. (дата звернення: 27.09.2025).
10. Todorova A., Osburg T. Teacher professional development for technology integration: lessons learned and next steps [Електронний ресурс]. 2020. (дата звернення: 26.09.2025).

ВИХОВАННЯ У СТУДЕНТІВ НЕСПРИЙНЯТЛИВОСТІ ДО ТЮТЮНОПАЛІННЯ

Маценко Леся Миколаївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцент кафедри педагогіки,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

Замогильний Дмитро Олегович,

здобувач другого рівня освіти (магістр)

Сьогодні надзвичайно гостро постає проблема вживання молоддю алкоголю, тютюнових виробів і наркотичних речовин, а також байдужого ставлення до власного здоров'я. Дослідження показують, що серед осіб віком 16–19 років 61% мають рівень здоров'я нижчий за норму. Схожа ситуація спостерігається і серед людей у віці 20–29 років - таких 67%.

Наслідками зловживання алкоголем і тютюном, а також складної екологічної ситуації є те, що близько 60% українців помирають від серцево-судинних захворювань, які призводять до інфарктів та інсультів. Особливо негативно куріння впливає на організм підлітків і молоді [1].

Хоча поширеність тютюнокуріння в Україні поступово знижується, це відбувається не завдяки ефективній профілактичній роботі, а переважно через зменшення фінансової доступності сигарет. За даними пресслужби МОЗ України, головною причиною цього стало падіння реальних доходів населення та підвищення акцизів, зокрема на сигарети без фільтра.

Опитування студентів спеціальності «Освітні науки» (ОП «Педагогіка вищої школи») гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України показало, що майбутні викладачі - потенційні наставники студентських груп - переважно не готові до проведення антинікотинового виховання. Ба більше, частина з них сама має цю шкідливу звичку [2].

Відомо, що основою здорового способу життя є відмова від шкідливих звичок. Тому було вирішено дослідити ставлення студентів до паління й уживання алкоголю. Результати анкетування свідчать, що 66% студентів не палять і вважають це шкідливою звичкою. Ще 19% зізналися, що палять зрідка, але прагнуть позбутися цієї залежності. 11% палять часто, однак також мають намір кинути. Один студент повідомив, що вже відмовився від куріння, інший — що неодноразово кидав, але щоразу повертався, бо відчуває психологічну залежність. Єдиний студент з досвідом паління понад п'ять років зазначив, що не має бажання відмовлятися, оскільки отримує від цього задоволення.

У своїх відповідях студенти наголошували: «Куріння - це шкідливо і дорого», «Курити чи ні - особистий вибір кожного», «Ненавиджу себе за те, що знаю про шкоду, але все одно палю», «Маю різко негативне ставлення до куріння», «Люди, які палять, часто навіть не розуміють, навіщо це роблять».

Таким чином, формування здорового способу життя залишається

актуальною проблемою, а створення ефективних рекомендацій і порад, які допоможуть молоді позбутися шкідливих звичок, є важливим завданням вихователів.

Куріння - це шкідлива звичка, що формується внаслідок багаторазового повторення певних дій. З часом у людини виробляється внутрішня потреба повторювати їх у звичних обставинах, часто автоматично. Якщо задовольнити цю потребу неможливо, виникає відчуття дискомфорту або навіть страждання [3].

Ми вважаємо, що паління - це не просто звичка, а складна психофізична залежність. По-перше, її підтримують умовні рефлексії, що потребують регулярного підкріплення. По-друге, організм вимагає підтримання звичного рівня нікотину в крові. Американські дослідники довели, що нікотин має наркотичний ефект і викликає фізичну залежність.

Паління закріплюється за рахунок участі всіх п'яти органів чуття — зору, слуху, смаку, нюху і дотику. Проте будь-яку звичку можна змінити: навіть сформований динамічний стереотип можливо замінити іншим.

Для ефективного антинікотинного виховання важливо розуміти причини, що спонукають людину до куріння, а також етапи формування залежності. Варто разом з молоддю визначати мотиви, які можуть утримати їх від паління, і формувати позитивне ставлення до здорового способу життя.

Одним із практичних інструментів є програма «П'ятнадцять кроків відмови від куріння», розроблена Державним центром соціальних служб для молоді спільно з Міським центром здоров'я м. Києва та доповнена автором. Ця програма допомогла багатьом людям позбутися залежності. Вона розрахована на тиждень і містить 15 послідовних дій, спрямованих на зміну умовних рефлексів і уникнення ситуацій, які провокують бажання закурити.

Отже, з кожним роком зростає актуальність виховання несприйнятливості до тютюнопаління. Виховна робота має враховувати, що куріння — це звичка, яка формується і долається поступово, має як психологічну, так і фізичну складову, і підтримується усіма сенсорними механізмами людини. На жаль, сьогодні відсутня цілісна система ефективних заходів, що допомагали б молоді відмовитися від паління. Тому необхідно глибше вивчати мотиви сучасних підлітків і студентів та формувати в них усвідомлену мотивацію до здорового способу життя.

Література:

1. Маценко Л.М. (2019) Вплив вейпінгу на здоров'я молоді: що потрібно знати про шкоду електронних сигарет. Научний взгляд в будущее. Міжнародна наук.-практ. конф. «Будущее человечества в результатах сегодняшних научных исследований '2019'» (11-12 ноября 2019 г.) Вып.15. Том 2. Одесса: КУПРИЕНКО СВ, С. 93-97.
2. Маценко Л.М., Костюк М.М., Бондаренко Н.А. (2007) Виховання несприйнятливості до тютюнокуріння. Проблеми освіти: Наук. зб. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Вип. 53. С. 111-115.
3. Маценко Л.М. (2019) Теорія і методика виховання : навч. посіб. Вид. 3-тє, доп., перероб. Київ : ЦП «Компринт», 319 с.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Маценко Леся Миколаївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри педагогіки,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

Лепеха Олександра Борисівна,

Здобувачка другого освітнього рівня (магістр)

З-поміж основних завдань педагогічного складу закладів вищої освіти найважливішим виступає формування морального світогляду молодого покоління, оскільки саме студентська молодь є гарантією зростання моральної культури соціуму.

Моральне виховання - це виховний вплив школи, сім'ї, громадськості, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі та практичної діяльності [3].

Моральна культура - це найголовніший компонент духовного життя людини, який характеризує її досягнення в оволодінні основами моралі як сукупності принципів, вимог, норм, правил, які регулюють дії в усіх сферах її життя, у формуванні моральної свідомості, розвитку моральних почуттів, виробленні звичок моральної поведінки особистості [1].

Методи педагогічних досліджень дають змогу визначити рівень моральної вихованості здобувачів освіти, з'ясувати особливості їх ціннісного ставлення до життя, людей, самих себе.

Моральна культура студентів закладів вищої освіти аграрного спрямування має певні особливості, які зумовлені як загальними вимогами до молоді, так і особливостями аграрної сфери. У майбутніх фахівців формується відповідальність перед природою, суспільством і професійною діяльністю, які нерозривно пов'язані з етичними нормами, екологічною свідомістю та гуманістичними цінностями.

Формування моральної культури в закладах вищої освіти аграрного спрямування передбачає комплексний підхід, що поєднує навчально-виховну діяльність, практичні заходи та участь студентської молоді у громадському житті. Програми та заходи мають сприяти формуванню таких моральних якостей, як відповідальність, чесність, толерантність, співпраця, екологічна свідомість.

У закладах вищої освіти аграрного спрямування увага приділяється гуманітарним та соціально-економічним дисциплінами, які включають теми морального виховання. Наприклад, «Етика і культура професійної діяльності» (охоплює питання професійної діяльності, гуманістичних цінностей, етичних принципів у стосунках з природою), «Філософія» (формує загальнолюдські

цінності, розвиває критичне мислення та етичну свідомість), «Екологічна етика» (акцентує увагу на моральних аспектах ставлення до довкілля).

Також в закладах вищої освіти аграрного спрямування поширені волонтерські заходи, спрямовані на виховання соціальної відповідальності та моральних цінностей, участь у природоохоронних акціях (висадка дерев, очищення природних зон).

Організуються культурно-виховні заходи, які сприяють формуванню моральної культури, такі як: фестиваль «Голосіївська весна», дебют першокурсника, конкурс патріотичної пісні, дискусійні клуби (обговорення морально-етичних питань, пов'язаних із професійною діяльністю та суспільними цінностями), відзначення міжнародних днів (День Землі, що формує екологічну свідомість і відповідальність), конкурси есе (на теми: моралі, етики, екології) [2].

Залучення студентів до роботи на навчальних фермах, дослідних станціях дозволяє розвивати почуття відповідальності за результатами праці, а також усвідомлення морального аспекту стосунків із природою.

Крім цього, стрімкий розвиток цифрових технологій відкриває нові можливості для освіти і виховання, особливо для формування моральної культури студентської молоді. Використання цифрових інструментів може значно підвищити ефективність програм морального виховання, надаючи інноваційні методи навчання та доступ до глобальних освітніх ресурсів. За допомогою мультимедійних навчальних матеріалів, відеоуроків, інтерактивних завдань та тестів студенти можуть глибоко вивчати етичні аспекти професії.

Використання соціальних мереж Facebook, Instagram та ін. можуть служити потужним інструментом для поширення моральних цінностей серед студентів – проведення онлайн-кампаній із закликами до екологічної свідомості, створення тематичних блогів і сторінок, присвячених етичним питанням в аграрній сфері, а також залучення студентів до обговорення актуальних моральних питань у форматі прямої трансляції.

Отже, важливим кроком у формуванні моральної культури студентів закладів вищої освіти аграрного спрямування є комплексні програми, які поєднують навчальні дисципліни, практичні заняття та громадську діяльність, і які є найбільш ефективними. Також особливу увагу слід приділяти розвитку екологічної обізнаності, оскільки це фундаментальний елемент моральної культури майбутніх аграріїв, це дозволить не лише успішно виконувати професійні обов'язки, а й бути соціально відповідальними громадянами, здатними впливати на збереження навколишнього середовища.

Література:

1. Капітан Н.О. (2018). Поняття «моральна культура»: зміст та сутність дефініції. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, 14, 223-229.
2. Маценко, Л. (2020). Зміст і методика виховної роботи наставника студентської групи. Київ : ФОП Ямчинський О.В. 439.
3. Маценко, Л. (2019). Теорія і методика виховання. Київ: ЦП «Компринт».319.

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ НАСТАВНИКА ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ НУБіП УКРАЇНИ)

Маценко Леся Миколаївна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

Шумник Микола Васильович,
викладач агрономічних дисциплін,
Іллінецький аграрний фаховий коледж,
м. Іллінці

Повномасштабне вторгнення росії суттєво змінило підходи до педагогічної діяльності наставників студентських груп. Війна принесла в наше життя біль, втрати й тривогу, однак наставники не мають права опускати руки, адже саме на них покладена відповідальність за студентів своїх груп. Серед студентів Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП України) є ті, хто з перших днів війни став на захист держави. На жаль, є й трагічні втрати. Дехто зі студентів пережив окупацію, втратив близьких або домівку, а частина була змушена виїхати за кордон. У таких умовах особливо важливою стає підтримка наставника та згуртованість колективу.

Сьогодні ключовими напрямками виховної роботи зі студентською групою є: надання психологічної та емоційної підтримки; навчання правилам поведінки в умовах воєнного стану; допомога студентам пільгових категорій, зокрема внутрішньо переміщеним особам; залучення молоді до волонтерської діяльності; патріотичне виховання; розвиток критичного мислення та медіаграмотності.

У надскладних умовах війни студенти найбільше потребують розуміння, довіри й допомоги. Наставник має постійно підтримувати зв'язок із групою, вчасно реагувати на потреби студентів, а за необхідності — уміти надати психологічну допомогу.

Під час навчання важливо проводити бесіди та інструктажі щодо правил безпеки: дій під час повітряних тривог у навчальному корпусі, гуртожитку чи вдома, правил поводження з вибухонебезпечними предметами, основ надання першої медичної допомоги.

Особливої уваги потребують студенти пільгових категорій. Наставникам слід допомагати їм з оформленням соціальних стипендій, переведенням на бюджетні місця, а також забезпеченням необхідної підтримки в навчанні.

Варто зазначити, що студенти НУБіП України не лише отримують допомогу, а й самі активно долучаються до волонтерської діяльності — як в Україні, так і за її межами.

Попри складні обставини, наставники продовжують формувати в молоді громадянську позицію та патріотизм. В університеті проводяться круглі столи, конференції, тематичні зустрічі, перегляди патріотичних фільмів. Щодня під час

занять викладачі та студенти вшановують хвилиною мовчання пам'ять усіх, хто загинув у цій війні.

Велике значення має розвиток критичного мислення. Адже війна супроводжується інформаційними атаками, пропагандою та фейками, які особливо впливають на молоде покоління. Саме тому наставники мають навчати студентів аналізувати інформацію, перевіряти джерела і не піддаватися маніпуляціям.

У своїй діяльності наставники можуть використовувати наукові та методичні матеріали, присвячені ролі куратора у створенні виховного мікросередовища [1], організаційній роботі тьютора [2], згуртуванню студентського колективу [3; 10], подоланню криз у групі [8], формуванню естетичної культури [9], профілактиці тютюнопаління та вейпінгу [4; 5], виховній роботі у гуртожитку [6], організації виховного процесу наставника [7] тощо.

Для наставників академічних груп важливим залишається питання змісту виховної діяльності. Вони повинні володіти методиками національно-патріотичного, естетичного, превентивного, економічного, громадянського, гендерного та інших напрямів виховання. Особливу увагу слід приділяти формуванню здорового способу життя студентів, проводити бесіди про шкоду паління, вживання алкоголю, наркотиків та ризики безвідповідальної статевої поведінки.

Наставникам також необхідно вдосконалювати знання щодо методів вивчення особистості студента й колективу, формування згуртованості групи, створення сприятливого психологічного клімату, організації студентського самоврядування.

Отже, попри всі виклики, наставники продовжують працювати на своєму освітянському фронті, підтримують молодь, формують у неї стійкість, віру у власні сили й любов до Батьківщини. Слава Україні! Героям слава!

Література:

1. Васюк О. В. Роль куратора у формуванні виховного мікросередовища закладу вищої освіти. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс* : матеріали міжнарод. дистанційної наук. Конференції (Миколаїв, 13 листопада 2020 р.) Т. 3. Миколаїв : МЦНД, 2020. С. 61–62.
2. Васюк О. В. Організаційна діяльність тьютора у закладах вищої освіти. *Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України*. 2017. Вип. 277. С. 38–42.
3. Жалдак Л. М. Гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти : монографія. Київ : НАУ, 2007. 210 с.
4. Маценко Л. М. Вплив вейпінгу на здоров'я молоді: що потрібно знати про шкоду електронних сигарет. *Научный взгляд в будущее*. Міжнародна наук.-практ. конф. «Будущее человечества в результатах сегодняшних научных исследований '2019'» (11-12 ноября 2019 г.) Вып.15. Том 2. Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2019. С. 93-97.
5. Маценко Л. М., Костюк М.М., Бондаренко Н.А. Виховання несприйнятливості до тютюнокуріння. *Проблеми освіти*: Наук. зб. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2007. Вип. 53. С. 111-115.
6. Маценко Л. М. Методика виховної роботи вихователя у студентському гуртожитку. *SWORLD Journal*. International periodic scientific journal. ONLINE. Issue N 13, June 2017, P. 52-60.
7. Маценко Л.М. Організація виховної роботи наставника студентської групи.

Соціокомунікативний простір України: історія та сьогодення (до 150-річчя від дня народження Лесі Українки) : зб. матеріалів всеукраїнської наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 лютого 2021 р.). Київ : «Міленіум», 2021.

8. Маценко Л. М. Причини спаду згуртованості студентської групи та методика їх нейтралізування. *Соціально-гуманітарний вісник*: зб. наук. пр. Вип. 29-30. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2019. С. 35-39.

9. Маценко Л.М., Романюк І.Р. Формування естетичної культури студентської молоді в НУБіП України. *Сборник научных трудов SWord* : Материалы международ. научно-практ. конф. «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании '2014». Выпуск 2. Том 10. Иваново: МАРКОВА АД, 2014. С. 68-74.

10. Маценко Л. М. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Київ : ЦП «Компринт», 2016. 319 с.

УДК 378.017-057.87:378-055.2

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ВКЛАД ЖІНОК-ОСВІТЯНОК

Маценко Леся Миколаївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри педагогіки,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

м. Київ

Шумник Микола Васильович,

викладач агрономічних дисциплін,

Іллінецький аграрний фаховий коледж,

м. Іллінці

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю розробки методики національно-патріотичного виховання студентської молоді. Здійснення системного національно-патріотичного виховання є однією з головних складових національної безпеки України. Тому нині як ніколи потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з означеної проблеми ми виявили, що ряд авторів присвятили їй свої наукові дослідження, а саме: Абрамчук О.В., Бех І.Д., Бойко А.М., Бондар В.І., Васильченко С.М., Васянович Г.П., Ващенко Г.Г., Вдовенко Н., Вишневський О.І., Гевко О.І., Гонський В.В., Гончаренко С.У., Демешкевич В.А., Дубина М.І., Руденко Ю.Д., Загородня А.А., Кононенко П.П., Коркішко О.В., Лозова В.І., Пащенко Д.І., Савченко О.Я., Сироватський С., Стюпіна О.Г., Сухомлинський В.О., Сухомлинська О.В., Сухорукова В.М., Тищук Є., Тронько П.Т. та інші науковці.

Останнім часом ми переживаємо доленосні події – Революція Гідності, жертвний подвиг Героїв Небесної Сотні, збройне протистояння на сході країни, повномасштабне вторгнення росії, війна. Вони чітко засвідчили життєву необхідність щодо активізації національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей та молоді, що є питанням національної безпеки.

Національно-патріотичне виховання є одним з основних напрямів

виховання, складовою загального виховного процесу підростаючого покоління, головною метою якого є набуття молодими громадянами соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури.

Під патріотичним вихованням вчені розуміють сферу духовного життя людини, яка проникає в усе, що робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, що формується.

Основні завдання виховної діяльності зумовлені пріоритетними напрямками, визначеними Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Концепцією національного виховання студентської молоді, Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті.

Як показав аналіз психолого-педагогічної літератури, дослідники виділяють щонайменше три різновиди патріотизму: етичний, територіальний та державний патріотизм. Під патріотичним вихованням вчені розуміють сферу духовного життя людини, яка проникає в усе, що робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, що формується. Національно-патріотичне виховання формується на прикладах історії становлення Української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури і спорту.

В умовах війни наставники активно продовжують виховувати громадянина і патріота України, в університеті проводяться круглі столи, конференції, перегляди патріотичних фільмів, зустрічі з відомими особистостями. Під час занять викладачі і студенти щодня приєднуються до загальнонаціональної хвилини мовчання за всіма загиблими у цій війні.

Жінки-освітянки, які працюють у закладах вищої освіти, вносять значний вклад у національно-патріотичне виховання молоді, займаються волонтерством, організують благодійні ярмарки, концерти, вистави, проводять виховні години, бесіди, підтримують студентську молодь психологічно. Спільна робота всього педагогічного колективу дозволяє нам допомагати нашим студентам і викладачам, які боронять незалежність України на фронті і крок за кроком рухатись до такої бажаної перемоги.

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСПІШНОСТІ ВЧИТЕЛІВ

Мешко Галина Михайлівна,

докторка педагогічних наук, професорка,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

Зузяк Надія Володимирівна,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

Професійна адаптація вчителя є одним із ключових етапів його становлення як компетентного й успішного фахівця. Саме на цьому етапі формується професійна майстерність, розвивається впевненість у власних силах, з'являється задоволення від педагогічної діяльності.

У психолого-педагогічній літературі наявні різні підходи до трактування поняття «професійна адаптація», але більшість учених визначають її як динамічний процес активного входження молодого педагога у професійне середовище, засвоєння ним соціальних і професійних ролей, а також досягнення балансу між взаємодією із колективом і самореалізацією власної «Я-концепції».

Управління процесом професійної адаптації передбачає системну й цілеспрямовану діяльність керівника закладу освіти разом із педагогічним колективом, спрямовану на забезпечення сприятливих умов для професійного зростання та успішного становлення молодого педагога.

Основними напрямками управління означеним процесом у науковій літературі визначено: діагностику труднощів і потреб учителя на етапі входження в професію; створення системи наставництва та психологічної підтримки; організацію методичної допомоги й професійного супроводу; забезпечення позитивного соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі; моніторинг ефективності адаптаційних заходів [1, с. 136].

Професійна адаптація вчителя є складним, багатоплановим процесом оволодіння педагогічною діяльністю та пристосування до її вимог, формування гнучкої соціально-професійної позиції в системі формальних і неформальних стосунків в закладі освіти, досягнення вчителем достатнього рівня професійного розвитку, що необхідний для якісного виконання професійних функцій [2, с.7]. Важливим в контексті проблеми нашого дослідження є підхід С. Кулик щодо трактування професійної адаптації вчителя як багатогранного процесу не лише оволодіння професійними навичками, а й становлення соціально-професійної особистості педагога. Таке бачення акцентує увагу на необхідності врахування психологічних, емоційних і комунікативних аспектів входження вчителя в нове освітнє середовище.

З урахуванням зазначеного, управління процесом професійної адаптації має бути системним і спрямованим не тільки на контроль чи наставництво, а й на

створення сприятливого соціально-психологічного клімату, підтримку та розвиток творчого потенціалу кожного педагога. Керівник закладу освіти має виступати фасилітатором, який допомагає вчителю розкрити свої сильні сторони і знайти баланс між вимогами професії та власними можливостями та цінностями. Ефективне управління адаптацією вчителів має ґрунтуватися на індивідуальному підході, наставництві та партнерській взаємодії. Тільки за таких умов можна забезпечити успішність учителя, а отже – і високу якість освіти в закладі загальної середньої освіти.

Учені виокремлюють кілька видів професійної адаптації, зокрема, соціальну, психологічну, інформаційну та емоційну. Кожен із цих видів відіграє важливу роль у процесі становлення молодого фахівця, сприяючи його успішному входженню в педагогічний колектив, освоєнню професійних обов'язків, налагодженню ефективної взаємодії та зниженню рівня стресу в новому робочому середовищі.

1. Соціальна адаптація – пристосування молодого фахівця до педагогічного колективу, норм і цінностей закладу освіти, налагодження позитивних взаємин із колегами, учнями та їх батьками.

2. Психологічна адаптація – формування внутрішньої готовності до виконання професійних обов'язків, подолання невпевненості, страху перед професійними труднощами, стресу й тривоги, розвиток емоційної стійкості та резильєнтності.

3. Інформаційна адаптація – ознайомлення з особливостями роботи закладу освіти, нормативною документацією, навчальними програмами, сучасними технологіями та методиками викладання.

4. Емоційна адаптація – досягнення емоційної рівноваги, задоволення від педагогічної діяльності, формування позитивного ставлення до професії і впевненості у власних силах.

Професійна адаптація вчителя є складним процесом входження педагога в нове соціально-професійне середовище та засвоєння ним норм і цінностей закладу освіти. Ефективне управління цим процесом полягає у створенні керівником і педагогічним колективом сприятливих умов для професійного зростання та підтримки молодого фахівця. Основними напрямками такого управління є організаційно-педагогічний, психолого-педагогічний, методичний і мотиваційний. Вони охоплюють наставництво, методичну допомогу, моральне й матеріальне стимулювання, а також формування корпоративної культури в закладі освіти. Управління адаптацією педагогів має базуватися на індивідуальному підході, конструктивній взаємодії та рефлексії. Керівник закладу освіти повинен бути не лише контролером, а й наставником, який сприяє розкриттю потенціалу молодого педагога і формуванню його акме-енергетичної позиції.

Управлінський підхід повинен передбачати врахування індивідуальних потреб кожного вчителя, розвиток партнерських взаємин і забезпечення умов для самореалізації і розвитку самоефективності особистості кожного педагога. Високий рівень організації адаптаційного процесу стає запорукою професійної стабільності, задоволеності роботою й ефективною педагогічною діяльністю.

Управління адаптацією вчителів – це не лише умова їхньої успішності, а й важлива детермінанта забезпечення якості сучасної освіти.

Література:

1. Ачкан В. В. Професійна адаптація як складова формування готовності майбутніх вчителів математики до інноваційної педагогічної діяльності. Актуальні питання природничо-математичної освіти: збірник наукових праць. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2018. № 1, С. 133- 140.
2. Кулик С.М. Психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів : автореф. дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія». К., 2004. 20 с.

УДК 378.147:004.8

КОНСТРУЮВАННЯ ЗАПИТІВ ЯК СКЛАДОВА ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА У ВЗАЄМОДІЇ З ІІ

Морозова Євгенія Юріївна,

аспірантка спеціальності 011 «Освітні педагогічні науки»,
викладачка кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти,
Херсонський державний університет,
м. Івано-Франківськ

Тацоха Олександра Олександрівна,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня, спеціальності «Початкова освіта»,
Херсонський державний університет,
м. Івано-Франківськ

Швидкий розвиток технологій штучного інтелекту (ІІ) кардинально змінює сучасний освітній простір. Зокрема, поява доступних чат-ботів на основі великих мовних моделей (наприклад, ChatGPT) створює нові можливості і виклики для педагогів. Університети вже реагують на ці тенденції: наприклад, у Херсонському державному університеті розроблено офіційні політики інтеграції ІІ в освіту, що затверджені наказом ректора № 281-Д від 29.06.2023 [3]. Ці політики визначають основні напрями ефективного і відповідального використання ІІ в навчальному процесі та підкреслюють необхідність розвитку цифрової компетентності у викладачів і студентів.

Одним з новітніх компонентів цифрової компетентності педагога стає вміння взаємодіяти зі штучним інтелектом за допомогою правильно сформульованих запитів. Конструювання запитів означає здатність чітко й цілеспрямовано формулювати завдання для ІІ-систем з метою отримання коректної і корисної відповіді. Ця навичка є критичною для майбутніх педагогів, оскільки дає змогу ефективно використовувати можливості ІІ для підготовки навчальних матеріалів, оцінювання знань здобувачів освіти та підтримки їхньої навчальної мотивації.

Цифрова компетентність сучасного педагога включає не лише володіння інформаційно-комунікаційними технологіями, але й уміння критично мислити, самостійно вирішувати проблеми і творчо підходити до навчання у цифровому середовищі. Як зазначає Л. Є. Петухова, роботодавці ХХІ століття зацікавлені у фахівцях, що здатні самостійно думати, розв'язувати різноманітні задачі,

володіють критичним і творчим мисленням та мають глибокі фундаментальні знання [2].

В контексті модернізації освіти важливим є підхід трисуб'єктної дидактики, запропонований Л. Є. Петуховою. Вчена обґрунтувала необхідність уведення в сучасну дидактичну модель третього рівноправного суб'єкта освітнього процесу – інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища [2]. Традиційно взаємодія в освіті розглядалася як двосуб'єктна (вчитель–учень), проте концепція трисуб'єктності визнає, що поряд із учителем та учнем активним учасником навчання є цифрове середовище. Ігнорування цифрового середовища як повноправного суб'єкта навчання призводить до підготовки фахівців, неадекватних сучасній реальності [2].

Включення ІІІ у педагогічну взаємодію підтримується тим фактом, що інформаційно-комунікаційне середовище здатне посилювати мотивацію здобувачів освіти [2]. Завдання педагога – спрямувати цю зацікавленість у русло навчання, використовуючи потенціал ІІІ для розвитку пізнавальної активності учнів. Одним з інструментів такого спрямування є навчання учнів правильно формулювати запити до ІІІ.

Досвід використання ІІІ-асистентів у STEM-освіті свідчить, що за умови методично грамотного впровадження вони можуть стати дієвим інструментом активізації пізнавальної діяльності студентів [1]. Водночас успіх таких інновацій значною мірою залежить від компетентності викладача. Майбутній педагог має не лише розуміти принципи роботи ІІІ, а й уміти правильно ставити перед ним завдання, тобто формулювати ефективні запити. Педагог повинен навчитися деталізувати запит: вказувати контекст, формат відповіді, бажаний рівень складності, а при потребі – просити навести джерела чи пояснення.

Згідно з політиками Херсонського державного університету щодо ІІІ, викладачам рекомендується при формулюванні питань для чат-ботів «віддавати перевагу пошуковим (дослідницьким) питанням, ураховуючи, що штучний інтелект генерує, а не шукає відповідь» [3]. Педагог має усвідомлювати: мовна модель не здійснює достовірного пошуку інформації в інтернеті, а синтезує відповідь на основі наявних у неї даних. Важливим аспектом цифрової компетентності є і здатність оцінювати відповіді ІІІ критично. Педагог має перевіряти факти, які надає ІІІ, та навчати цього студентів [3].

Використання ІІІ спонукає викладача проектувати більш творчі й складні задачі. Наприклад, замість прямого запиту дати визначення поняття, можна попросити проаналізувати певний приклад, порівняти дві теорії або розв'язати проблему з обґрунтуванням кожного кроку [3].

Для майбутніх учителів доцільно запровадити спецкурси чи практичні заняття з основ конструювання запитів, де вони вчитимуться складати їх до різних ІІІ-сервісів та аналізувати відповіді. Такі заняття мають підкреслювати як потенціал, так і обмеження ІІІ [3].

Цифрова компетентність майбутнього педагога повинна охоплювати вміння ефективно співпрацювати з системами штучного інтелекту. Конструювання запитів – одна з ключових навичок такої співпраці. Теоретичні засади трисуб'єктної дидактики [2] підтверджують, що цифрове середовище стало

рівноправним учасником освітнього процесу. Практичний досвід застосування чат-ботів у навчанні [1] демонструє, що ШІ здатний підвищувати мотивацію здобувачів освіти, якщо педагог уміло скеровує цю технологію. Необхідно навчати педагогів критично оцінювати відповіді ШІ та формувати завдання, орієнтовані на розвиток мислення [3].

Отже, конструювання запитів як складова цифрової компетентності педагога є важливим напрямом підготовки у педагогічних закладах вищої освіти. Інтеграція цього компонента в освітні програми сприятиме тому, що нове покоління вчителів буде готове ефективно співпрацювати зі ШІ на благо учнів.

Література:

1. Волянук А. С., Морозова Є. Ю. Використання чат-ботів на основі штучного інтелекту для підвищення мотивації здобувачів у STEM-просторі університету. *Інформаційні технології в освіті та науці* : зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Херсон, 2–3 трав. 2024 р. Херсон, 2024. С. 48–50.

2. Петухова Л. Є. Трисуб'єктна дидактика в моделі інноваційного розвитку освітніх систем. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2014. № 65. С. 74–80.

Загальні політики використання штучного інтелекту в навчанні, викладанні й дослідженнях у ХДУ : наказ № 281-Д від 29.06.2023 / Херсонський державний університет. URL: <https://www.kspu.edu> (дата звернення: 12.10.2025).

УДК 364.62:159.944.4(043.2)

СТРАТЕГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ОСІБ З ПРОЯВАМИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Сапранкова Катерина Володимирівна,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя

Нестеренко Марина Миколаївна,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри початкової освіти,
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя

Сучасні умови життя в Україні різко змінилися під впливом війни, що спричинило численні травматичні переживання для значної частини населення. Вони мають сильний вплив на психологічний стан особистості, створюють серйозні загрози для ментального здоров'я та, як наслідок, спонукають людей по-новому адаптовуватися в соціальному середовищі вже з досвідом травми. Часто особистості, які пережили екстремальні кризові ситуації, не маючи підтвердженого діагнозу, демонструють тільки симптоми посттравматичного стресового розладу, що також суттєво знижує якість їхнього життя. Це зумовлює актуальну потребу забезпечити їм, щонайменше, базову психологічну допомогу, а краще – комплексну підтримку, щоб запобігти розвитку складніших психічних розладів чи соціальній ізоляції в майбутньому.

Питання посттравматичного стресового розладу та його вплив на процес соціальної адаптації особистості досліджували такі науковці: М. Галич, Т. Гурлаєва, Н. Журавльова, К. Зеленська, О. Куліш, Ю. Литвин, О. Панченко, І. Сірик та інші.

Одне з найбільш влучних визначень посттравматичного стресового розладу (ПТСР), на нашу думку, запропонували М. Галич та В. Литвин. Вони трактують його як психічний стан, що виникає під впливом екстремальної чи катастрофічної події, яка виходить за межі звичного життєвого досвіду людини і супроводжується комплексом когнітивних, емоційних, поведінкових і соматичних порушень. На думку дослідниць, ПТСР може мати як гострий, так і хронічний перебіг, а симптоми нерідко з'являються з відтермінуванням – через певний час після травматичної події [2].

Симптоматика ПТСР, як психічного феномену, має свої основні категорії. Так, Н. Журавльова та Т. Гурлаєва окреслюють такі основні симптоми ПТСР як повторення, уникнення, гіперактивація, флешбеки. Окрім того, дослідниці стверджують, що ПТСР може характеризуватися й додатковими симптомами у вигляді стійких атипових розладів емоційної, когнітивної й поведінкової діяльності особистості, а також у сфері соціального функціонування та самосприйняття. Сукупність симптомів ПТСР проявляється насамперед у формуванні кризового образу світу, що характеризується підвищеним рівнем тривожності, безпорадності, безнадії, відчуттям загрози від оточуючого середовища, труднощами в емоційній саморегуляції, переживанням власної приниженості, безсилля, беззахисності та вразливості, що супроводжуються відчуттям неспроможності подолати труднощі й здійснювати позитивні зміни у власному житті [3]. Логічним буде висновок, що така широка палітра проявів здатна навіть не в повному обсязі спричинити дезадаптацію особистості в суспільстві.

Водночас не всі особи, які пережили травматичні події, мають встановлений клінічний діагноз ПТСР. Однак у багатьох з них спостерігаються характерні ознаки цього стану, які істотно впливають на їхню повсякденну поведінку.

Подолання наслідків ПТСР з метою адаптації особистості в суспільстві потребує індивідуального підходу на основі різноманітного психологічного інструментарію. Оскільки це не нове явище в практичній психології, наразі існує достатньо багато технік і методів зниження його негативного впливу на людину. Дослідники (К. Зеленська, А. Кабанцева, О. Куліш, В. Панок, О. Панченко, І. Сірич, Ю. Фурман, М. Шовальтер) доводять ефективність таких інструментів для роботи з особами з проявами ПТСР: когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), EMDR-терапія (десенсибілізація та репроцесуалізація за допомогою руху очей), тілесно-орієнтована терапія, групова терапія, психофармакотерапія, психонавчання та соціальна підтримка [4;6;7].

Але передусім – це надання першої психологічної допомоги, яка включає у себе ряд базових елементів, як стверджує О. Когут: створення фізичної та емоційної безпеки (усунення загроз, створення спокійного середовища, задоволення базових потреб); активне слухання без оцінних суджень (надання можливості висловитися, формування відчуття почутого); нормалізація

емоційної реакції; залучення внутрішніх та зовнішніх ресурсів (надання інформації, підтримка контактів з близькими, виконання простих та доступних дій); відновлення почуття контролю над ситуацією. Так буде забезпечено поступовий перехід від реактивних станів до глибокої терапії й поступової адаптації в суспільстві [5].

Для ефективної адаптації особи, у якої наявні симптоми ПТСР, їй потрібно допомогти знайти додаткові ресурси ментальної підтримки. На цьому наголошує Л. Прокоф'єва в своєму дослідженні та пропонує чотири стратегії психологічної допомоги, що здатні створити додаткові внутрішні ресурси для подолання наявних і можливих стресів: підтримка адаптивних навичок, формування позитивного ставлення до симптомів, зменшення уникнення, заміна атрибуції сенсу [8].

Найефективнішим методом психологічної допомоги при адаптації особистості до суспільного життя при наявних проявах ПТСР є травмофокусована когнітивно-поведінкова терапія. Вона дозволяє побудувати комплексну стратегію подолання симптоматики з метою зменшення негативного впливу на буденне життя людини через детальне відтворення травматичної події, інтерпретацію пережитого досвіду та його переосмислення. Заключним етапом роботи з травмованою особистістю є фіксація нових здобутих навичок і повернення до тих видів діяльності, що були актуальними до травматизації [1].

Отже, запропоновані стратегії психологічної допомоги відкривають різні шляхи позитивного впливу на психічний стан людини та сприяння відновленню її здатності адаптуватися до життя. Важливо не лише працювати з наявними проявами ПТСР, а й запобігати ускладненням, формувати стійкість до можливих майбутніх стресів і сприяти поверненню до повноцінного соціального життя.

Література:

1. Evaluation of the Feasibility and Effectiveness of Trauma-focused Cognitive Behavioral Therapy for Children and Youth in Ukraine During the War / E. Pfeiffer et al. *European Psychiatry*. 2025. P. 1–27.
2. Галич М., Литвин Ю. Загальна характеристика посттравматичного стресового розладу в умовах воєнного часу: діагностика та профілактика. *Ūridična psihologija*. 2022. Т. 30, № 1. С. 22–28.
3. Журавльова Н., Гурлаєва Т. Додаткові прояви ПТСР як мішені впливу у контексті психологічної допомоги постраждалому від війни. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. № 1. С. 190–196.
4. Зеленська К. Персоніфікована система терапії стрес-асоційованих розладів осіб, які постраждали від бойових дій. *Медицина сьогодні і завтра*. 2023. Т. 92, № 2. С. 54–61.
5. Когут О. О. Первинна психологічна допомога потерпілим із симптомами гострого стресового розладу. *Науковий вісник ХДУ*. 2023. № 1. С. 31–38.
6. Куліш О. В., Сірик І. В. Психотерапія та психокорекція особистості з посттравматичним стресовим розладом. *Problems of Modern Psychology*. 2022. № 5. С. 46–52.
7. Панченко О., Панок В., Кабанцева А., Шовальтер М., Фурман Ю. EMDR-терапія: від опрацювання травми війни до побудови метакогнітивних стратегій. *Освітньо-науковий простір*. 2025. Т. 1, № 8 (1). С. 94–110.
8. Прокоф'єва Л. Психологічна модель ПТСР та особливості корекції в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ІДГУ. Серія: Історичні науки*. 2022. № (57). С. 110–120.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДІ

Лозоватий Богдан Миколайович,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, ОПП Психологія тренінгової роботи,
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя

Петрик Крістіна Юріївна,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри педагогіки
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя

Становлення та розвиток особистісної ідентичності молоді є складним психосоціальним процесом, що охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Вибудовування власної ідентичності передбачає пошук відповідей на запитання «Хто я?», «Яке моє місце у світі?» та «Які цінності визначають мою поведінку?». У цей період молодь активно взаємодіє з різними соціальними середовищами, які формують її самосприйняття та образ майбутнього.

Вважаємо, що дослідження ідентичності обраної вікової групи неможливе без врахування контексту сучасного світу. Ключовою його характеристикою є стрімка цифровізація, що істотно трансформує соціальні практики та способи комунікації. Особливе місце у цьому процесі посідають соціальні мережі, адже саме вони виступають простором для самопрезентації, пошуку соціальної підтримки та формування міжособистісних зв'язків. Молодь є найбільш активними користувачами цих платформ, що робить питання їхнього впливу на психосоціальний розвиток особистості особливо актуальним.

З огляду на це, постає потреба у ґрунтовному аналізі того, яким чином соціальні мережі впливають на процес становлення особистісної ідентичності та психологічне благополуччя молоді. Адже саме віртуальний простір стає для сучасної молоді не лише джерелом інформації, а й середовищем для формування цінностей, моделей поведінки та соціальних орієнтирів.

Метою статті є виявлення особливостей впливу соціальних мереж на формування особистісної ідентичності та психологічне благополуччя молоді, а також визначення потенційних ризиків і можливостей, що виникають у процесі цифрової соціалізації.

У сучасному науковому дискурсі поняття «соціальна мережа», за визначенням В. Кравчук, набуло полісемантичного змісту, що охоплює щонайменше два основні значення. По-перше, соціальні мережі розглядаються як цифрові платформи – веб-сайти або мобільні застосунки, які функціонують на основі інтернет-технологій і забезпечують можливість користувачам створювати персоналізовані профілі, долучатися до віртуальних спільнот та здійснювати комунікацію в межах спільних інтересів. По-друге, термін стосується віртуальних об'єднань, що формуються добровільно та слугують середовищем

для комунікації, обміну інформацією й підтримки соціальної взаємодії між індивідами незалежно від їхньої географічної локалізації [4].

Відповідно до концепції Т. Яблонської, ідентичність виконує низку ключових функцій: інтегративну, орієнтаційну, адаптивну та смислову, забезпечуючи цілісність образу «Я» та послідовність поведінкових рішень в умовах мінливого соціального середовища [5].

Підкреслюють ієрархічну природу структури ідентичності В. Зливков і О. Котух, яка на їх думку включає стійке ядро, рольові та адаптивні складові, що дозволяють особистості зберігати цілісність в умовах зовнішнього впливу [3]. С. Єфіменко акцентує увагу на тому, що саме період ранньої дорослості характеризується підвищеною когнітивною гнучкістю та чутливістю до інформаційного впливу, що відкриває перспективу активного засвоєння нових цінностей, соціальних ролей та сенсів [2].

На основі емпіричних даних О. Буковська та В. Скиба демонструють, що розвиток ідентичності студентської молоді пов'язаний із рефлексією особистого досвіду, осмисленням соціальних ролей та стабілізацією образу «Я» [1]. Це дозволяє припустити, що зовнішні чинники, які активно впливають на механізми саморефлексії, можуть мати істотне значення для динаміки розвитку ідентичності.

У свою чергу, Kroger et al. дійшли висновку, що зміна статусу ідентичності молоді позитивно корелює із рівнем автономії та психологічного благополуччя, а сформована, досягнута ідентичність є предиктором адаптації та емоційної стабільності [6]. Згідно з дослідженням Saramäki et al., стабільність комунікативних моделей («соціальних підписів») може розглядатися як маркер сталості особистісної структури, зокрема ідентичності, навіть в умовах трансформацій середовища [7].

На основі викладеного вище варто зазначити, що соціальні мережі, як потужне середовище для комунікації, самопрезентації й соціального порівняння, потенційно впливають на становлення ідентичності молоді. З одного боку, вони можуть слугувати ресурсом для пошуку значущих інших, соціальної підтримки та рефлексивного осмислення власного «Я», з іншого – створювати ризики фрагментації ідентичності через надлишок суперечливої інформації, зовнішню валідацію та зниження внутрішньої узгодженості Я-образу.

Таким чином, спираючись на теоретичні й емпіричні положення вітчизняних і зарубіжних вчених, вважаємо, що вплив соціальних мереж на ідентичність та психологічне благополуччя молоді є багатоаспектним і потребує подальшого наукового осмислення. Перспективним напрямом дослідження вбачаємо емпіричне вивчення характеру й механізмів цього впливу в умовах сучасного цифрового освітнього середовища.

Література:

1. Буковська О. О., Скиба В. В. Емпіричне дослідження особливостей становлення ідентичності у студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Психологічні науки*. 2020. Вип. 2. С. 104–110.
2. Єфіменко С. Психологічні особливості студентського віку. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія. Педагогічні науки*. 2012. № 103. С. 140–149.

3. Зливков В. Л., Котух О. В. Ідентичність особистості: інтеграція психологічних знань. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Психологічні науки*. 2020. № 1. С. 21–26.
4. Кравчук В. Поняття та види соціальних мереж. *Topical aspects of modern scientific research : The 1st International scientific and practical conference, September 28–30, 2023. Tokyo: CPN Publishing Group, 2023*. С. 176–179.
5. Яблонська Т. М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2010. № 38. С. 378–387.
6. Kroger J., Martinussen M., Marcia J. E. Identity status change during adolescence and young adulthood: a meta-analysis. *Journal of Adolescence*. 2010. Vol. 33. P. 683–698. DOI:10.1016/j.adolescence.2009.11.002.
7. Saramäki J. et al. The persistence of social signatures in human communication. *PLoS ONE*. 2012. № 7 (7). DOI:10.1371/journal.pone.0040690.

УДК 378.14.03

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ЗВО

Окольніча Тетяна Володимирівна,

доктор педагогічних наук, професор, в.о.завідувача кафедри спеціальної
освіти Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м.Кропивницький

Завітренко Долорес Жораївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти,
Центральноукраїнський державний університет
Імені Володимира Винниченка
м.Кропивницький

Сфера освіти, як і всі сфери життя суспільства, зазнала значних змін в умовах воєнного стану. Усі ми вчилися та продовжуємо вчитися жити в цих нових умовах та здобувати освіту. Частина учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій вимушено перемістилася в межах України або за кордон. Багато педагогів та здобувачів освіти все ще залишаються на тимчасово окупованих територіях. Тому гостро постає питання вирішення проблем учасників освітнього процесу із використання інструментів комунікації в умовах воєнного стану, а отже й формування їх комунікативної культури.

Комунікативну культуру особистості можна позиціонувати як особистісну потребу взаємодії з іншими суб'єктами, вираження цілісного й індивідуального в людині, прояв її творчого потенціалу у здатності підтримувати позитивний характер комунікативного процесу й доброзичливо ставитися до співрозмовників [1]. Вона зумовлюється розвитком і саморозвитком особистості, що виявляється у творчому характері освоєння кращих зразків комунікативної

діяльності. Водночас, комунікативна культура забезпечує ступінь соціальної активності особистості, соціальну значущість норм її поведінки, застосування відповідних засобів комунікативної діяльності.

Розуміння комунікативної культури як засобу й умови формування особистості ґрунтується на пізнанні її адаптивних можливостей, які допомагають людині діяти відповідно до культурних стандартів значущого для неї оточення. У зв'язку з цим сучасна професійна підготовка повинна спрямовуватися на становлення духовно розвинутої культурної особистості [2]. Це можливо при наявності комунікативної культури, яка несе не тільки загальнокультурні ознаки, а й є проявом внутрішньої культури особистості.

Одним із важливих факторів формування комунікативної культури студентів закладів вищої освіти є їх самоосвіта й самовиховання як усвідомлена діяльність, спрямована на розвиток, удосконалення своїх якостей у відповідності соціальної чи індивідуальної системи цінностей, інтересів і мотивів.

Опанувати основи комунікативної культури можна через професійне самовиховання, зокрема:

- ґрунтовне вивчення та усвідомлення природи, структури й закономірностей професійно-педагогічного спілкування;
- опанування технології педагогічної комунікації, відпрацьовуючи вміння і навички професійно-педагогічного спілкування та розвиваючи комунікативні здібності під час навчання у вищій школі.

Роль самовиховання у формуванні комунікативної культури студентів визначається, на нашу думку, неперервністю цього процесу, доцільністю гнучкої адаптації до соціальних умов, загальної соціальної ситуації розвитку суспільства та професійного середовища. Це й актуалізує розвивальний вплив на власну особистість, оскільки особливість самовиховання полягає у тому, що воно найбільшою мірою спирається на індивідуальні особливості людини, її нахили, інтереси та потреби.

Ефективна взаємодія учасників освітнього процесу базується на декількох важливих складових, а саме:

- якщо йдеться про наукові дослідження, академічну мобільність чи культурні заходи, ефективна комунікація є вирішальним чинником; доцільно використовувати різні канали комунікації, такі, як електронна пошта, відеоконференції, віртуальні платформи для спілкування та спільної роботи, а також забезпечувати чітку та систематичну комунікацію, враховуючи потреби всіх учасників;

- варто розвивати зв'язки та мережі між учасниками для сприяння співпраці та обміну ідеями, створювати можливості для взаємодії, такі, як наукові семінари, конференції, робочі групи та форуми; це сприятиме обміну знаннями та досвідом, а також стимулюватиме спільні дослідницькі проєкти та ініціативи;

- забезпечувати належне планування та координацію дій, встановлювати чіткі цілі та завдання, розподіляти відповідальність та графіки робіт, враховувати різні часові зони та культурні особливості учасників освітнього процесу, щоб забезпечити ефективну роботу команди;

- необхідно забезпечити доступ до ресурсів для проведення наукових досліджень, академічної мобільності та культурних заходів; це можуть бути наукова література, фінансові ресурси, лабораторії, інструменти та технології, що допоможуть учасникам ефективно виконувати свої завдання;

- у взаємодії з академічною мобільністю та проведенням культурних заходів потрібно враховувати культурну чутливість, тобто розуміти різницю у культурних поглядах, традиціях та нормах, приймати різноманітність, стимулювати культурний обмін та сприяти взаєморозумінню;

- потрібно забезпечити систему оцінки результатів ініціатив, досліджень та культурних заходів, встановити чіткі критерії оцінки та звітності, щоб визначити досягнення та виявити можливі шляхи вдосконалення.

Важливо враховувати потреби учасників освітнього та наукового процесу, стимулювати співпрацю та створювати сприятливу атмосферу для обміну знаннями та ідеями.

Отже, комунікативна культура учасників освітнього процесу проявляється у спілкуванні. Рівень комунікативної культури дає можливість адаптуватися на роботі, у суспільстві, а також здатність зменшити вплив негативних чинників на емоційний стан і самосвідомість.

Література:

1. Корніяка О. Психологія комунікативної культури: монографія. К.: Міленіум, 2021. 336 с.
2. Стахів М. Український комунікативний етикет. К.: Знання. 2021. 245 с.

УДК 37.016:82-1/-9:008

РОЛЬ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ ЦІННОСТЕЙ ТА СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

Розман Ірина Іллівна,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання,
Мукачівський державний університет,
м. Мукачеве

Світогляд особистості формується через призму гуманістичних цінностей та літературну освіту, передаючи соціальний досвід, моральні норми та духовні орієнтири прийдешньому поколінню.

Література допомагає зрозуміти та усвідомити світ, формує національну ідентичність шляхом ознайомлення з історією та традиціями нації, а також розвиває критичне мислення, що дозволяє аналізувати й оцінювати життєві явища і, при необхідності, або змінювати її, або вдосконалювати.

Культура акумулює досвід людства, передає моральні орієнтири, духовні надбання, ідеали, норми поведінки. Людина формується як особистість лише тоді, коли стає частиною культурного простору, засвоює мову, традиції, символи, звичаї, що визначають її належність до певної нації й людства загалом.

Саме культура виступає тим середовищем, у якому народжується і зміцнюється система життєвих цінностей, а також формується світогляд – цілісне бачення світу, власного місця в ньому та сенсу людського буття.

Особливо важливу роль у цьому процесі відіграє літературна освіта, адже література – це духовна пам'ять людства, у якій збережено культурний досвід, моральні орієнтири й естетичні цінності, самовиховання та розвиток особистості.

Потреба в самовихованні детермінована зовнішніми обставинами і вихованням, але основною його рушійною силою є духовноенергетична потреба у самоідентифікації і самовдосконаленні. «Вона виникає як природна необхідність особистості, що розвивається, і служить стимулом подальшого саморозвитку для того, щоб успішно займатися самовихованням... необхідно вміти аналізувати власні якості та певним чином їх оцінювати з урахуванням вимог, що пред'являються до людини суспільством, і показників власної діяльності» [3, с.17].

Художні твори виступають своєрідними «дзеркалами епохи», відображаючи світогляд свого часу та водночас формуючи нові уявлення про добро, справедливість, свободу, любов, людську гідність. Через систему літературної освіти здобувачі залучаються до культури не лише як споживачі, але й як її активні творці.

Літературна освіта сприяє розвитку духовного світу школярів, формує морально-етичні цінності та гуманістичні ідеали. У процесі вивчення художніх текстів учні засвоюють не лише зміст твору, а й культурний контекст: історичну епоху, національні традиції, ментальні особливості народу.

Знайомлячись із творами світової класики: Гомера, Данте, Шекспіра, Гете, Франка, здобувачі вчать розуміти духовні орієнтири різних культур і народів, що сприяє вихованню толерантності, емпатії, поваги до іншого.

Як зазначено у дослідженнях, «література є чинником формування духовної культури школяра, вона розвиває його здатність мислити, співпереживати, діяти морально» [2].

Виховання засобами художнього слова було й залишається завданням української літератури, виховна роль її закладена в самій природі художнього слова, що відзначається великою силою емоційного впливу на читача, що є передумовою переходу знань в особистісні переконання. За сучасних умов девальвації моральних цінностей література створює умови для розвитку та диференціації етичних інтересів особистості, системи уподобань [3, с.125].

Саме культура передає соціальний досвід і духовні надбання. У цьому контексті надзвичайно важливу роль відіграє літературна освіта, адже література є не лише відображенням культури, а й активним чинником її формування. Через художнє слово людина долучається до світу духовних цінностей, навчається мислити, співпереживати, оцінювати, творити.

У реформованому освітньому просторі України значна увага приділяється оновленню змісту літературної освіти відповідно до засад «Нової української школи». Інтеграція української та зарубіжної літератури допомагає учням побачити універсальні моральні проблеми, простежити розвиток культурних

ідей у світовому контексті, сформувати толерантне, відкрите до різноманіття світосприйняття [4].

Сучасні дослідження підкреслюють, що формування читацької культури є важливою умовою становлення ціннісного світогляду учня. Зокрема, у роботі «Pedagogical Conditions for the Formation of Reading Culture of Education Seekers in Ukrainian and Global Practice» відзначено, що розвиток культури читання сприяє усвідомленому засвоєнню етичних і естетичних ідей, а сучасні методи навчання літератури мають орієнтуватися на діалог, дискусію, інтерактивні технології та зв'язок із життєвим досвідом учня [1].

Важливою тенденцією літературної освіти ХХІ століття є акцент на мультикультурності. Як доводять Тетяна Качак і Тетяна Блинюк, сучасна українська література для дітей і молоді сприяє розвитку міжкультурного розуміння, виховує емпатію, толерантність і повагу до інших культур. Такі твори стають джерелом формування гуманістичних цінностей, особливо важливих у сучасному світі, де взаємоповага і культурна відкритість є умовою гармонійного співіснування [4].

Особливе місце у формуванні ціннісних орієнтацій займає виховання патріотизму та громадянської свідомості через літературу.

Як зазначається у статті «Education of patriotism and civic awareness in future specialists through the prism of Ukrainian and foreign literature», художні твори, що розкривають боротьбу за свободу, людську гідність, духовну стійкість, формують у молоді розуміння моральної відповідальності за власну країну, суспільство й майбутнє [1].

Варто також підкреслити значення ціннісних вимірів культури освіти. На думку Ірини Маслікової, формування культури якості освіти неможливе без розвитку внутрішніх духовних цінностей – доброчесності, відповідальності, гуманізму, саморефлексії. Ці риси найефективніше виховуються саме засобами гуманітарних дисциплін, передусім літератури, яка спонукає до морального самопізнання та творчого мислення [5].

Отже, роль культури у формуванні цінностей та світогляду особистості найповніше розкривається саме через систему літературної освіти. Література виступає засобом духовного становлення, формує етичні норми, розвиває емпатію, сприяє культурному самовизначенню й відповідальному ставленню до світу.

Сучасна літературна освіта має поєднувати традиційні культурні цінності з інноваційними педагогічними підходами, що сприятимуть гармонійному розвитку особистості, її готовності до життя у складному, багатокультурному світі.

Література:

1. Mariya Bagriy. Education of patriotism and civic awareness in future specialists through the prism of Ukrainian and foreign literature. 2024. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/8838?utm>
2. Богданова Н. Основні фактори формування культури життєтворчості особистості. 2011. URL: social-science.uu.edu.ua
3. Гріщенко С.В. Самовиховання особистості: монографія. Чернігів: ЧНПУ. 2009. 252 с.
4. Качак Т., Блинюк Т. Сучасна українська література для дітей та юнацтва в контексті

- мультикультуралізму як освітньої практики. 2024. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/jpnu/article/view/3533?utm_source
5. Маслікова Ірина. 2023. URL: https://ucs.knu.ua/article/view/1714?utm_source
6. Ніколенко О. Сучасні тенденції у викладанні зарубіжної літератури та інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 2025. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/sch/article/view/8955/8965>

УДК: 37.014.53-053.2(=214.58)(477.87)»1991/2020»(045)

ОСВІТНЯ СИТУАЦІЯ РОМСЬКИХ ДІТЕЙ ЗАКАРПАТТЯ У ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991–2020): ХАРАКТЕРИСТИКИ, ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ

Савватєєв Євген Юрійович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Херсонський державний університет,
м. Івано-Франківськ

Анотація. У тезах представлено аналітичний огляд освітньої ситуації ромських дітей Закарпаття в період незалежності України (1991–2020). Розкрито основні соціокультурні, економічні й педагогічні чинники, що визначають доступ ромської спільноти до освіти. На основі дисертаційних і емпіричних досліджень окреслено ключові тенденції, виклики та напрями інтеграції ромів у систему загальної середньої освіти.

Ключові слова: роми, Закарпаття, освіта, інтеграція, освітня політика, інклюзивність

Постановка проблеми. Освітня ситуація ромських дітей на Закарпатті є однією з найскладніших проблем державної політики щодо національних спільнот України. Протягом років незалежності в цьому регіоні спостерігається низький рівень освітньої залученості ромів, що зумовлено поєднанням соціально-економічних, культурних і правових чинників. Незважаючи на реалізацію цільових програм (“Ромське населення”, 2002–2006; “Стратегія захисту та інтеграції ромів”, 2013–2020), показники відвідуваності шкіл, охоплення дошкільною освітою та здобуття середньої освіти залишаються стабільно низькими [4].

Аналіз досліджень і джерел. У 1990–2000-х рр. здійснено ряд дисертаційних досліджень (М. Зан, О. Беліков, Н. Зіневич, О. Кухарчук, О. Фізеші, Т. Молнар, О. Добош), які окреслюють етнокультурні процеси, освітні бар’єри та діяльність ромських громадських організацій.

М. Зан у праці “Етнічні процеси на Закарпатті (1989–2001)” фіксує низький рівень освіти ромів, де лише 1,4 % мали професійно-технічну освіту, а вищу – лише одна особа [2].

О. Беліков виявив тенденцію до освітньої сегрегації у 1990-х роках, коли створювалися окремі класи чи школи для ромських дітей, що часто призводило до маргіналізації замість інтеграції [3].

О. Фізеші у дослідженні “Початкові школи Закарпаття...” (2017) подає статистику: у 2005–2006 н. р. у 115 школах області навчалось понад 5 383

ромських учнів, однак переважна більшість - у закладах із низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення та недостатньою підготовкою педагогів до міжкультурної роботи [4].

Характеристика освітньої ситуації. *Соціально-економічний контекст.*

Серед факторів, які негативно впливають на відвідуваність шкіл: високий рівень безробіття, бідності, багатодітності, ранні шлюби, трудова міграція [2].

Педагогічні та інституційні фактори. Відсутність системної підготовки вчителів до роботи у полікультурному середовищі залишається ключовим викликом. Дослідження О. В. Белікова доводить, що навчальний процес є ефективнішим за участю педагогів ромського походження, проте підготовка таких кадрів у регіоні є поодиноким [1].

Форми інтеграції. Наприкінці 1990-х – початку 2000-х років активізувалися ромські культурно-просвітницькі товариства („Романі Яг”, „Амаро Дром”, „Рома”, „Єкгіпе”), які започаткували недільні школи, гуртки, дитячі садки та підготовчі курси для вступу до ВНЗ. Ця діяльність сприяла появі перших представників ромської інтелігенції та формуванню позитивних моделей участі в освіті [3].

Сегрегація та упередження. Попри позитивні приклади, зберігається явище сегрегації у шкільних закладах, зокрема створення „ромських класів” без подальшої інтеграції [2]. Стійкі міжетнічні упередження з боку суспільства та недостатня участь батьків у навчальному процесі поглиблюють освітню нерівність.

Шляхи інтеграції. Є потреба в розробці державної програми підготовки педагогів для роботи у ромських громадах. Важливим кроком на шляху до інтеграції має стати підтримка міжкультурних освітніх проєктів. Необхідним аспектом є інституційна співпраця між державними структурами, громадами та громадськими організаціями. Підвищення ролі батьків у навчальному процесі через освітні тренінги та соціальні програми. Медіація та протидія дискримінації у школах як складова державної освітньої політики.

Висновки. Освітня ситуація ромських дітей Закарпаття у 1991-2020 рр. демонструє суперечливі тенденції: з одного боку - поступове розширення мережі освітніх можливостей, з іншого - стійку маргіналізацію та нерівний доступ до якісної освіти. Розв’язання проблеми вимагає переходу від локальних ініціатив до системної політики освітньої інтеграції, що передбачає інституційне визнання ромської освіти як важливої частини багатокультурного розвитку України.

Література:

1. Беліков О. В. Циганське населення України (XVI - XX ст.) URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000501#> (дата звернення 12.04.2025)
2. Добош О. М. Педагогічна просвіта батьків у полікультурному середовищі Закарпаття (остання чверть XX століття). URL: <https://uacademic.info/ua/document/0408U005346> (дата звернення 05.06.2025)
3. Зан М. П. Етнічні процеси на Закарпатті (1989-2001 рр.). URL: <https://uacademic.info/ua/document/0403U002637> (дата звернення 12.05.2025)
4. Фізеші О. Й. Початкова школа Закарпаття в системних освітніх трансформаціях другої половини XIX – початку XXI ст URL: <https://uacademic.info/ua/document/0516U000758> (дата звернення 12.05.2025)

УДК 37.015.3:159.923.2:316.647

ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ, ЯК ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА

Асадов Едуард Федорович,
здобувач освіти бакалаврського рівня
за спеціальності «Середня освіта (Трудове навчання та технології)»,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг

Савченко Лариса Олексіївна
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри технологічної та професійної освіти.,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг

Актуальність дослідження зумовлена потребою сучасної освіти у викладачах нового типу – культурно зрілих, толерантних, етично відповідальних і професійно компетентних особистостей. У сучасному освітньому просторі значна увага приділяється формуванню професійного іміджу викладача, який виступає важливою складовою його особистісної та професійної ідентичності. Педагог є не лише передавачем знань, а й моральним орієнтиром, взірцем поведінки та культури спілкування для студентів [2, с. 14]. Тому майбутній викладач має усвідомлювати, що його імідж формується не лише зовнішніми проявами, але й внутрішніми переконаннями, цінностями та педагогічною позицією.

Аналіз наукових джерел висвітлив основні положення стосовно того, що педагог є не просто передавачем знань, а є носієм духовних цінностей, моральним орієнтиром і прикладом толерантного ставлення до студентів [2, с. 18]. Саме тому створення позитивного іміджу має розглядатися як основа професійної етики викладача, що базується на гуманізмі, повазі, справедливості та культурі взаємодії [4, с. 90].

Поняття «імідж» (від англ. *image* – образ) у педагогічній науці визначається як сформований уявний образ особистості, що виникає на основі оцінки її зовнішніх і внутрішніх характеристик [3, с. 21]. Ми погоджуємось з думкою О. Пехоти, що професійний імідж педагога – це «інтегральний прояв професійних і моральних якостей, які забезпечують позитивне сприйняття особистості викладача студентами та колегами» [3, с. 27].

До структури професійного іміджу належать три основні компоненти: зовнішній, який включає культуру одягу, міміку, жести, охайність; комунікативний, що виявляється у стилі спілкування, доброзичливості, умінні слухати; внутрішній, який пов'язаний із цінностями, педагогічною етикою та ставленням до професії [5, с. 46]. Формування іміджу майбутнього викладача тісно пов'язане з розвитком його професійної ідентичності. Як зазначає

науковиця Л. Хомич, «професійна ідентичність є усвідомленням себе як суб'єкта педагогічної діяльності, прийняттям цінностей і норм професії» [4, с. 89]. Вона відображає рівень сформованості педагогічного мислення, моральної відповідальності та ставлення до студентів.

Професійна ідентичність проявляється через систему цінностей, самооцінку та відчуття приналежності до педагогічної спільноти [1, с. 53]. Отже, позитивний імідж є зовнішнім вираженням професійної ідентичності, а його формування – процесом самопізнання та саморозвитку майбутнього педагога.

На становлення професійного іміджу впливають чинники, до них належать:

1. Освітнє середовище університету, яке формує педагогічні цінності, культуру поведінки та спілкування. Приклад викладачів-наставників є важливим орієнтиром для студентів [2, с. 27].

2. Педагогічна практика, що дає можливість застосувати теоретичні знання на практиці й побачити результат власної педагогічної діяльності [5, с. 49].

3. Особистісна саморефлексія, яка сприяє усвідомленню своїх сильних і слабких сторін, розвитку самоконтролю та відповідальності [1, с. 55].

4. Професійна культура, що охоплює моральність, толерантність, справедливість і почуття гідності [2, с. 35].

На думку науковця І. Зязюна, педагогічна майстерність неможлива без внутрішньої духовності, адже саме вона визначає рівень педагогічного впливу та формує імідж учителя як культурної особистості [1, с. 60].

Імідж має велике значення у професійній діяльності викладача. Позитивний професійний імідж виконує низку важливих функцій: *комунікативну* – допомагає налагоджувати взаєморозуміння зі студентами; *виховну* – сприяє формуванню моральних цінностей та культури поведінки; *мотиваційну* – стимулює прагнення до самовдосконалення; *соціальну* – підвищує престиж педагогічної професії [4, с. 92].

Як зазначає Савченко Л.О., професійний імідж викладача є «індикатором рівня його педагогічної культури та внутрішньої відповідальності перед суспільством» [2, с. 41]. Запропоновані завдання були апробовані на вибірковій дисципліні «Професійна етика та імідж сучасного викладача» для здобувачів освіти бакалаврського рівня:

Завдання 1. «Особистий бренд викладача та самопрезентація». Мета: створити та презентувати особистий бренд викладача в умовах конкурентного ринку праці.

1. *Розробити концепцію* власного бренду, що включає унікальні цінності, експертизу та стиль викладання.

2. *Підготувати портфоліо* або персональний лендінг-сторінку, де будуть представлені досягнення, освітні проекти та професійні навички.

3. *Провести публічну презентацію* (наприклад, у форматі TEDx-виступу) на тему "Мій шлях як інноваційного педагога".

Завдання 2. «Цифрова етика та імідж». Мета: розробити власний цифровий імідж викладача у контексті онлайн-навчання.

1. *Створити професійний профіль* у соціальній мережі (наприклад, LinkedIn або освітній платформі), що відповідає етичним нормам.

2. *Підготувати етичний кодекс* поведінки викладача в цифровому просторі, включаючи правила спілкування зі студентами в чатах і на форумах.

3. *Проаналізувати кейси* щодо порушення етичних норм у мережі (наприклад, кібербулінг, плагіат) та запропонувати шляхи їх вирішення.

Це завдання допоможуть здобувачам освіти зрозуміти, як формувати свій імідж не лише в офлайн, а й в онлайн-середовищі, де межі професійного та особистого часто розмиваються. Та усвідомити, що викладач сьогодні — це не лише фахівець, а й особистий бренд, який потрібно вміти ефективно презентувати.

Отже, професійний імідж майбутнього викладача — це не просто зовнішній вигляд чи манера поведінки, а цілісний образ особистості, у якому поєднуються моральні якості, професійна компетентність і культура спілкування. Формування позитивного іміджу можливе лише за умови свідомого ставлення студента до власного професійного розвитку, прагнення до самопізнання та вдосконалення. Саме тому майбутній педагог повинен розвивати у собі такі риси, як доброзичливість, справедливість, відповідальність і щирість у спілкуванні. Професійний імідж є важливою складовою педагогічної ідентичності, адже через нього проявляється особистість викладача, його ставлення до людей, до професії і до себе.

Література:

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. – Київ: Вища школа, 2011. 256 с.
2. Савченко Л. О. Професійна культура викладача: методичні орієнтири формування. Кривий Ріг: КДПУ, 2022. 84 с.
3. Пехота О. М. Підготовка майбутнього вчителя до професійної діяльності. Одеса: ПНПУ, 2018. 172 с.
4. Хомич Л. О. Професійна ідентичність педагога. // Вісник Черкаського університету. – 2019. – №1. С. 88–94.
5. Коваленко О. М. Психологічні основи формування іміджу педагога. // Психолого-педагогічні проблеми освіти. – 2020. – №3. – С. 45–52.

УДК 373.5.016:821.161.2–312.9

УКРАЇНСЬКЕ ФЕНТЕЗІ ЯК СУЧАСНИЙ ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Сеньовська Надія Леонідівна,

кандидатка педагогічних наук,

доцентка кафедри педагогіки та менеджменту освіти,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль

Скуратко Тетяна Миколаївна,

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри української та зарубіжної літератури і методик їх навчання,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль

Тривалий час в незалежній Україні панували стереотипи, що література фентезі – щось несерйозне, неартістичне. Або що такі книги пишуться, видаються (і продаються) виключно за кордоном. Однак, «сучасний стан розвитку української літератури свідчить про те, що сьогодні сфера фантастики та фентезі в країні є найбільш продуктивною і потужною в мистецтві» [3].

Термін «фентезі» походить від англійського слова «fantasy», що означає «фантазія». «Цим словом ще в XVII столітті в англійській літературі позначали екстравагантні-феєричні твори, де уява автора нічим не була обмежена. Але використовувати цей термін стосовно книг певної тематики стали лише на початку XX століття» [5, с. 139].

Юрій Ковалів у Літературознавчій енциклопедії зауважує, що для фентезі визначальними є «фатум, бінарна етична опозиція «добро – зло», винагорода за зусилля подолання перешкод, диво, «трансцендентне бачення» як вияв свободи» [2, с. 529]. Звідси можемо пояснити поєднуваність у сучасних фентезійних текстах віртуального гіпертексту з елементами архаїчного міфу, чарівної казки, лицарського роману з кодексом честі, окультистичної літератури.

Тетяна Бовсунівська вважає жанр фентезі своєрідним експериментом: «глобальне перенесення у часі з докорінною зміною цивілізації – це не просто фантазія, а фантазія з претензією на розширення меж метафізики. Це випробування нашого містичного відчуття, оскільки про діахронічні уявлення за таких хронологій уже не йдеться, нашої здатності до синтезу нового світу, сповненого одухотвореною матерією буття, чаклунського чаду й сліпучої гармонії подоланого хаосмосу» [1, с. 453–454]. Можливо, саме у цьому криється привабливість фентезі для різних вікових груп читачів. Текст не просто сприймається. У ньому можна «жити», забувши про буденність. Недаремно настільки розповсюдженим став рух «рольовиків-толкієністів», у межах якого люди створюють собі чарівну реальність.

Фентезі – піджанр фантастики, який часто називають «казками для дорослих». «На відміну від наукової фантастики, фентезі рідко пояснює світ, в

якому відбувається дія твору, з точки зору науки. При цьому він може бути пояснений псевдонаукою, як астрологія або алхімія. У такому світі можуть існувати боги, взяті з міфології чи вигадані, міфічні істоти» [5, с. 140]. Тобто, складовою частиною сюжету й самого світу цих текстів є надприродне, магія.

Попри «відірваність» фентезі від реальності, цей жанр літератури має значний виховний потенціал. Особливо сьогодні, а умовах російсько-української війни, коли так важливо передати окремі сенси й проговорити важливі теми, але уникнути ретравматизації психіки підлітка, вразливої і враженої постійним стресом від пережитого й відчутого.

Необхідно також зауважити, що межа між підлітковим і дорослим фентезі не завжди чітко простежується. Дуже часто орієнтуватися доводиться не на сам жанровий різновид чи обсяг (оповідання, повість, роман), а на глибину розкриття теми, гостроту чи специфіку проблем і лексику текстів.

Оскільки фентезі зараз активно розвивається, класичне літературознавство «не встигає» за ним. Звідси і плутанина стосовно жанрів: дослідники (Т. Бовсунівська, І. Шпак тощо [1; 4; 5]) й видавці виділяють різну їх кількість.

Найпопулярніші жанрові різновиди підліткового фентезі:

1. *Героїчне фентезі*. Сюжет будується навколо пригод окремих героїв (в архаїчному розумінні героя як наділеної незвичайними силами людини). Вони не завжди є носіями добра, благородства, зате мають фізичну силу й відвагу. Проблеми персонажів зазвичай локальні (помста, боротьба з чудовиськом, влада). Тому в цьому жанрі поширена форма повісті та короткої розповіді (Дара Корній «Петрусь Химородник»).

2. *Високе (епічне) фентезі*. Тексти цього різновиду побудовані за зразком народного (західноєвропейського) епосу. Герої борються зі Злом, події зачіпають весь світ книги чи значну його частину, наявні фантастичні раси (ельфи, гноми, гобліни), концепції магії, докладні мапи місць дії, пророцтва тощо (Наталя Савчук «Літописи Семисвіття. Книга 1. Діти переступу»).

3. *Темне (дарк) фентезі*. Містить елементи жахів та готики, зображення суворого світу, де поняття моралі, добра і зла є відносними. Частіше всього герої борються за те, щоб їхній світ не став остаточно нестерпним. Від жанру хоррору відрізняється тим, що не лякає читача безпосередньо, а створює емоційне відчуття страху, що вже минув. Тобто, це перш за все саме фентезі, а не розповідь про надприродний жах (Володимир Аренев «Сезон Кіноварі. Книга 1. Порох із драконових кісток»).

4. *Історичне фентезі*. Дуже тісно пов'язане з історичною белетристикою, використовуються окремі елементи реальної історії світу. Тексти можуть включати в себе альтернативну історію, де минуле чи теперішнє було значно змінене, або де дія відбувається у світах, де історичний розвиток пішов іншим шляхом (Галина Пагутяк «Слуга з Добромиля»).

5. *Технофентезі*. Це твори, в художньому світі яких технології та магія співіснують або ж конфліктують. При цьому ніякого пояснення наявності і техніки, і магії немає (Дарія Піскозуб «Машина»).

6. *Гумористичне фентезі*. Останнім часом це один із найпопулярніших підвидів жанру. У текстах присутні риси, що не зовсім відповідають канонам

фентезі (привид, який боїться людей, вампір, що працює сторожем у банку крові), або просто висміюються певні кліше (Ялинка Ясь «Пані Язикатої Хати»).

7. *Романтичне (сентиментальне, жіноче) фентезі*. Може бути написане як жінкою, так і чоловіком. Обов'язковими є любовна лінія, яскравий образ головної героїні, магія, а також хепі-енд. Важливо, щоб героїні були неординарними, і, водночас, схожими на звичайних жінок, що живуть поруч із читачами. Часто у таких книгах наявні сентиментальні мотиви, іронія (Марина Павленко «Русалонька із 7-В або Прокляття роду Кулаківських»).

8. *Детективне фентезі*. Характерним для таких книг є використання сюжетних елементів детективної літератури (розслідування злочину) та фентезі (магія). Дія може відбуватися в майбутньому, альтернативному чи повністю вигаданому світі (Світлана Тараторіна «Лазарус»).

9. *Міське фентезі*. Події відбуваються у певному місті, справжньому чи вигаданому. І сама локація теж є, певною мірою, персонажем: якщо дії твору перенести в інше місто, текст втратить свій сенс чи логічність. Цей різновид фентезі заснований на використанні міських легенд і не має зв'язку з фольклором. У ньому поєднуються риси містики й реалізму. Тексти можуть мати ознаки романтичної прози, детективу, жахів, соціально-філософського дослідження тощо (тандем Дари Корній і Тали Владмирової «Крила кольору хмар»).

10. *Міфологічне (етнічне) фентезі*. В його основі лежить міфологія різних народів і використовуватися може як сюжет, так і герої (наприклад, переносяться в сучасність), або письменник вигадує авторський міф за зразком реального (Надія Сеньовська «Прокляття Лади»).

Вважаємо, що фентезі для підлітків у сучасній Україні, незалежно від жанрового різновиду, може стати якісним засобом виховання, адже розкриває теми любові, вірності, дружби, патріотизму, співчуття, сміливості, відданості тому, що вважаєш добрим і своїм.

Українське фентезі (і підліткове також) активно розвивається. Наші автори чотири рази (1994, 2005, 2006, 2013) вигравали «Єврокон» (щорічний європейський конвент, присвячений науковій фантастиці й фентезі). Значний підйом як україномовної фантастики, так і фентезі почався після Революції Гідності, причому в книгах спостерігається звільнення від російського колоніального впливу. Дискусійним залишається питання: «Чи можна називати тексти, написані нашими співвітчизниками російською мовою, українським фентезі?». Напевне, варто у кожному окремому випадку враховувати самовизначення автора, культурні особливості тексту і те, чи сформувалася в конкретного письменника (бодай у 2022) чітка проукраїнська позиція.

Література:

1. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : Підручник. Київ: «Київський університет», 2009. 519 с.

2. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

3. Пронько О., Ваколюк В. Українське фентезі для книготуристів. *Світ фентезі*. 11.04.2017. URL : <https://svitfantasy.com.ua/articles/2017/ukrajinske-fentezi-dlya-knyhoturystiv.html>

4. Speculative Fiction Subgenres. Posted by novelteen on Feb 20th, 2011. URL : <https://web.archive.org/web/20160123050954/http://jillwilliamson.com/2011/02/speculative-fiction-subgenres/>

5. Шпак І. В. Жанрова природа фентезі. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія літературознавство*. Харків, 2010. Ч. 2. Вип. 4 (60). С. 138–143. URL :

http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/4226/1/Shpak_9.pdf

УДК 378.091.3:004.774:159.955

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

Домуховська Мирослава Русланівна

здобувачка 4 курсу освітнього рівня «бакалавр»
спеціальності «Середня освіта (Трудове навчання та технології)»,
Криворізький державний педагогічний університет,

м. Кривий Ріг

Серьогіна Ірина Юріївна,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри технологічної та професійної освіти,

Криворізький державний педагогічний університет,

м. Кривий Ріг

В умовах тотальної цифровізації суспільства ХХІ століття та стрімкого розвитку інформаційних технологій, професійна підготовка майбутніх учителів технологій буде вимагати не лише опанування технічними навичками, а ще й формування високорозвиненого критичного мислення. Соціальні мережі, як-от: Facebook, Instagram, YouTube, TikTok та інші, вже перетворились з платформ для дозвілля на потужні джерела професійної інформації та освітніх трендів. Однак неконтрольований потік інформації часто містить фейки, маніпулятивні технології й контент, який створює когнітивні та емоційні ризики для самосвідомості та професійної ідентичності. Саме тому актуальність наших тез полягає у перетворенні соціальних мереж із спонтанного середовища ризику на керований педагогічний інструмент, а мета – теоретично обґрунтувати та описати ці методи для цілеспрямованого розвитку критичного мислення у майбутніх учителів технологій.

Необхідно зазначити, що критичне мислення у контексті професії вчителя, на думку І. Костюшко та Г. Гандзілевської, є «...інтелектуально організований, цілеспрямований процес саморегуляції пізнавальної діяльності. Його сутність полягає у формуванні обґрунтованого судження, що досягається шляхом послідовного застосування таких когнітивних навичок, як інтерпретація даних, їх аналіз, всебічна оцінка та пояснення. При цьому, критичне мислення завжди ґрунтується на чітких концептуальних, методологічних та контекстуальних критеріях» [1, с. 17].

Враховуючи вище викладене, на нашу думку, критичне мислення вчителя технологій проявляється у здатності аналізувати, оцінювати, синтезувати інформацію, відокремлюючи достовірні інновації від псевдонаукових чи

неефективних рішень. Варто зазначити, що традиційна дидактика часто не встигає за динамікою змін, що відбуваються у технологічному прогресі: молодь обирає замість нудних та нецікавих підручників, природне для неї середовище, а саме – соціальні мережі. Саме тут вони будуть шукати швидкі рішення, інноваційні поради, рекомендації та певний контент, однак при цьому, навіть тут треба створювати певні правила та обмеження.

Для того, щоб перетворити соціальні мережі на ефективний інструмент формування критичного мислення, нам варто відійти від класичного, пасивного спостереження й запропонувати молоді активну, структуровану взаємодію із онлайн-контентом. Ключ до цього лежить у розвитку особистісних диспозицій (схильностей), як-от: допитливість, неупередженість, чесність щодо власних упереджень та ретельність у пошуку інформації [2]. Виходячи з цього, необхідно зазначити, що критичне мислення особистості у соціальних мережах – навичка, що інтегрує технічну грамотність (здатність ідентифікувати джерело, формат та алгоритми поширення інформації), психологічну стійкість (здатність протистояти емоційному впливу маніпуляцій) та професійну верифікацію (здатність оцінювати практичну придатність й технологічну доцільність запропонованих рішень).

У якості практичного блоку, ми можемо запропонувати набір дидактичних прийомів, які дозволять майбутнім вчителям технологій перетворити пасивне споживання контенту в соціальних мережах на активну навчальну діяльність, що спрямована на розвиток критичного мислення. Цей механізм буде інтегруватися у наступні профільні предмет а саме: «Методика навчання технологій», «Елементи декоративно-прикладного мистецтва», «Художні промисли і ремесла України». Запропоновані прийоми можна побачити у таблиці 1.

Таблиця 1.

Дидактичні прийоми розвитку критичного мислення

Дидактичний прийом	Соціальна мережа	Завдання для майбутнього вчителя	Розвиток критичного мислення
Технологічна ревізія	YouTube, TikTok	Проаналізувати технологічні лайфхаки та скласти протокол оцінки його безпечності та ефективності для шкільної майстерні	Оцінка практичної придатності та технічної коректності
Аудит інновацій	Facebook, LinkedIn	Виявити у професійних спільнотах інформацію про нову освітню технологію й провести SWOT-аналіз	Системний аналіз: оцінка переваг/недоліків цифрового інструменту в конкретному шкільного контексті
Медіа-спростування	TikTok, Reels (Instagram)	Обрати технологічний міф чи стереотип та створити коротке спростування у вигляді відео	формування вміння швидко і логічно формулювати контраргументи та пояснювати складні концепції в обмеженому форматі.

Контекстуалізація проекту	Pinterest, освітні блоги	Знайти ідею проекту (наприклад, виготовлення певного виробу) та адаптувати її	Трансфер знань: перенесення ідеї з професійного (дорогого, складного) середовища в освітнє (безпечне, доступне).

Запропонований механізм дидактичних прийомів (табл.1) є цілісною системою, що дозволяє цілеспрямовано розвивати компоненти критичного мислення у майбутніх вчителів технологій через їхню професійну діяльність у соціальних мережах.

Так, перший прийом, який подано у таблиці, безпосередньо спрямований на розвиток технічної коректності та практичної розсудливості. Контент із коротких відео часто демонструє ефектні, але небезпечні або технологічно неоптимальні рішення. Складання протоколу оцінки вимагає від студента не просто перегляду, а й аналізу ризиків та ресурсної ефективності в умовах шкільної майстерні. Це формує першу, найважливішу диспозицію критичного мислення, як відповідальність судження у технологічному контексті.

Натомість другий прийом використовує професійні соціальні мережі для розвитку системного аналізу та стратегічного мислення. Виконання SWOT-аналізу нової освітньої технології (наприклад, інтеграції AI-інструментів або VR-лабораторії) змушує студента вийти за межі емоційного сприйняття новинки. Майбутній вчитель опановує вміння оцінювати інструмент не за його популярністю, а за його контекстуальною придатністю (чи відповідає він освітній програмі та ресурсам конкретного ЗЗСО/ЗВО) та потенційними загрозами (наприклад, збільшення цифрової нерівності).

Щодо медіаспостування, то цей прийом, є напевно самим ефективним для розвитку комунікативної ясності та швидкої логічної аргументації. Створення короткого, але аргументованого відео-спростування технологічного міфу чи стереотипу вимагає не лише знання факту, але й вміння концептуалізувати складну інформацію у стислому, зрозумілому форматі. Таким чином, майбутній педагог вчиться не тільки критикувати, але й ефективно пояснювати свою позицію у цифровому просторі, протидіючи маніпуляціям власним, якісним контентом. Це потужний засіб формування професійної самосвідомості як медіаграмотного експерта.

Розглянемо наступний дидактичний прийом, який, на нашу думку, є ключовим для відпрацювання трансферу знань та педагогічної адаптації. Це пов'язано з тим, що ресурси, які знайдені у вище представлених соціальних мережах, часто адаптовані для дорослих. Тому, перед студентом постає наступне завдання – адаптувати ідею проекту до шкільного, безпечного та доступного рівня. Це вимагає гнучкості мислення, розумності у виборі критеріїв (безпека, бюджет, час) та вміння перекладати професійну мову на дидактичну.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що процес цифровізації перетворив соціальні мережі з допоміжного каналу комунікації на фундаментальне джерело професійної інформації для майбутніх вчителів технологій. Ігнорування цього середовища є педагогічно небезпечним. Теоретичне обґрунтування підтвердило,

що критичне мислення у соціальних мережах є інтегрованою навичкою, що поєднує технічну грамотність, психологічну стійкість та професійну верифікацію. Представлена система дидактичних прийомів є ефективним методичним інструментом, що дозволяє цілеспрямовано формувати у студентів ключові диспозиції критичного мислення: розсудливість, неупередженість та відповідальність.

Практичне застосування описаних дидактичних прийомів у профільних дисциплінах («Художні промисли та ремесла України», «Елементи декоративно-прикладного мистецтва» тощо) забезпечує ключову трансформацію: майбутній вчитель технологій перетворюється з пасивного споживача контенту на активного, критично мислячого фахівця. Це дає йому змогу не лише швидко виявляти неправдиву чи маніпулятивну інформацію, але й ефективно протидіяти її впливу. Такий підхід є необхідною умовою для формування стійкої професійної ідентифікації та збереження психологічного здоров'я в умовах цифрового інформаційного тиску.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні експериментальної перевірки та кількісної оцінки ефективності цієї системи прийомів безпосередньо в умовах реального освітнього процесу.

Література:

1. Костюшко І.В., Гандзілевська Г.Б. Критичне мислення як необхідна складова професійної компетентності сучасного вчителя. *Міжнародний науковий електронний журнал лóгос*, 2020. № 10. С. 15-23.
2. Степаненко В.І. Використання потенціалу соціальних мереж у формуванні критичного мислення здобувачів вищої освіти // *Освіта та педагогічна наука*, 2022. № 1(179). С. 71-80.

УДК 37.013.73:316.752

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Гречка Віталій Андрійович,

здобувач другого магістерського рівня,

Смоляк Павло Орестович

доктор філософії, старший викладач кафедри педагогіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

У сучасному світі, що характеризується швидкими глобалізаційними процесами та інформаційними викликами, питання збереження та розвитку національної ідентичності набуває особливої актуальності. Система освіти відіграє ключову роль у формуванні світогляду молодого покоління, адже саме в освітньому середовищі закладаються основи патріотизму, громадянської свідомості та почуття належності до власної нації.

Національна ідентичність – це усвідомлення людиною своєї належності до певної нації, спільноти, що має власну культуру, мову, традиції, історію та цінності. Її складовими є рідна мова, культурна спадщина, історична пам'ять, символіка, а також відчуття єдності з народом. Для здобувачів освіти

національна ідентичність стає важливим чинником становлення особистості та орієнтиром у процесі соціалізації.

Система освіти сприяє формуванню національної ідентичності через навчальний процес та виховну діяльність. Вивчення історії, літератури, культурології, мови не лише дає знання, а й допомагає усвідомити належність до багатовікової традиції свого народу. Позакласні заходи, волонтерські та патріотичні проекти створюють умови для практичного засвоєння цінностей. Учні та студенти через освітній простір долучаються до формування активної громадянської позиції.

Глобалізація та поширення масової культури створюють ризики нівелювання національних особливостей. Молодь часто потрапляє під вплив іншомовного контенту, що може знижувати інтерес до власної культурної спадщини. Інформаційні війни та пропаганда становлять небезпеку для свідомості здобувачів освіти, адже формують викривлені уявлення про історію та сучасність. Важливим викликом є також міграційні процеси, що здатні розмивати національну ідентичність у молоді.

Формування національної ідентичності потребує системного підходу. Необхідно інтегрувати патріотичне виховання у всі напрями освітнього процесу. Використання сучасних технологій, мультимедійних засобів та інноваційних методів навчання сприяє підвищенню зацікавленості молоді. Розвиток критичного мислення та медіаграмотності дозволяє протистояти маніпуляціям і дезінформації. Важливо залучати здобувачів освіти до суспільно корисних проєктів, що виховують відповідальність і громадянську активність.

Національна ідентичність є одним із ключових чинників збереження державності та культурної самобутності. Освіта виступає провідним середовищем формування національної свідомості молоді. Сучасні здобувачі освіти повинні усвідомлювати свою роль у збереженні мови, культури та традицій, адже саме вони визначатимуть майбутнє країни.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Київ: Либідь, 2003. – Кн. 1. – 280 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Кононенко П. П. Українська національна ідея: історія і сучасність. – Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 312 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. – Затверджено МОН України, 2015.
5. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 424 с.
6. Smith A. D. National Identity. – Reno: University of Nevada Press, 1991. – 240 p.
7. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. – London: Verso, 2006. – 240 p.

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Степенко Надія Миколаївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки та освітнього менеджменту,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань

Інформаційне суспільство, у якому відбувається становлення, розвиток і виховання підростаючого покоління, характеризується тим, що інформація поширюється з неймовірною швидкістю. Щодня учні отримують десятки повідомлень, постів, відео, коментарів у соціальних мережах. І саме в цьому інформаційному потоці вони повинні навчитися відрізняти правду від маніпуляції, факти від думок, реальність від вигадки. Тому сьогодні одне з ключових завдань освіти – розвивати критичне мислення учнів, вміння аналізувати, ставити запитання, перевіряти достовірність інформації, робити обґрунтовані висновки.

На розвиток критичного мислення в учнів націлює Концепція НУШ: випускник школи це – «цілісна особистість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення» [4]. На важливість розвитку критичного мислення школярів наголошується у законі «Про освіту», Державних стандартах освіти та інших урядових документах. Критичне та системне мислення є спільним наскрізним вмінням для всіх інтегрованих курсів та предметів.

Проблемі розвитку критичного мислення учнів присвячені роботи Алексєєвої Г. М., Морзе Н.В., Науменко О.В, Пірковець С. М., Пометун О. І, Семененко А. М. та ін. Увага цих дослідників була зосереджена на способах і методах розвитку критичного мислення у школярів, впливу цифрових технологій на цей процес, педагогічних стратегіях та інноваційних підходах [5]. Роль та значення соціальних мереж для розвитку критичного мислення розглядалася поверхово та недостатньо.

Разом з тим, соціальні мережі, такі як Instagram, Telegram, TikTok стали для багатьох учнів основним джерелом новин, знань та формування світогляду. Особливо вразливими є підлітки, які «здебільшого споживають те, що пропонує стрічка» [3].

Реальна проблема не в існуванні мереж, а в тому, що вони є полем битви за увагу, насичені фейками, маніпуляціями, пропагандою та психологічними пастками. У цьому хаосі критичне мислення повинне стати академічною навичкою і цифровою гігієною та запорукою соціальної стійкості учнів. Оскільки ізолювати учня від соціальних мереж неможливо, необхідно навчити його використовувати їх свідомо та критично. Соціальні мережі можна перетворити з середовища для розваг на навчальний полігон для роботи з реальними, неструктурованими даними та розвитку критичного мислення.

Критичне мислення – це здатність людини аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, робити обґрунтовані висновки й приймати свідомі рішення. Психологи визначають його як мислення вищого рівня, яке передбачає активну, а не пасивну позицію особистості. Учень із розвиненим критичним мисленням не просто сприймає факти, а ставить запитання, шукає причини, зіставляє джерела, робить власні висновки.

Традиційне навчання ґрунтується, в основному, на пасивному отриманні знань. Навчання в соціальних мережах, навпаки, є активною взаємодією: це створення, обговорення, коментування, верифікація інформації. Сучасні соціальні мережі – це природний педагогічний досвід, але в цифровому форматі, який потребує керівництва з боку вчителів. У контексті соціальних мереж критичне мислення означає, перш за все, вміння розрізняти достовірну й неправдиву інформацію; оцінювати мету автора повідомлення; виявляти маніпуляції, пропаганду чи емоційний тиск; формувати власну позицію, спираючись на аргументи, а не на емоції. У цифровому середовищі критичне мислення також включає розуміння механізмів поширення інформації, роботи алгоритмів і природи інформаційних бульбашок.

Для розвитку критичного мислення школярів засобами соціальних мереж можна використати конкретні форми і прийоми роботи, наприклад:

Вправи «Факт чи фейк?». Учням дають кілька публікацій із соцмереж на одну тему і пропонують перевірити їхню достовірність шляхом пошуку первинних джерел, аналізу авторства, дати публікації та супутніх доказів. У результаті учні готують короткі звіти з аргументацією свого висновку. Така робота формує навички фактчекінгу і вчить шукати підтвердження.

Порівняльний аналіз джерел. Учні вибирають одну подію або тему і знаходять, як її висвітлюють різні ресурси та сторінки в соцмережах. Потім вони аналізують відмінності у тоні, у виборі фактів та в акцентах, після чого обговорюють, хто може мати зацікавленість у певній подачі матеріалу. Ця вправа допомагає розпізнати упередженість і маніпуляції.

Модерація дискусій у закритих групах класу або шкільного форуму. Можна організувати обговорення суспільно значущих тем, навчитись формулювати аргументи і відповідати на контраргументи з дотриманням правил етики. Роль учителя тут полягає в тому, щоб навчити структурувати дискусію, звертати увагу на логіку міркувань і пояснювати, чим відрізняються перевірені джерела від думок без підкріплення.

Створення учнями освітнього контенту: блогів, постів або коротких відео, в яких вони пояснюють складні явища простими словами. Підготовка такого матеріалу змушує учня дослідити тему, зібрати факти та навчитись викладати інформацію відповідально. Додатково це розвиває навички публічної комунікації та відповідальності за поширювану інформацію.

Систематична рефлексія. Після виконання завдань корисно проводити обговорення: що було важко, які джерела викликали сумніви, які логічні помилки зустрілися, що можна було б зробити інакше. Рефлексія закріплює здобуті навички і робить процес навчання усвідомленим.

Використання форм і методів роботи у соціальних мережах для формування

критичного мислення школярів вимагає від учителя володіння базовими знаннями щодо роботи алгоритмів соцмереж, механізмів таргетування та відбору контенту (пояснити учням, чому їм бачиться саме той чи інший матеріал), навчити учнів правил безпечної та етичної поведінки в інтернеті, заохочувати повагу до думки іншого користувача та застерегти від онлайн-агресії.

Систематична та цілеспрямована робота з розвитку критичного мислення у соціальних мережах сприяє підвищенню рівня медіаграмотності учнів. Вони почнуть розрізняти джерела, перевіряти факти і менше піддаватимуться маніпуляціям. У них буде здійснюватися розвиток навичок аналізу і аргументації, що позитивно вплине на навчальні досягнення у різних предметних галузях. Разом з тим, формування цифрової відповідальності допоможе учням безпечно взаємодіяти в інформаційному просторі. У підсумку виховується особистість, у якої розвинуто критичне мислення, здатність приймати обґрунтовані рішення і вести конструктивний діалог у суспільстві.

Отже, соціальні мережі не є ворогом освіти, але вони потребують свідомого і педагогічно обґрунтованого використання. Завдання школи – не ізолювати учня від цифрового світу, а навчити його орієнтуватися в ньому впевнено і критично. Соціальні мережі, якщо використовувати їх з педагогічною метою, повинні сприйматися не як загроза, а потужний засіб формування критичного мислення школярів.

Література:

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti> (дата звернення 16.10.2025).
2. Державний стандарт профільної загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti> (дата звернення 16.10.2025).
3. Дослідження «ДМ»: Телеграм, ютуб, тіток, інстаграм — основні джерела інформації для підлітків TikTok, YouTube, Telegram — найпопулярніші соцмережі серед українських дітей та молоді: дослідження. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/37300/2025-01-21-doslidzhennya-dm-telegram-yutub-tiktok-instagram-osnovni-dzherela-informatsii-dlya-pidlitkiv/> (дата звернення 16.10.2025).
4. Концепція Нової української школи. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptziya.pdf> (дата звернення 16.10.2025).
5. Пірковець С. М., Алексєєва Г. М., Семененко А. М. Інтеграція критичного мислення в steam-освіту через проєктне навчання. *Актуальні питання у сучасній науці*. Серія : Педагогіка. 2025. № 6(36). С. 1203–1214. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-6\(36\)-1203-1214](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-6(36)-1203-1214) (дата звернення 16.10.2025).

МЕДІАВПЛИВИ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПСИХІЧНИЙ СТАН СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Шульженко Сергій Володимирович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя

Старокожко Ольга Миколаївна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки,
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя

Вступ. У ХХІ столітті цифрове середовище стало невід'ємним простором існування особистості. Соціальні мережі, медіаплатформи та інтернет-комунікації інтегрувалися у всі сфери життя – від навчання і роботи до міжособистісних стосунків та дозвілля. З одного боку, вони відкривають перед людиною безліч можливостей для розвитку, творчості й соціалізації, а з іншого – формують нові виклики, які безпосередньо впливають на психічний стан. Саме тому дослідження медіавпливів цифрового середовища набуває особливої актуальності у період воєнного стану в Україні.

Мета дослідження – виявити основні аспекти впливу цифрового середовища та соціальних мереж на психічний стан сучасної людини, окреслити позитивні та негативні наслідки цього процесу, визначити шляхи їх подолання.

Об'єкт дослідження – психічний стан особистості в умовах функціонування цифрового середовища під час повномасштабної війни.

Предмет дослідження – медіавпливи цифрового простору (зокрема соціальних мереж) на самосвідомість, емоційний стан та психічне здоров'я людини в умовах російської агресії.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури; порівняльний аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень; методи узагальнення й систематизації; контент-аналіз публікацій у відкритому доступі; елементи емпіричного спостереження за поведінкою користувачів у цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрові медіа стали ключовим чинником трансформації соціального, культурного та психологічного життя сучасної людини. Вони не лише змінили способи отримання й поширення інформації, а й створили нову парадигму спілкування, пізнання та самореалізації [4]. На сьогодні вони забезпечують швидкий доступ до новин, знань і культурних продуктів. Людина більше не залежить від традиційних джерел, адже будь-яку інформацію можна знайти онлайн, що сприяє глобалізації знань і створює нові освітні можливості. Соціальні мережі та месенджери забезпечили безпрецедентний рівень комунікації: спілкування стало миттєвим, незалежно від

відстані чи часових поясів. Це формує глобальну «мережеву спільноту», де стираються кордони між культурами. Окрім цього, вони сприяють збереженню та популяризації культурної спадщини, водночас стаючи майданчиком для розвитку нових форм мистецтва, музики, літератури, впливають на формування ціннісних орієнтирів, стилю життя та навіть моделей поведінки. Цифрові платформи стали інструментом громадянської активності: від організації протестів до благодійних зборів. Вони сприяють демократизації суспільства, але водночас стають простором для інформаційних війн і маніпуляцій, є важливим простором для формування самоідентичності, оскільки дозволяють людині конструювати власний образ, демонструвати свої досягнення, шукати підтримку й визнання. Водночас це створює ризик розриву між «цифровим» та «реальним» Я [1].

Роль цифрових медіа в сучасному світі є подвійною: вони виступають як ресурс для розвитку, соціалізації та культурного збагачення, але водночас створюють ризики для психічного здоров'я, інформаційної безпеки та соціальної стабільності. Вони відкривають перед особистістю нові можливості для розвитку та самовираження, наприклад, соціальні мережі дають змогу підтримувати зв'язки з друзями та родиною, навіть перебуваючи у різних країнах. Завдяки онлайн-спільнотам користувачі можуть знаходити людей із подібними інтересами, об'єднуватися навколо важливих соціальних чи культурних ініціатив, а це вкрай важливо в часи повномасштабної війни, коли українці знаходяться у різних куточках планети. Соціальні мережі допомагають людям інтегруватися в різних країнах, підтримувати зв'язок з Батьківщиною і не відчувати себе самотніми і покинутими на чужині.

Окрім цього, цифрове середовище забезпечує швидкий обмін інформацією, сприяє навчанню та професійному розвитку. Онлайн-курси, вебінари, освітні відеоплатформи стають інструментом саморозвитку та підвищення кваліфікації. Саме завдяки цифровим технологіям Україна змогла організувати освітній процес в умовах війни, надавши перевагу змішаному навчанню [0], яке й забезпечує потреби освітян та здобувачів освіти, надаючи їм можливість здобувати українську освіту, знаходячись на прифронтових, тимчасово окупованих територіях, за кордоном і безпосередньо на підконтрольних Україні територіях.

Також цифрове середовище може стати платформою психологічної підтримки людей, які потрапити в скрутне становище. Онлайн-групи та форуми, присвячені темам здоров'я, хобі чи особистісного розвитку, створюють середовище емоційної взаємопідтримки. У складних життєвих ситуаціях користувачі можуть знайти поради, співчуття та навіть професійну допомогу [5].

Окрім позитивного впливу цифрових медіа, вони можуть створювати низку психологічних ризиків.

Користувачі кожного дня стикаються з потоком повідомлень, новин, переважно про російську агресію, що призводить до перевтоми, зниження концентрації та розвитку тривожних станів. Перенасичення інформацією негативно впливає на психічний та ментальний стан українців, спричинений повномасштабною війною.

Частина користувачів потрапляє у стан психологічної залежності від гаджетів і соцмереж. Проявами є постійна перевірка сповіщень, страх пропустити важливу інформацію (FOMO) [6], порушення режиму сну, зниження продуктивності. Постійна присутність у цифровому середовищі може підсилювати рівень стресу, сприяти розвитку тривожних і депресивних станів. Особливо уразливими є підлітки, які формують свою ідентичність у віртуальному просторі.

Окрім цього, соціальні мережі є каналом поширення неправдивої інформації, пропаганди та агресивного контенту. Це сприяє формуванню викривленої картини світу, провокує агресію, страх чи апатію. Особливо актуальним це питання є на сьогодні, адже країна-агресор веде проти українців ще й інформаційну війну, і весь російський контент спрямований на пригнічення, страх, маніпулювання свідомістю людей.

З метою збереження психічного здоров'я необхідно впроваджувати практики усвідомленого користування цифровими медіа:

- цифрова грамотність: критичне мислення, здатність перевіряти достовірність інформації, усвідомлене ставлення до медіаконтенту – ключові навички сучасної людини [4];

- медіагігієна: контроль часу перебування в соцмережах, встановлення чітких правил користування гаджетами, уникання токсичного контенту допомагають знизити негативний вплив [3];

- цифровий детокс: тимчасова відмова від користування соцмережами чи гаджетами сприяє відновленню внутрішніх ресурсів, концентрації та психологічного комфорту [2];

- психологічна підтримка: важливо впроваджувати освітні та корпоративні програми, спрямовані на підвищення рівня психологічної обізнаності, розвиток стресостійкості та профілактику цифрової залежності [7].

Висновки. Цифрове середовище є як позитивним, так і негативним явищем: воно відкриває широкі можливості для розвитку, але водночас створює серйозні ризики для психічного здоров'я. Сучасне суспільство потребує пошуку оптимального балансу між користю та небезпеками медіавпливів. Це завдання вимагає комплексного підходу – взаємодії психологів, педагогів, медіаекспертів і самих користувачів.

Література:

1. Вербовський І.А. Аналіз впливу цифровізації на здоров'я людини: основні аспекти й тенденції // *Public Health Journal*. Вип. 2 (6), 2024. С. 34-45. <https://doi.org/10.32782/pub.health.2024.2.5>
2. Кайманова, Я. В., Рябоконь, Н. С. (2024). Цифрова детоксикація: вплив на психологічне благополуччя та стратегії впровадження // *Наукові записки. Серія: Психологія*, (2), 71–76. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-10>
3. Кізілова Є. Медіагігієна під час війни як спосіб запобігання психологічним травмам / Є. Кізілова, Ю. Мельнікова // «Медіакартини світу: формування особистості під впливом медіа»: Збірник тез наукових доповідей учасників V міжвузівської наукової конференції (11 травня 2023 року, Бердянськ–Запоріжжя). Запоріжжя: БДПУ, 2023. С. 58-59
4. Корецька В.О., Жебка В.В. Цифрова грамотність населення як фундамент цифровізації держави // *Телекомунікаційні та інформаційні технології*. 2022. №3(76). С. 9-20.
5. Скочко, М., Салата, Н. Цифрове забезпечення соціально-психологічної допомоги

вразливим категоріям населення // Recent issues in social work. Social Work and Education, Vol. 9, No 4, 2022.

URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/3e2d/809fd8f6dce52825d03809cdee926feb308e.pdf> (дата звернення: 23.09.2025).

6. Страх щось прогавити: що таке синдром втрачених можливостей (FOMO) і як його позбутися... Веб-сайт. URL: <https://happymonday.ua/shho-take-syndrom-vtrachenih-mozhlyvostej-fomo> (дата звернення: 23.09.2025).

7. Чепурна, В. О. Психологічна підтримка здобувачів вищої освіти в контексті цифрової трансформації освітнього процесу // Наукові інновації та передові технології. (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2025. № 6. С. 2110-2125. URL: Psychological Support for Students in the Context of Digital Transformation of the Educational Process (дата звернення: 23.09.2025).

8. Шульженко С., Старокожко О. Змішане навчання в умовах війни: виклики та перспективи вищої освіти України // Наука III тисячоліття : пошуки, проблеми, перспективи розвитку : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (23-24 квітня 2025 року) : збірник тез. Запоріжжя : БДПУ, 2025. С. 257-260.

УДК 37.015.311:17.022.1-021.414]:[008-029:004](06)

ЦИФРОВА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Тітова Любов Олександрівна,

викладачка кафедри інформатики і інформаційно-комунікаційних технологій,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

м. Умань

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується тотальною цифровізацією всіх сфер життя. Цифрові технології не лише змінюють способи отримання інформації, комунікації й навчання, а й істотно впливають на формування світогляду, системи цінностей і поведінкових моделей особистості. У цьому контексті зростає значення цифрової культури як невід'ємного компонента загальної культури сучасної людини, зокрема майбутнього педагога.

Під цифровою культурою розуміють не лише володіння технічними засобами та цифровими інструментами, а передусім ціннісно-сміслову ставлення до інформаційного простору: уміння критично оцінювати дані, дотримуватися етичних норм онлайн-спілкування, усвідомлювати межі особистої свободи та відповідальності в цифровому середовищі [1]. Цифрова культура інтегрує когнітивні, морально-етичні, комунікативні й технологічні аспекти розвитку особистості, визначаючи її здатність гармонійно функціонувати в інформаційному суспільстві.

Освітній процес стає важливим простором формування цифрової культури, адже саме тут майбутні фахівці засвоюють не лише знання, а й соціально значущі цінності. Для здобувачів педагогічних спеціальностей це особливо важливо, адже вчитель має бути носієм культури поведінки у цифровому середовищі, прикладом свідомого та відповідального використання технологій у навчанні.

Викладачі закладів вищої освіти відіграють провідну роль у цьому процесі. Вони сприяють розвитку критичного мислення, інформаційної етики, культури

академічної доброчесності. В умовах відкритого освітнього простору, масового використання соціальних мереж, платформ дистанційного навчання та генеративних ШІ-сервісів постає завдання виховання інформаційної відповідальності, що є основою цифрової культури [4].

Сучасні дослідження підтверджують, що цифрова культура безпосередньо впливає на ціннісні орієнтації особистості. Молодь, занурена в онлайн-середовище, часто формує систему уявлень про успіх, самореалізацію, взаємини та етичні норми саме під впливом цифрового контенту [6]. Це створює як нові можливості (самоосвіта, творчість, участь у глобальних спільнотах), так і ризики – поверховість мислення, інформаційне перевантаження, маніпуляції свідомістю. Тому важливою складовою освітнього процесу стає формування цифрової зрілості – здатності свідомо керувати власною інформаційною поведінкою, оцінювати достовірність джерел і наслідки власних дій у мережі [2].

Ефективним засобом розвитку цифрової культури є інтеграція в освітній процес інтерактивних технологій, гейміфікації, проєктного навчання, онлайн-спільнот. Використання освітніх платформ (Google Workspace for Education, Moodle, Classtime, Canva for Education тощо) сприяє не лише оволодінню цифровими інструментами, а й формуванню культури співпраці, взаємопідтримки та креативного самовираження в умовах цифрового освітнього середовища [5]. Важливо, щоб цифрові засоби не зводили навчання до механічного виконання завдань, а створювали умови для розвитку внутрішніх мотивів та морально-етичних цінностей.

Таким чином, цифрова культура виступає чинником гармонізації технологічного й гуманістичного вимірів освіти. Вона формує у здобувачів не лише професійну готовність до роботи в цифровому середовищі, а й здатність діяти етично, усвідомлено та відповідально. Розвиток цифрової культури є передумовою становлення особистості з активною громадянською позицією, критичним мисленням і високими моральними орієнтирами [3].

Отже, у сучасних умовах цифрова культура є не лише технологічною компетентністю, а новою формою культурного розвитку людини, що поєднує знання, етику, творчість і соціальну відповідальність. Її формування в освітньому середовищі – це стратегічне завдання, від якого залежить не лише успішна професійна діяльність майбутніх педагогів, а й розвиток духовно зрілого, ціннісно орієнтованого суспільства.

Література:

1. Бондаренко О. О. Трансформація ціннісних орієнтацій українського суспільства в контексті соціокультурних змін початку XXI століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. № 2. С. 99–106. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2025.338911>.
2. Криворучко І. І., Ковтанюк М. С. Медіаграмотність у сучасному світі: захист від дезінформації та виклики дипфейків. *Штучний інтелект у науці та освіті (AISE 2024)* : зб. матер. Міжнар. наук. конф., м. Полтава, 01–02 берез. 2024 р. Київ, 2024. С. 129–131. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/16767>.
3. Луговський О. В. Цифрова культура і її невід’ємне місце в сучасному інформаційному суспільстві. *Філософські обрії*. 2019. № 42. С. 219–223. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-1443.2019.42.202420>.

4. Медведєва М. О., Миколайко В. В. Метавсесвіт і його місце у формуванні цифрової грамотності майбутніх учителів інформатики. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 4(34). С. 1445–1462. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-4\(34\)-1445-1462](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-4(34)-1445-1462).

5. Тітова Л. О. Онлайн-засоби формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх педагогів в умовах дистанційного навчання. *Věda a perspektivy*. 2022. № 5(12). С. 132–143. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-5\(12\)-132-143](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-5(12)-132-143).

6. Цифрова культура молодого покоління: як її формувати / Р. С. Гуревич та ін. *Modern information technologies and innovation methodologies of education in professional training methodology theory experience problems*. 2024. № 73. С. 14–29. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-73-14-29>.

УДК 342.7:316.774:347.9

ІННОВАЦІЙНА СУТНІСТЬ І РІЗНОВИДИ ВІДОМОСТЕЙ ЯК БАЗИСНА ОСНОВА ТАК ЗВАНОЇ СВОБОДИ СЛОВА ОСОБИ У ДОКАЗУВАННІ ЧИ У БУДЬ-ЯКІЙ ПУБЛІЧНІЙ ДИСКУСІЇ

Тунтула Олександра Сергіївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
прокурор Миколаївської спеціалізованої прокуратури
в оборонній сфері Південного регіону

Інноваційну сутність і різновиди відомостей як базисну основу так званої «свободи слова» у доказуванні чи у будь-якій публічній дискусії, конституційні основи якої на цей час вже достатньо архаїчно та юридичне некомпетентне [1, с. 165-181; 2, с. 167-183; та ін.], передбачені у ст. 34 Конституції України [3], найбільш правильно представити за розробленими у низці публікацій О.А. Кириченка та інших авторів **основами інноваційного розуміння сутності, співвідношення, процедури і меж легітимного оприлюднення та причин появи завідомо і незавідомо достовірних та недостовірних відомостей** [1, с. 157-164; 2, с. 159-166; та ін.], що стисло більш доцільно піддати подальшій науковій апробації в розвитку у такій редакції :

1. **Достовірні відомості**, тобто такі відомості, що відповідають фактичним обставинам діяння (дії або бездіяльності окремої людини чи невеликої групи людей), події (дії або бездіяльності дуже великих груп людей, коли неможливо встановити роль у досягненні загального результату кожного з учасників, наприклад, у процесі війни, масових безпорядків та ін.) чи явища (дія або бездіяльність сил природи, у т. ч. хижих тварин, які перебувають у нерегульованих людиною умовах) в цілому чи його певної сторони; і **за ступенем і фактичною процедурою досягнення достовірності** можуть бути поділені на :

1.1. **Завідомо достовірні відомості**, тобто такі, що повною мірою відповідають фактичним обставинам діяння або події чи явища загалом або певної їх сторони та особливості сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення і іншої їх передачі конкретною особою, у т. ч. життєвий досвід або відповідна спеціальна чи професійна компетентність, сприяють передачі чи іншому оприлюдненню практично адекватних відомостей.

Завідомо достовірні відомості, своєю чергою, **за базисною спрямованістю результату їхнього публічного оприлюднення** поділяються на такі, що формують сприйняття такого роду відомостей більшістю медіаадресатів, як :

1.1.1. **Позитивні завідомо достовірні відомості**, тобто такі відомості, на основі яких може бути сформована лише позитивна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного чи журналістського або іншого масмедійного розслідування чи публічної дискусії [1, с. 161].

1.1.2. **Негативні завідомо достовірні відомості**, тобто такі відомості, на основі яких може бути сформована тільки негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного чи журналістського або іншого масмедійного розслідування чи публічної дискусії; і серед яких **за ступенем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення** додатково можуть виділятися :

1.1.2.1. Нейтральні негативні завідомо достовірні відомості.

1.1.2.2. Суспільно шкідливі завідомо достовірні відомості.

1.1.2.3. Суспільно небезпечні завідомо достовірні відомості [1, с. 161-162].

1.1.3. **Позитивно-негативні завідомо достовірні відомості**, тобто такі відомості, на основі яких може бути сформована змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного чи журналістського або іншого масмедійного доказування чи публічної дискусії [1, с. 163].

1.2. **Незавідомо достовірні відомості** - такі відомості, що повністю відповідають фактичним обставинам діяння або події чи явища в цілому або конкретної їх сторони та наявні певні недоліки особливостей сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення та іншої передачі певною особою, в т.ч. відсутність необхідного життєвого чи спеціального досвіду або відповідної спеціальної чи професійної компетентності, ситуативно не змогли створити перешкоди для формування власне адекватних суджень та/або іншого оприлюднення саме адекватних відомостей. При цьому незавідомо достовірні відомості, у свою чергу, **за базисною спрямованістю результату їх публічного оприлюднення** поділяються на такі ж відомості, що формуються у цілому такого роду більшістю медіаадресатів, як :

1.2.1. **Позитивні незавідомо достовірні відомості**, тобто такі такого роду відомості, на основі яких може бути сформована лише позитивна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного чи журналістського або іншого масмедійного доказування чи публічної дискусії.

1.2.2. **Негативні незавідомо достовірні відомості**, тобто такі такого роду відомості, на основі яких може бути сформована тільки негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного чи журналістського або іншого масмедійного доказування чи публічної дискусії; і серед яких **за ступенем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення** додатково можуть виділятися : 1.2.2.1. Нейтральні негативні незавідомо достовірні відомості. 1.2.2.2. Суспільно шкідливі незавідомо достовірні відомості. 1.2.2.3. Суспільно небезпечні незавідомо достовірні відомості.

1.2.3. **Позитивно-негативні незавідомо достовірні відомості**, тобто такі відомості, на основі яких може бути сформована змішана позитивно-негативна

характеристика об'єкта (предмета) юридичного, журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії [1, с. 163].

2. Недостовірні відомості, тобто такі відомості, які не відповідають фактичним обставинам діяння або події чи явища загалом або конкретній їх стороні; і *за ступенем і практичною процедурою досягнення вже недостовірності* також можуть бути поділені на :

2.1. Завідомо недостовірні відомості, тобто коли суб'єкт, від якого отримують певні відомості, знає про те, що ці відомості не відповідають повною мірою або частково фактичним обставинам діяння або події чи явища, але через ті чи інші наміри передає ці відомості як завідомо достовірні ¹ [1, с. 163].

При цьому завідомо недостовірні відомості, у свою чергу, за *базисною спрямованістю результату їх публічного оприлюднення* також поділяються на такі відомості, що формуються в цілому такого роду більшістю медіаадресатів, як :

2.1.1. Негативні завідомо недостовірні відомості, тобто такі такого роду відомості, на основі яких закономірно може бути сформована лише негативна характеристика об'єкта та/чи предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії; і серед яких *за рівнем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення* додатково також можуть виділятися : 2.1.1.1. Нейтральні негативні завідомо недостовірні відомості. 2.1.1.2. Суспільно шкідливі завідомо недостовірні відомості. 2.1.1.3. Суспільно небезпечні завідомо недостовірні відомості [1, с. 164].

2.1.2. Позитивні завідомо недостовірні відомості, тобто такі відомості, на основі яких у адресатів юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії в силу саме таким чином досягнутого незнання може бути сформована тільки позитивна характеристика об'єкта (предмета) цього доказування чи дискусії [1, с. 165].

2.1.3. Позитивно-негативні завідомо недостовірні відомості, тобто такі такого роду відомості, на основі яких у адресатів юридичного або

---

¹ Завідомо недостовірні відомості можуть бути використані як докази лише у справах про надання чи подання завідомо неправдивих відомостей та/чи завідомо неправдивого висновку експертизи та/або постановлення завідомо неправосудного рішення та/чи про виготовлення та/або складання чи видачу завідомо підробленого документу не лише власне в антикримінальному, але й у будь-якому з інших видів судочинства: основних (конституційному, адміністративному, дисциплінарному, де-факто майново-договірному або цивільному та де-юре майново-договірному або господарському чи в інших країнах - арбітражному або економічному) чи допоміжних (ордистичному, виправно-трудоному, виконавчому). За надання чи подання або інше оприлюднення завідомо недостовірних відомостей у будь-яких інших ситуаціях для фізичних осіб повинна бути відроджена антикримінальна відповідальність у формі наклепу, а для посадових осіб (суб'єктів владних повноважень) така відповідальність і в даний час може бути здійснена у разі заподіяння такого роду діянням істотних (суттєвих) і більших збитків у формі відповідного посадового кримінального правопорушення. А у разі менших збитків має бути встановлена адміністративна чи дисциплінарна відповідальність залежно від того, відповідно в межах зовнішніх чи внутрішніх стосовно юридичної особи правовідносин такого роду відомості були надані або подані чи іншим чином оприлюднені [2, с. 164].

журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії в силу також саме таким чином досягнутого незнання може бути сформована змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета цього доказування чи публічної дискусії.

2.2. Незавідомо недостовірні відомості, тобто коли суб'єкт, від якого отримують певні відомості, не знає і не може знати про те, що ці відомості через певні причини (метеорологічні, дистанційні та інші умови сприйняття або особливості органів почуттів даного суб'єкта в частині сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення або іншої передачі цих відомостей, у т.ч. внаслідок відсутності необхідного життєвого чи спеціального досвіду або відповідної спеціальної та/чи професійної компетентності), не відповідають повною мірою або частково фактичним обставинам діяння або події чи явища в цілому або конкретній їх сторони та при передачі таких відомостей впевнений у тому, що передає власне завідомо достовірні відомості.

Ці відомості, своєю чергою, *за базисною спрямованістю результату їхнього публічного оприлюднення* також поділяються на такі, що формуються загалом сприйняття такого роду відомостей більшістю медіаадресатів, як :

2.2.1. Негативні незавідомо недостовірні відомості, тобто такі такого роду відомості, на основі яких закономірно може бути сформована тільки негативна характеристика об'єкта та/чи предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії; і серед яких *за рівнем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення* додатково також можуть виділятися : 2.2.1.1. Нейтральні негативні незавідомо недостовірні відомості. 2.2.1.2. Суспільно шкідливі незавідомо недостовірні відомості. 2.2.1.3. Суспільно небезпечні незавідомо недостовірні відомості [1, с. 165].

2.2.2. Позитивні незавідомо недостовірні відомості, тобто такі відомості, з урахуванням яких в адресатів юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії через саме таким чином досягнутого незнання може бути сформована лише позитивна характеристика об'єкта та/або предмета цього доказування чи дискусії [1, с. 165-166].

2.2.3. Позитивно-негативні незавідомо недостовірні відомості, тобто такі відомості, на основі яких у адресатів юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії в силу також саме таким чином досягнутого незнання може бути сформована змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета цього доказування чи публічної дискусії [1, с. 166].

2.3. Прогностичні відомості, тобто коли суб'єкт оприлюднює заснований на аналізі певних обставин або на вільному фантазуванні оприлюднює той чи інших перспективний чи принципово можливий або лише бажаний результат розвитку певних діянь, подій, явищ чи процесів :

2.3.1. Із попереднім попередженням користувачів про лише прогностичну (ймовірну), а не реальну сутність цих відомостей, що принципово треба відносити до нейтральних відомостей, якщо існує рівна

ймовірність повного чи часткового як підтвердження, так й спростування викладеного прогностичного результату.

2.3.2. **Без такого попередження користувача**, який у силу цього прогностичні відомості фактично розцінює в якості одного із реальних варіантів висвітлення сутності і розвитку існуючих певних діянь, подій, явищ чи процесів, що на цей час дуже часто навмисно створюються за допомогою так званого ІІІ (штучного інтелекту), а фактично РАРІ (роботизації актів реалізації інтелекту) з метою отримання певного масмедійного результату, частіше за все для надмірного перенавантаження існуючого масмедійного простору і сприйняття таким чином завідомо недостовірних відомостей в якості завідомо власне достовірних відомостей [1, с. 166].

Піддавши детальному системно-правовому дослідженню недоліки існуючої державної політики щодо так званого ІІІ і необхідності докорінного реформування даної фактично вкрай небезпечної для держави практики у власне РАРІ [1, с. 176-181; 2, с. 178-183; та ін.], О.А. Кириченко не без підстав дійшов до наступних висновків. **Вислів «мавпа із гранатою» у порівнянні із не прогнозованим впровадженням ІІІ у вигляді нейронних мереж із машинним навчанням може виявитися для Людства ще й не абияким подарунком !!!!!** [1, с. 180]. Незважаючи на це, зокрема, Міністерство цифрової трансформації України і Міністерство освіти і науки України разом із відповідною Робочою групою із 15 авторів розробили і оприлюднили Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти !!! [4]

Проте РАРІ дійсно можуть виявитися надто ефективними у будь-якій сфері суспільного життя та виробництва матеріальних благ і надання послуг, якщо принаймні виконувати наступні вимоги :

1. Розуміти такого роду системи в якості не ІІІ, а власне РАРІ – помічників Людини в реалізації того чи іншого прояву Інтелекту Людини або рішення певного Інтелектуального завдання.

2. Держава-користувач РАРІ має у повному обсязі забезпечити :
2.1. Виключення неконтрольованих помилок РАРІ. 2.2. Немоżliвість неконтрольованого впливу РАРІ на формування певної юридичної, політичної чи іншої самосвідомості фізичних користувачів держави. 2.3. Виключення перетворення РАРІ у своєрідний додатковий засіб прихованого висмоктування грошей з користувачів за здійснення того чи іншого природного обов'язку держави і державних органів перед користувачами як представниками її населення [1, с. 180-181].

Література:

1. Кириченко О.А. Інноваційні основи антиделіктного судочинства : підручник для магістрів спец. : 081 Право. Частина 1 : Основна частина. 3-тє вид. Київ : Видавець Назаров О.А., 2025. 544 с.

2. Кириченко О.А. Базові основи антиделіктного судочинства : монографія. 3-тє вид. Київ : Видавець Назаров О.А., 2024. 3290 с.

3. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

4. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій

штучного інтелекту в закладах вищої освіти. Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство освіти і науки України разом із Робочою групою у складі А. Артюхов, П. Демчук, О. Дубно і ще 12 авторів. 56 с. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf>

УДК 81'42:316.658

ВПЛИВ МАНІПУЛЯЦІЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ НА СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Усенко Софія Олексіївна,

здобувачка бакалаврського рівня вищої освіти,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми

У сучасному глобалізованому інформаційному просторі соціальні мережі стали не тільки основним каналом комунікації, а й потужним інструментом впливу на формування особистості і масову свідомість, що часто набуває маніпулятивного характеру. Якщо класична медіа-маніпуляція була переважно односпрямованою, то в умовах соціальних мереж вона стає інтерактивною, індивідуалізованою та постійною, що створює безпрецедентний тиск на особистість. Дослідження в цій сфері активно проводяться як зарубіжними, так і українськими вченими, зокрема Д. Кацом, Г. Лассвелом, Е. Парізером, Н. Постманом, Н. Хомським, а також В. Биковим, С. Івановою, А. Коваленком, Л. Найдьоновою, Н. Черниш, які розкривають соціально-психологічні й лінгвістичні механізми впливу, алгоритмічні аспекти та етичні виміри цифрових маніпуляцій. Відповідно осмислення цих процесів є надзвичайно важливим для забезпечення інформаційної безпеки держави, збереження демократичних цінностей і підвищення рівня критичного мислення громадян.

Метою дослідження є виявлення основних форм маніпуляцій у соціальних мережах та надання рекомендацій щодо протидії маніпулятивним впливам.

Маніпуляція у сфері комунікації — це цілеспрямований, прихований вплив на свідомість або поведінку людини, який має на меті зміну її ставлення, переконань чи дій без усвідомлення з боку адресата. У цифровому середовищі цей процес набуває нових форм завдяки технологічним можливостям соціальних мереж. Алгоритмічна персоналізація контенту, створення ехо-камер, використання штучного інтелекту для моделювання поведінкових патернів — усе це розширює інструментарій маніпуляцій. Дослідники зазначають, що маніпуляції в соціальних мережах мають подвійний характер: з одного боку, вони можуть бути наслідком природних соціальних процесів (наприклад, ефект групового мислення), а з іншого — результатом навмисного втручання [1]. Саме комбінація психологічних факторів та технологічних інструментів робить цей тип впливу особливо небезпечним.

Серед найпоширеніших форм маніпуляцій у соціальних мережах виокремлюють дезінформацію та фейкові новини, які часто мають емоційне забарвлення, побудовані на напівправді або повністю вигадані, що ускладнює

їхнє розпізнавання. Значного поширення набули також ботоферми та тролінг — використання автоматизованих акаунтів або координованих груп користувачів для масового поширення певних наративів чи дискредитації опонентів. Іншою поширеною технологією є мікротаргетинг, коли алгоритми соціальних платформ дозволяють точково впливати на окремі групи користувачів, використовуючи їхні поведінкові та психологічні дані. Не менш ефективним засобом впливу виступають меми і візуальні маніпуляції, оскільки простота їх сприйняття підсилює емоційний ефект і знижує рівень критичного мислення. Особливу роль відіграє алгоритмічне упередження: соціальні мережі схильні підсилювати контент, який викликає емоційний відгук, що створює умови для поширення радикальних або деструктивних повідомлень [2]. У результаті формується феномен “інформаційних бульбашок”, коли користувачі отримують переважно ту інформацію, що підтверджує їхні попередні погляди, а це сприяє викривленню картини реальності та підвищенню вразливості до маніпуляцій.

Маніпулятивний вплив у соціальних мережах має багаторівневий характер. На індивідуальному рівні він призводить до когнітивного перевантаження, емоційної нестабільності, формування упереджених суджень. На суспільному рівні — до поляризації громадської думки, зниження довіри до інституцій, поширення мови ворожнечі. У політичному контексті маніпуляції можуть змінювати результати виборів, посилювати соціальні конфлікти або дестабілізувати державу. Економічний аспект полягає у впливі на поведінку споживачів і формування спотворених ринкових очікувань. Таким чином, маніпуляції в соціальних мережах становлять не лише етичну, а й безпекову загрозу [3].

Боротьба з маніпуляціями в соціальних мережах вимагає системного підходу, який поєднує технологічні, освітні, правові та комунікаційні інструменти. Одним із основних напрямів є підвищення рівня цифрової та медіаграмотності, що передбачає розвиток критичного мислення, уміння перевіряти джерела інформації, аналізувати контекст і виявляти маніпулятивні техніки. Важливо розвивати інституції фактчекінгу — незалежні організації з перевірки фактів, які повинні отримувати підтримку з боку держави та громадянського суспільства. Водночас необхідно забезпечити алгоритмічну прозорість соціальних мереж: користувачі мають знати, за якими принципами формуються їхні інформаційні стрічки, рекламні повідомлення чи рекомендаційний контент. Важливою складовою є й нормативно-правове регулювання, яке встановлює відповідальність за поширення дезінформації та зловживання персональними даними. Зрештою, протидія маніпуляціям потребує формування психологічної стійкості, культури осмисленого споживання інформації, емоційної саморегуляції та суспільної довіри. Як свідчить досвід країн Європейського Союзу, ефективні стратегії протидії маніпуляціям базуються на партнерстві між державою, цифровими платформами та громадськими організаціями [4].

Маніпуляції в соціальних мережах є складним і багатовимірним явищем, що поєднує технологічні, психологічні та соціальні механізми впливу. Їхня небезпека полягає в тому, що вони діють приховано, створюючи ілюзію

автономності думок користувачів. Для протидії маніпуляціям необхідно поєднувати розвиток медіаграмотності, вдосконалення законодавства, підвищення прозорості алгоритмів та формування культури відповідального користування соціальними мережами. Лише комплексний підхід, що об'єднує технологічні інновації з гуманітарними цінностями, здатен забезпечити інформаційну безпеку суспільства та зберегти свободу комунікації як базову демократичну цінність.

Перспективи подальших досліджень обраної проблеми полягають у міждисциплінарному вивченні взаємодії людини й цифрових платформ, аналізі впливу штучного інтелекту та алгоритмів рекомендаційного контенту на процеси соціалізації, формування громадянської свідомості користувачів соціальних мереж та емоційного сприйняття інформації.

Література:

1. Черниш Н. Й. Маніпуляції у цифровому середовищі: соціально-психологічний аспект // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. - 2021. - № 3. - С. 45–56.
2. Pariser, E. *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. — New York: Penguin Press, 2011. - 294 p.
3. Биков В. Ю., Іванова С. М. Інформаційна безпека та соціальні медіа: виклики XXI століття // *Інформаційне суспільство*. - 2020. - № 2. - С. 12-25.
4. European Commission. *Tackling Online Disinformation: A European Approach*. - Brussels, 2018. - URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/online-disinformation>

УДК 37.013:37.015.3:316.7

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Фальченко Владислава Ігорівна,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня освіти,
викладачка Херсонського державного університету,
м. Івано-Франківськ

Сучасна освіта вимагає від педагога не лише бути фахівцем із високим рівнем професійних компетентностей, але й гармонійно розвиненою особистістю, яка здатна передавати молодим поколінням культурологічну освіченість, здатність творити, розуміти мистецтво, вчить шанувати матеріальну та духовну спадщину власного народу. Педагог – це своєрідний творець, який подібно до митця, що плідно працює над вдосконаленням власного витвору, також творить духовно-культурну природу своїх учнів, допомагає їм у професійному зростанні й є прикладом для наслідування.

Одним із важливих завдань, яке має реалізувати вчитель під час тривалості освітнього процесу, є формування в учнів таких ключових компетентностей, як: навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність, тощо. [4, с. 380] Щоб передавати ці інтегровані комбінації знань, умінь та навичок учням, сам фахівець у галузі педагогіки має

володіти ними на високому рівні. Вітчизняний педагог В. Сухомлинський вважав, що учитель, що має 25–30-річний стаж педагогічної роботи, повинен бути бадьорим, невтомним, для нього має бути не тягарем, а задоволенням піти з дітьми в похід, заночувати під копицею пахучого сіна, педагоги повинні бути діяльні, повні енергії, творці нових духовних цінностей, а духовні цінності є обов'язковою складовою культурологічного аспекту формування особистості. [3] Сучасний вчитель має бути гармонійно-розвиненою особистістю, яка несе в собі знання в сфері всесвітньої культури, національної духовної та матеріальної спадщини, яка активно розвиває власне творче мислення, з повагою ставиться до представників інших культур і активно займається самоосвітою. Цей процес розвитку є постійним та триває протягом усього життя педагога.

Питання важливості наявності культурологічного аспекту у процесі професійного становлення вчителя висвітлювали у своїх працях такі видатні педагоги, як: Д. Дьюї, Й.Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо та ін. Також вітчизняні педагоги, які вивчали вплив культури та культурного контексту на формування особистості : Г. Ващенко, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Провідні сучасні педагоги-дослідники у сфері вивчення ролі культурологічної складової у освітньому процесі: В. Андрущенко, І. Бех, М. Гриньова, С. Сисоєва, В. Федяєва, Л. Хомич та інші автори.

Існує велика кількість аспектів розвитку культурологічної складової формування особистості вчителя, які розвиваються та класифікуються по-різному. На нашу думку, провідні ідеї сучасного змісту культурологічної парадигми розвитку освіти детально охарактеризувала Л. Хомич, яка визначила їх наступним чином:

1) цілісність як єдність світу і людини, що дає уявлення про зв'язки між процесами та явищами в природі і суспільному житті. Ця ідея ґрунтується на тому, що професійна підготовка майбутніх вчителів має включати в себе комплексні знання з різних галузей, в тому числі, знання про культуру власного народу, традиції, матеріальну та не матеріальну спадщину. Таким чином, в персоналії майбутнього фахівця формується цілісний світогляд й об'єктивне уявлення про навколишній світ.

2) гуманізація педагогічної освіти, сутність якої полягає в тому, що додержання принципів гуманізації навчання і виховання створює оптимальні умови для зростання духовних та інтелектуальних здатностей особистості. Наголошується на тому, що творча діяльність, як культурологічна складова процесу формування особистості, є головним чинником розвитку індивідуальності.

3) формування системи цінностей майбутнього вчителя, яке відбувається у навчально-виховному процесі комплексно через цивілізаційні цінності, серед яких визначаються: загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні, особистісні, валеологічно-екологічні.

4) саморозвиток, як властивість творчого потенціалу майбутнього вчителя до створення нового не лише в навколишньому світі, але й у собі, що також є частиною культурологічного аспекту формування особистості.

5) загальнокультурний розвиток, рівень якого залежить від таких чинників як: художня культура (яка формується в процесі знайомства педагога з різними видами мистецтв, через відвідування театру, музеїв, виставок образотворчого мистецтва, тощо), соціально-психологічна культура (як форма і процес організації власної життєдіяльності на побутовому рівні), інтелектуальна культура (яка формується в процесі навчальної діяльності в закладі освіти і забезпечує розвиток мислення, мовлення, організацію наукових досліджень і т.д.) та професійна культура (як уміння творчо організувати цілісний навчально-виховний процес). [6, с. 13-22]

На пріоритетності формування цілісного світогляду вчителя також наголошує О. Кучерявий, який зазначає, що педагогу слід робити все можливе, для усвідомлення власних духовних й інших потреб, інтелектуально-творчих здібностей, рівня сформованості системних особистісних рис. [2, с. 128]

Отже, культурологічна складова формування особистості вчителя є обов'язковою умовою для професійного та особистісного зростання педагога. Згідно з культурологічною парадигмою освіти, цей аспект розвивається шляхом творення цілісного світогляду, реалізації гуманістичного підходу в освітньому процесі, через формування системи комплексних цінностей вчителя, тривалого саморозвитку і загальнокультурного розвитку. Здатність до реалізації зазначеної парадигми визначається внутрішньою мотивацією педагога, його прагненням досягти фахової професійності на тривалому шляху самовдосконалення.

Література:

1. Одарченко В., Оникієнко Ю. Педагогічна культура вчителя на думку В. Сухомлинського. Вивчення і впровадження ідей Василя Сухомлинського в практику сьогодення: тези до наук.-практ. конф., м. Харків, 29 вер. 2020 р. Харків, 2020. URL: <https://ksu24.kspu.edu/s/0tZC0> (дата звернення: 19.10.2025)
2. Кучерявий О. Професійний і особистісний розвиток сучасного вчителя: монографія. Кропивницький: ПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2021. 128 с URL: <https://surl.li/nwqyll> (дата звернення: 17.10.2025)
3. Прибисько М. Цитати Сухомлинського про вчителя. URL: <https://vseosvita.ua/library/citati-suhomlinskogo-provcitela-53491.html> (дата звернення: 18.10.2025)
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 4574-IX Голос України. 2017. [Чинний від 21.08.2025]. — с. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 19.10.2025)
5. Федяєва В. Формування духовних потреб дитини в сімейній педагогіці В. Сухомлинського. Педагогічний альманах. 2015. №26. С. 51 — 57. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pedalm_2015_26_10.pdf (дата звернення: 17.10.2025)
6. Хомич Л., Зміст культурологічної парадигми розвитку педагогічної освіти. Культурологічна складова професійного розвитку педагога, 2012. С. 13 — 22. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2540/1/kultura_%D0%BC%D0%B0%D0%BA.pdf (дата звернення: 17.10.2025).

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ Й НАСЛІДКИ

Чалій Ірина Анатоліївна,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя

Професійне вигорання педагогів є однією з найактуальніших проблем сучасної психології освіти, адже саме педагоги найчастіше перебувають у зоні підвищеного емоційного навантаження. Умови реформування освіти, зростання соціальних вимог, вплив воєнного стану, перехід на дистанційні форми навчання створюють середовище постійного стресу, у якому вчитель змушений зберігати високий рівень професійної компетентності та емоційної стабільності. Як зазначають А. Большакова та І. Віденєєв, професія педагога передбачає постійну віддачу енергії, емпатії та внутрішнього ресурсу, тому втрата емоційного балансу стає природним наслідком надмірного навантаження [1, с. 28].

Професійне вигорання педагогів визначається як стан тривалого психоемоційного виснаження, що виникає внаслідок систематичного впливу професійних стресорів та надмірної емоційної віддачі у процесі взаємодії з учнями, колегами й батьками. Як зазначає С. Кириченко, цей феномен виходить за межі звичайної втоми, адже характеризується втратою внутрішньої рівноваги між особистісними ресурсами педагога та вимогами професійної діяльності, що з часом призводить до зниження мотивації, емоційного відчуження й деперсоналізації [2, с. 27].

На думку Н. Муранової та О. Волярської, професійне вигорання педагогів має комплексну соціально-психологічну природу, оскільки поєднує в собі індивідуальні реакції на стрес і вплив соціального контексту. В умовах сучасних викликів педагог часто вимушений не лише виконувати освітню функцію, а й виступати психологічним стабілізатором для дітей, що підсилює навантаження та підвищує ризики емоційного виснаження [3, с. 33].

Причини професійного вигорання педагогів є багаторівневими та охоплюють особистісні, міжособистісні, організаційні й соціальні аспекти. Як зазначають А. Большакова та І. Віденєєв, до особистісних чинників належать схильність до перфекціонізму, завищене почуття відповідальності й висока емпатійність, які зумовлюють підвищене емоційне навантаження. Учитель, прагнучи ідеального результату, витрачає надмірні внутрішні ресурси, намагаючись досягти стандартів, що часто є недосяжними у реальних умовах педагогічної практики [1, с. 29].

Вагоме значення мають і міжособистісні взаємини у професійному середовищі. Нестача підтримки з боку колег, конфлікти у колективі, неконструктивна критика чи авторитарний стиль керівництва формують атмосферу напруження, що провокує емоційне виснаження. Як підкреслює

С. Кириченко, особливо гостро ці проблеми проявилися в період дистанційного навчання, коли педагоги часто відчували соціальну ізоляцію, нестачу комунікації та професійної взаємодії, що лише прискорювало розвиток вигорання [2, с. 28].

Організаційні фактори також суттєво впливають на психоемоційний стан педагогів. Надмірне навчальне навантаження, значна кількість звітної документації, низький рівень матеріального забезпечення та обмежені можливості для професійного зростання створюють хронічний стресовий фон. За словами Н. Муранової та О. Волярської, діяльність педагога у складних соціально-економічних умовах часто супроводжується відчуттям «емоційної безвиході», коли велика особиста віддача не має належного визнання й винагороди [3, с. 34].

Не менш вагомими є соціальні чинники. Підвищені очікування з боку батьків і суспільства покладають на вчителя подвійне навантаження – не лише навчати, а й виховувати, формувати моральні орієнтири, підтримувати емоційну стабільність учнів. Як зауважує О. Сахно, у поєднанні з недооцінкою ролі педагога це породжує фрустрацію, відчуття несправедливості й втрату сенсу професійної діяльності [4, с. 78].

Професійне вигорання розвивається поступово, проходячи кілька стадій: від внутрішньої напруги до хронічного виснаження. На початковій стадії педагог переживає зниження інтересу до роботи, втому, епізодичну апатію. На другій стадії формується стійке почуття емоційного виснаження, цинічне ставлення до учнів, зниження ефективності праці. На завершальній стадії відбувається втрата професійної ідентичності, байдужість до результатів діяльності та власного розвитку [1, с. 30].

На думку С. Кириченка, дистанційне навчання, спричинене пандемією, стало каталізатором прискореного вигорання. Відсутність живого контакту, технічні труднощі та перевантаження онлайн-заняттями спричинили новий тип психоемоційної втоми – цифрове виснаження [2, с. 29]. Це явище поглибило традиційні симптоми вигорання, зробивши їх більш помітними навіть серед досвідчених педагогів.

Наслідки професійного вигорання мають як індивідуальний, так і соціальний вимір. На індивідуальному рівні педагог стикається з емоційною апатією, зниженням мотивації, депресивними станами та фізичними розладами. Дослідження Н. Муранової та О. Волярської свідчать, що тривале емоційне виснаження призводить до порушень сну, підвищення рівня тривожності, соматичних симптомів і навіть психосоматичних захворювань [3, с. 35].

На професійному рівні вигорання знижує якість викладання, послаблює педагогічну ініціативу, руйнує комунікацію з колегами та учнями. Як підкреслює О. Сахно, учитель, який утратив емоційний ресурс, перестає бути носієм позитивного прикладу, і це безпосередньо впливає на формування особистості учнів [4, с. 78]. Крім того, вигорання призводить до підвищення плинності кадрів, втрати професійного потенціалу та зниження престижу педагогічної професії. У системному вимірі це загрожує якості освітнього процесу, створюючи ризики морального виснаження всього педагогічного корпусу.

Для ефективного запобігання професійному вигоранню педагогів доцільно впроваджувати комплексну програму профілактики та подолання, що включає такі ключові напрями:

1) психологічна підтримка – регулярне проведення тренінгів з управління стресом, розвиток навичок емоційної саморегуляції, організація груп психологічної підтримки, індивідуальні консультації для педагогів;

2) оптимізація умов праці – створення сприятливого робочого середовища через забезпечення рівномірного розподілу навантаження, чітке визначення посадових обов'язків і усунення факторів, які викликають стрес;

3) соціальна підтримка – розвиток культури визнання досягнень педагогів, налагодження довірчих відносин у колективі;

4) матеріальна та технічна підтримка – забезпечення сучасними засобами навчання, створення стимулів для викладацької діяльності шляхом адекватного фінансування, преміювання та інвестицій у професійний розвиток [1, с. 30].

Розробка та впровадження таких програм є необхідним кроком для зміцнення освітньої системи, стверджує О. Сахно. Вони сприятимуть не лише збереженню здоров'я педагогів, а й підвищенню їхньої мотивації, продуктивності й задоволеності роботою. У свою чергу, це позитивно позначиться на якості освіти [4, с. 79].

Отже, професійне вигорання педагогів є складним і багатовимірним соціально-психологічним феноменом, що виникає під впливом сукупності особистісних, організаційних і соціальних чинників. Воно проявляється у формі емоційного виснаження, деперсоналізації, зниження мотивації та втрати почуття професійної значущості. Головними причинами цього стану виступають надмірне робоче навантаження, дефіцит соціальної підтримки, емоційна перевтома, а також розрив між очікуваннями педагога й реальними умовами професійної діяльності.

Несвоєчасне реагування на прояви вигорання призводить до зниження ефективності педагогічної роботи, погіршення психологічного клімату в колективі й негативно впливає на якість освітнього процесу загалом. Тому в сучасних умовах важливим є формування системної політики з профілактики та подолання професійного вигорання, яка має бути спрямована на збереження внутрішнього ресурсу, професійного потенціалу та життєвої гармонії педагогів.

Література:

1. Большакова А. М., Віденєєв І. О. Особливості самоактуалізації та професійного вигорання у педагогів. *Габітус*. 2022. Вип. 42. С. 27-31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.3>

2. Кириченко С. В. Синдром професійного вигорання викладачів закладів вищої освіти як наслідок дистанційного навчання. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2025. № 2(63). С. 26-30. DOI: 10.15587/2519-4984.2025.332087

3. Муранова Н., Волярська О. Професійне вигорання та суб'єктивне сімейне благополуччя педагогічних працівників в умовах війни. *Psychology Travelogs*. 2025. Т. 32, № 61. С. 31-36. DOI: [https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32\(61\)](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32(61))

4. Сахно О. В. Особливості емоційного вигорання педагогічних працівників. *Імідж сучасного педагога*. 2025. Вип. 3(222). С. 75-79. DOI: 10.33272/2522-9729-2025-3(222)-75-79.

УДК 378.147:316.75

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Ковальчук Вікторія,

здобувачка освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
ОПП Педагогіка вищої школи, Національний університет
біоресурсів і природокористування України,
м.Київ

Чередник Лідія Миколаївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

Проблема формування національної ідентичності здобувачів вищої освіти є однією з ключових у сучасному науковому дискурсі. В умовах глобалізації та інтенсивних міжкультурних контактів особливої актуальності набуває збереження й розвиток національної самобутності молоді як майбутньої інтелектуальної та професійної еліти держави. Наукові дослідження зосереджуються на виявленні механізмів, засобів і педагогічних умов, що сприяють інтеграції національних цінностей у процес вищої освіти, адже саме університети виступають середовищем, де поєднуються освітні, виховні та культуротворчі функції.

Назріла необхідність вивчення психолого-педагогічних характеристик національної ідентичності нового покоління Z, що виросло в унікальних умовах хаотичного постмодерного суспільства (так звані «зумери»).

Це перша вікова когорта, що сформувалася в повністю глобалізованому, віртуалізованому та діджиталізованому світі. Нинішніх студентів, що народилися на початку 2000-их років, можна вважати вільними від сумнозвісної радянської ідентичності та колективних травм, властивих старшим поколінням. Водночас, в турбулентному світі без сталих суспільних норм і ціннісних орієнтирів молоді люди вимушені самотійно вибудовувати власну ідентичність: соціально-рольову, гендерну, релігійну, політичну, громадянську та інші. Наразі цей процес є малоусвідомленим та некерованим, часто він відбувається шляхом випадкових спроб та помилок, супроводжується ризикованими експериментами, болісним пошуком власного місця у складних та неоднозначних життєвих реаліях.

Причини вище означеного становища, як зазначають у своєму напрацюванні науковиці В. Мартинюк і В. Безлюдна, здебільшого зумовлені складністю та суперечністю соціально-економічних, політичних і духовних змін в Україні, глибоким соціальним розшаруванням українського суспільства, девальвацією духовних цінностей особливо в молодіжному середовищі, відсутністю єдиного науково-методологічного підходу в теорії й практиці державно-патріотичного та духовно-етичного виховання[1]. Зміна

спрямованості життєвих пріоритетів нівелює почуття колективізму і роль суспільної активності, оскільки на здобувачів вищої освіти негативно впливає відсутність політичної й економічної стабільності в країні.

Сьогодні, на думку В. Андрущенка, освітній процес у педагогічному закладі вищої освіти необхідно вибудовувати таким чином, щоб пробудити в молоді національні почуття, виховати в них повагу та любов до свого народу, до його споконвічних моральних і духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину, і на цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, громадянську відповідальність, патріотизм [2, с. 5].

Проблема формування національної ідентичності України стає чи не визначальною в сучасному вітчизняному суспільному житті.

В умовах гібридної російської війни, наша держава має сформувати власну політику української національної ідентичності, яка повинна втілюватися в системі вищої освіти та виховання молоді. У цьому контексті варто дослухатися до думки про пріоритетність освіти як найважливішого чинника формування національної ідентичності, яка виступає основою національного розвитку й національної безпеки. Саме освітяни, як стверджує О. Колодій, є найбільш широкою верствою, яка впроваджує державну політику ідентичності [3, с. 122].

На думку дослідника С. Терно, протиріччя, яке виникло між соціально-державним замовленням на виховання національно-свідомої особистості і недостатньою увагою вищої школи до формування національної ідентичності здобувачів вищої освіти в контексті їхньої професійної підготовки, недостатньою вивченістю педагогічного освітнього середовища як фактору формування національної ідентичності вимагає впровадження новітніх педагогічних технологій в освітні процеси [4, с. 4].

Дослідниця Т. Ткач вважає, що найбільший вплив на процес формування національної ідентичності здійснює освітнє середовище, в якому особистість здобувача вищої освіти перебуває впродовж усього періоду навчання, а значить весь період інтенсивного становлення національних ідентичностей [5, с. 106].

Важливим фактором, який впливає на процеси формування національної позиції здобувачів вищої освіти є спрямованість педагогічних закладів вищої освіти: відкритість, динамічність (під якими, на думку дослідника, варто розуміти наявність активної взаємодії з різними громадськими об'єднаннями, соціальними організаціями, що забезпечують додаткові можливості для навчання, наявність умов для вільної комунікації в групі, на факультеті між викладачами та здобувачами вищої освіти забезпечать додаткові можливості для формування позитивної національної ідентичності.

Заклади вищої освіти мають стати для здобувачів школою саморозвитку, самоуправління, свідомої відповідальності викладачів і здобувачів вищої освіти перед українською нацією у своїй творчій співпраці на благо України. На думку Т. Равчиної, необхідно прагнути, щоб уся система вищої освіти спрямовувалася на чітке усвідомлення здобувачами освіти змісту тріади фундаментальних понять – культура минулих епох, сучасна культура і культура майбутнього. Зміст цих понять відображає різні етапи розвитку національної культури [6, с. 11].

Сучасне суспільство потребує компетентних фахівців, котрі здатні до мобільної адаптації в професійній діяльності. Тому постає питання стосовно нових серйозних підходів до їхньої підготовки закладах вищої освіти. У державних нормативних документах: Закон України «Про Вищу освіту», «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» зазначається, що заклади вищої освіти мають забезпечити загальну професійну підготовку спеціаліста, котра спрямована на певний вид діяльності в існуючих соціокультурних умовах.

Національна ідентичність здобувачів вищої освіти набуває у наш час все більшої актуальності, на чому наголошує, зокрема, Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті.

Таким чином, підходимо до висновку, заклади вищої освіти є потужними соціальними інститутами, які можуть й повинні формувати стійку загальнонаціональну ідентичність здобувачів вищої освіти як запоруку її науково-технологічного та соціально-економічного розвитку. Саме зкладами вищої освіти, які готують педагогічні кадри, пов'язують сучасні завдання формування національної ідентичності здобувачів вищої освіти, збереження єдиного соціокультурного простору України, формування ціннісної системи – відкритої, варіативної, духовно і культурно насиченої, толерантної, яка забезпечить становлення національної ідентичності, справжньої громадянськості й патріотизму.

Література:

1. Мартинюк В., Безлюдна В. Педагогічні заклади вищої освіти в процесі формування національної ідентичності здобувачів вищої освіти. *SCIENTIFIC TRENDS AND TRENDS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION SCIENTIFIC COLLECTION «INTERCONF»*. 2017. № 75. С. 56-65.
2. Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. *Вища освіта України*. № 1. 2004. С. 5-13.
3. Колодій О. Формування патріотизму студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07. Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016. 20 с.
4. Терно С. Як знайти виважений спосіб викладання національної ідентичності та культурної різноманітності в шкільному курсі історії? *Історія в школах України*. 2009. № 1-2. С. 4.
5. Ткач Т. Проектування освітнього простору як дискурс психологопедагогічної науки. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2008. № 1. С. 106 -115.
6. Равчина Т. Організація взаємодії здобувачів вищої освіти з освітнім середовищем у вищій школі. *Вісник Львівського університету. Сер. Педагогіка*. 2005. Вип. 19, Ч. 2. 3-16 с.

ЗМІСТ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ»

Панасенко Ганна,

здобувачка освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
ОПП Педагогіка вищої школи, Національний університет
біоресурсів і природокористування України,
м.Київ

Чередник Лідія Миколаївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ

У сучасному суспільстві, що характеризується динамічними соціально-економічними та культурними трансформаціями, значно зростає роль професійної комунікації як важливої складової успішної діяльності фахівця. Здобуття високого рівня знань і професійних умінь не може вважатися достатнім без сформованої культури професійного спілкування, яка визначає якість взаємодії в освітньому, виробничому та управлінському середовищі. Саме культура комунікації відображає не лише мовну й етичну компетентність особистості, а й її здатність до ефективної співпраці, взаєморозуміння та досягнення спільних цілей. У науковому дискурсі поняття «культура професійного спілкування» розглядається як інтегральна характеристика особистості, що поєднує знання, навички, цінності й норми поведінки, необхідні для гармонійної взаємодії у професійній сфері.

У сучасній науковій літературі культура професійного спілкування розглядається як інтегральна характеристика особистості, що поєднує комунікативні знання, мовленнєві навички, етичні норми та ціннісні орієнтації. [1] Вона відображає не лише рівень мовної компетентності, а й уміння встановлювати ефективні міжособистісні та професійні взаємодії.

Дослідники виокремлюють кілька складових цього феномену:

- когнітивний (знання про закономірності комунікації, мовленнєвий етикет, норми професійної мови);
- операційний (уміння будувати діалог, аргументувати, переконувати, здійснювати активне слухання);
- ціннісно-мотиваційний (ставлення до професійної комунікації як до важливої умови успішної діяльності). [2]

Етичний аспект професійного спілкування. Культура професійної комунікації неможлива без дотримання етичних норм. На думку О. Глушук [3], вона виявляється у повазі до співрозмовника, толерантності, умінні враховувати культурні та індивідуальні відмінності, що набуває особливого значення у полікультурному середовищі.

Мовна культура є фундаментом професійного спілкування, оскільки від точності, логічності та стилістичної грамотності мовлення залежить

ефективність взаємодії у професійній сфері.

Культура професійного спілкування виконує пізнавальну, інтегративну, регулятивну, соціалізуючу та аксіологічну функції, сприяючи не лише успішному виконанню професійних завдань, а й формуванню позитивного іміджу фахівця.

Культура професійного спілкування як показник професіоналізму є важливим критерієм професійної компетентності сучасного спеціаліста. Уміння будувати партнерську комунікацію, уникати конфліктів, досягати взаєморозуміння визначає конкурентоспроможність фахівця на ринку праці.

Таким чином, на основі опрацювання наукових джерел, підходимо до висновку, що культура професійного спілкування є інтегральною характеристикою особистості, яка охоплює знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації та етичні норми, що забезпечують ефективну взаємодію у професійній сфері.

Структурними складовими цього феномену виступають когнітивний (знання про закономірності та правила комунікації), операційний (комунікативні вміння й навички), а також ціннісно-мотиваційний компоненти, які забезпечують цілісність та результативність професійного спілкування.

Мовна культура та дотримання етичних норм є фундаментальними чинниками професійної комунікації, адже вони сприяють формуванню позитивного іміджу фахівця, розвитку толерантності й взаємоповаги в міжособистісних і міжкультурних взаємодіях.

Рівень сформованості культури професійного спілкування є показником професіоналізму та конкурентоспроможності сучасного фахівця, що підкреслює її значення у системі професійної освіти та практичної діяльності.

Література:

1. Берестенко О.Г. Культура професійного спілкування: навч.-метод. посіб. для студ. ден. та заоч. форм навчання всіх спец. гуманіт. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 299 с.
2. Стрижак А. Культура професійного спілкування майбутнього фахівця. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 7 (13). С.820-831. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/5764/5797>
3. Глушук О.Г. Культура педагогічного спілкування в нових реаліях інформаційно-комунікаційного середовища. *Вісник ХДАК*. Вип.55. 2019. С. 7-15.

ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ПРІОРИТЕТІВ ОСВІТИ

Чух Ганна Павловна

докторка філософії, викладачка кафедри
теорії й методики викладання навчальних дисциплін,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Херсонська академія неперервної освіти» ХОР,
м. Херсон

Формування патріотизму та національної свідомості є стратегічною функцією освітньої системи України. У контексті російсько-української війни захист національної ідентичності набуває особливої актуальності, що вимагає перегляду підходів до професійного розвитку педагогів та акцентування на означеній проблематиці.

Мейнстрімом в освіті є консолідація громадянської позиції молоді, у методиці викладання всіх навчальних дисциплін неприпустиме наслідування пропагандистських кліше держави-агресора. Натомість педагогічна діяльність має бути спрямована на розвиток критичного мислення, медіаграмотності та глибинного аналітичного сприйняття художніх текстів.

Українознавчі пріоритети освітнього процесу визначені дослідженнями вітчизняних науковців: Мозуль І. В. [3], Слижук О. А. [4] та ін.

Метою цієї наукової розвідки є визначення потенціалу літературних творів у процесі розвитку патріотичних почуттів та національної свідомості учнів. Не відкидаючи академічну свободу вчителя, методологічною основою викладання мовно-літературної галузі повинен залишатися принцип україноцентричності та утвердження ідеї національного захисту. Окреслимо потенціал уроків зарубіжної літератури, української літератури, інтегрованого курсу літератур для формування патріотичних почуттів і національної свідомості.

Під час усіх форм підвищення кваліфікації освітян професійний розвиток учителів має зосередитися на сучасних методах висвітлення цієї теми. Педагоги повинні засвоїти, що застарілі практики ("ура-патріотизм", "шароварщина") неприйнятні. Сьогодні формалізм у патріотичному вихованні є прямою небезпекою для безпеки країни.

Розглянемо сучасні підходи до вивчення тем курсу «Зарубіжна література» у 8 класі НУШ. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудніцька Н. П., Туряниця В. Г., Тіхоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.) пропонує в межах вивчення теми «Ідеали античності з нами» аналіз творчості Гомера, «Іліади» як героїчного епосу, зокрема «Двобій Ахілла і Гектора» (пісня 22, вірші 140 – 410). Доречно зі здобувачами освіти визначити ключові мотиви: героїзм як вияв патріотизму (захист рідного міста, готовність померти за Трою у

Гектора), військова честь, відданість своїй землі та народу. Інша тема цього ж розділу – Тіртеї (VII ст. до н. е.). «Добре вмирати тому...» передбачає обговорення втілення ідеї єдності народу, заклик до спільного героїзму заради вітчизни у творі [3].

Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Таміла Яценко, Василь Пахаренко, Олеся Слижук, Ірина Тригуб) у межах вивчення у 8 класі теми «Прадавня Україна в дзеркалі літератури» пропонує обговорення твору Івана Білика «Дарунки скіфів», зокрема, тези про мудрість і поміркованість скіфів у протистоянні з багатотисячним перським військом. Питання для обговорення зі здобувачами і здобувачками освіти: чи завжди кількісна перевага гарантує перемогу, у чому полягає "мудра поміркованість" в сучасних умовах? Підсумком роботи може стати учнівське есе-роздум: "Скіфи і ми: перемогти розумом, а не м'язами" головною тезою якого є думка про те, що поміркованість — це не страх: як виснаження ворога стало українською національною зброєю (аналогія тактики скіфів з сучасними військовими та економічними стратегіями) [4].

Отже, актуальні реалії зумовлюють необхідність осучаснення методичного інструментарію педагогів у сфері розвитку патріотичних почуттів і національної свідомості здобувачів освіти на матеріалі художньої літератури. Українознавчі домінанти освітнього процесу є фундаментом для формування світоглядних цінностей та ідентичності випускника основної школи як патріота України.

Література:

1. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудніцька Н. П., Туряниця В. Г., Тихоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.) URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Zar.lit.5-9-kl.Nikolenko.ta.in.28.12.2023.pdf>.
2. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Таміла Яценко, Василь Пахаренко, Олеся Слижук, Ірина Тригуб) URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/31-12-2024/ukrayinska-literatura-7-9-kl-yatsenko-ta-in-31-12-2024.pdf>.
3. Мозуль І. В. Національно-патріотичне виховання учнів в умовах Нової української школи. *Березневий науковий дискурс 2024 на тему: «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України»*. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції для освітян (м. Київ, 29 березня 2024 року). Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2024. С.37-40.
4. Слижук О. А. Формування національної самосвідомості учнів у процесі навчання літератури в 5-6 класах НУШ. *Національна ідентичність у мові та культурі: збірник наукових праць / за заг. ред. О.Г. Шостак*. Київ: Талком, 2023. С. 372-381.

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДІТЕЙ

Шайнюк Анастасія Ярославівна,

здобувачка бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю 016 «Логопедія»,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

Юдіна Людмила Іванівна,

здобувачка бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю 016 «Логопедія»,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

Засоби масової інформації (ЗМІ) є невіддільною складовою життя сучасної дитини. Телевізор, комп'ютер і смартфон входять у простір дитинства з ранніх років, кардинально змінюючи його та впливаючи на психологію взаємодії особистості з навколишнім світом [1]. Батьки, купуючи відеокасети, диски, комп'ютерні ігри, часто прагнуть сприяти розвитку дитини та забезпечити їй цікаве заняття. Однак пасивне споживання інформації без активної участі дорослих у вихованні може мати негативні наслідки, впливаючи не лише на фізичне здоров'я (зір, постава, дефіцит руху), але й на психологічний розвиток [1].

ЗМІ – це організаційно-технічні системи, призначені для швидкого поширення та масового відтворення великої кількості словесної, образної та музичної інформації (телерадіопрограми, преса, кінодокументалістика, інформаційні агенства) [6]. Вони виконують низку ключових функцій: інформаційно-пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну, комунікативно-естетичну, соціально-організаторську та психологічної регуляції. Деякі дослідники також виділяють пропагандистську, виховну та гедоністичну функції [7]. Вплив мас-медіа на формування особистості досліджували такі відомі українські педагоги, як Г. Ващенко, А. Макаренко, Я. Чума [7].

Одним із найбільш відчутних негативних наслідків є уповільнення інтелектуального, фізичного та емоційного розвитку. Інформація, що подається в готовому вигляді, не вимагає від дитини уяви чи аналізу. Як результат, діти можуть втрачати інтерес до читання книг, що, своєю чергою, може негативно позначитися на їхній підготовці до школи [1].

Особлива чутливість дитячої психіки робить її вразливою до навіювання та агресії. Перегляд сцен насилля, війни чи вбивств може спричинити страх, підвищену тривожність, невротичні симптоми чи нічні жахи. Постійна експозиція до жорстокості (якщо через кожні 15 хв на екрані транслюється насилля) може притуплювати емоційні реакції, формуючи звичку до агресивної поведінки та сприйняття її як норми. Це може призвести до формування сценарію агресивної поведінки, яку дитина згодом відтворює у соціумі [1].

Комерційна реклама також має значний вплив, оскільки діти є її активними споживачами (до того часу як дитина завершує шкільне життя переглядає

близько 350 000 рекламних роликів). Яскраві образи та швидка зміна кадрів можуть формувати психологічну залежність через штучне стимулювання та збудження нервової системи, а мерехтіння відеокадрів може навіть спричиняти дисгармонію мозкових ритмів [2].

У 89% домівок, де є діти, присутні різні види відеоігор, причому 52% дітей від 8 до 18 років грають у них, витрачаючи близько 49 хв/день [2]. Існують думки і про позитивну роль відеоігор в інтеграції дітей в суспільство, і про негативну.

Погляди на роль відеоігор у розвитку дітей суперечливі. Їхній вплив залежить від спрямованості: розвивальні ігри можуть покращувати когнітивні функції, тоді як деструктивні часто ведуть до залежності, втрати навичок спілкування та відірваності від соціальної групи. Важливо також зазначити, що відеоігри є потенційним інструментом медіаосвіти та можуть ефективно використовуватися для соціальної адаптації дітей з особливими потребами [2]. Для протидії надмірному захопленню комп'ютером необхідно розвивати самоконтроль у дитини та проводити роз'яснювальну роботу. Батькам варто заохочувати використання інформаційних систем та розвивальних ігор, віддаючи перевагу творчим завданням (малювання у програмах, фотографія, літературна діяльність) замість ігор, заснованих на емоційному збудженні [7].

Мас-медіа є одним із багатовекторних інститутів виховання поряд із сім'єю, школою та громадськими організаціями. Вони значно впливають на утвердження суспільних цінностей та індивідуальних моделей поведінки, тому їхня діяльність регулюється законами України «Про інформацію» [4], «Про рекламу» [5] та «Про доступ до публічної інформації» [3].

Висновок. Отож, засоби масової інформації (ЗМІ) чинять на особистість подвійний вплив, поєднуючи значні переваги з вагомими ризиками. Розуміння цього балансу є критично важливим для формування здорової особистості, особливо у дітей та молоді. Позитивний вплив ЗМІ, зокрема телебачення, науковці переважно пов'язують з освітою та розвитком. Вони сприяють духовному збагаченню, допомагають у виробленні активної життєвої позиції та стимулюють соціальне зростання. Телебачення є потужним інструментом для розширення знань та вдосконалення мислительних операцій. Це включає тренування таких навичок, як узагальнення, класифікація, порівняння, систематизація та розвиток причинно-наслідкового мислення, а також поліпшення пам'яті. Спектр негативних наслідків є значно ширшим та стосується глибинних аспектів формування особистості. Серед них — формування неправильних ціннісних орієнтирів, культивування негативних емоцій (наприклад, почуття помсти) та формування дивних ідеалів чи взірців для наслідування.

Крім того, ЗМІ можуть спричиняти: нездатність відрізнити віртуальну реальність від фактичної дійсності; формування стійких стереотипів щодо професій, різних вікових та статевих груп; зменшення здатності будувати особисті стосунки та зникнення необхідної дистанції у спілкуванні; формування своєрідного (іноді збідненого) стилю мовлення. Основним шляхом розв'язання проблеми впливу ЗМІ на моральну культуру та психіку є формування внутрішньої, критичної позиції особистості. Ця позиція дозволяє дитині чи

молодій людині адекватно оцінювати та фільтрувати отримувану інформацію. Отже, ключовим є не заборона, а розвиток медіаграмотності та критичного мислення для свідомого та безпечного споживання контенту [7].

Література:

1. Вплив засобів масової інформації на розвиток дитини. URL: <https://kovalivka.school.org.ua/vpliv-zasobiv-masovoi-informacii-na-rozvitok-ditini-17-24-24-09-10-2020/> (дата звернення: 25.09.2025).
2. Вплив ЗМІ на соціалізацію дітей та підлітків. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 2011 р. №32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 25.09.2025).
4. Про інформацію: Закон України від 1992 р. №48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 25.09.2025).
5. Про рекламу: Закон України від 1996 р. №39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.09.2025).
6. Різниця між ЗМК та ЗМІ. URL: <https://dovidka.biz.ua/riznitsya-mizh-zmk-ta-zmi/> (дата звернення: 25.09.2025)
7. Федорович А. В. Вплив ЗМІ на моральне виховання учнів. Педагогіка вищої та середньої школи. 2011. №33. С. 372-381. URL: https://www.researchgate.net/publication/352270716_VPLIV_ZMI_NA_MORALNE_VIHOVANNA_UCNIV (дата звернення: 25.09.2025).

УДК 37.015.3:159.923.2

ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО САМОІДЕНТИФІКАЦІЄЮ ОСОБИСТОСТІ

Шипко Андрій Леонідович,

кандидат педагогічних. наук, доцент,
м.Херсон

Зуброва Ольга Андріївна

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри англійської філології
та світової літератури імені професора Олега Мішукова
Херсонський державний університет
м. Івано-Франківськ

Питання самоідентифікації особистості стало зараз провідним завданням як теорії, так і практики виховання. Стосовно трактування самого феномену самоідентифікації, існують різні підходи, але на нашу думку «особистість ідентифікує себе з певними спільнотами і в результаті цього формує себе у фізіологічному, психічному та культурному планах з метою найбільш оптимальної адаптації до цих спільнот. У той же час у разі прагнення зміни свого соціального положення особистістю може висуватися завдання ідентифікації себе з іншими спільнотами, що свідчитиме про формування життєвих перспектив» [1, с.17].

Враховуючи те, що формування особистості залежить від спадковості,

оточення та виховання можна припустити, що провідним фактором самоідентифікації є оточення. Для людини, яка належить до сучасного суспільства, впливи мікро та макро середовищ завдяки розвинутим засобам масової комунікації, є практично рівноцінно актуальними. На особистість, особливо у дитячому та підлітковому віці, здійснюють впливи природне та макросоціальне середовища, спільноти до яких людина безпосередньо належить, система суспільного виховання через вихователів чи лідерів суспільної думки. Ці впливи, позначаючись на людині, формують її бачення майбутнього, яке в свою чергу формує фундамент самоідентифікації особистості.

Рушійними силами формування особистості виступає невідповідність між вимогами, які висуваються до людини, та наявними засобами, якими вона володіє для задоволення цих вимог. Взаємодія особистості з оточенням активізує рушійні сили, результатом дії яких є, з одного боку, соціалізація особистості, з іншого – олюднення простору, який перетворюється на простір життєдіяльності людини. Соціалізація, яка носить спонтанний, некерований характер, своїм результатом може мати соціально неприйнятну самоідентифікацію особистості, яка наноситиме шкоди як суспільству, так і самій людині. Саме тому актуальним стає завдання створити умови для керованої соціалізації.

Виходячи з цього суспільне виховання необхідно розглядати як цілеспрямоване формування ідентичності особистості, а перевиховання – як зміну домінуючих напрямів ідентичності особистості, яка здійснюється вихователями шляхом формування нових життєвих орієнтирів людини. Слід зауважити, що доцільно розглядати виховання як керовану педагогами соціалізацію. Замість того, щоби створювати штучний виховний простір, ми маємо створити умови включення вихованця у простір життєдіяльності за «маршрутом», який відповідає завданню формування ідентифікації особистості.

При формуванні керованого простору життєдіяльності слід, у відповідності до принципу паралельної дії, узгодити всі вимоги, які прямо або опосередковано висувають до вихованця всі суб'єкти виховного процесу. Система вимог, яким так чи інакше підкоряється вихованець, складається з таких компонентів: педагогічної думки (вихователі); суспільної думки (мікросоціальні середовища); моралі, традицій, обрядності, законів держави та глобальної суспільної думки спільноти, до якої належить особистість (соціальне середовище поза межами виховного закладу); природно-кліматичних умов (природне середовище); сформованих ідеалів та програми самовиховання (сам вихованець).

Відомо, що вимоги можуть відповідати таким зонам розвитку особистості: зона актуального розвитку, зона найближчого розвитку та зона перспективного розвитку. Задля того, щоб виховання давало позитивний результат, необхідно всі вимоги до вихованця розташувати у зоні найближчого розвитку. З цієї метою необхідно, у відповідності до вікових особливостей вихованців та національних, релігійних, законодавчих властивостей спільноти, в інтересах якої проводиться виховання, розробити та запровадити у виховну практику кодекс поведінки не тільки вихованців, але й усіх провідних суб'єктів процесу виховання.

Головною суспільною умовою формування ідентифікації особистості є наявність чітко сформульованої «національної ідеї» та стратегії розвитку

держави, що відповідають прагненням спільноти та особистості. Саме вони виступають дороговказом на шляху формування бачення особистого майбутнього та ідентичності особистості. Ці документи мають бути покладені в основу планування процесу виховання та наповнювати змістом більшість виховних заходів. Ми маємо зрозуміти, що ніхто крім закладу освіти не в змозі впоратися з цією роботою.

Отже, процес самоідентифікації особистості в умовах сучасного суспільства має проходити під виваженим педагогічним керівництвом педагогів з урахуванням усіх чинників, що на нього впливають. Важливою складовою цього складного процесу є наявність чіткого вектору розвитку у вигляді національної ідеї.

Література:

1. Шипко А.Л., Зуброва О.А. Ідентифікація особистості як мета виховання. *Педагогічні науки : збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Херсон: ХДУ. Вип. 103 С. 15-20. URL : <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/issue/view/78>.

УДК 372.8:37.036

НАВЧАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ З ХОРЕОГРАФІЇ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ І ХУДОЖНЬОГО СМАКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Яневський В'ячеслав Олександрович,
вчитель хореографії МГ 31, аспірант 4 року денної форми навчання,
спеціальність «011 Освітні, педагогічні науки»,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв

Сучасна освіта спрямована на гармонійний розвиток особистості, у центрі якого формування духовно-ціннісних і естетичних орієнтирів. У молодшому шкільному віці саме мистецькі дисципліни створюють передумови для становлення естетичного сприйняття світу. Хореографія як синтетичне мистецтво поєднує рух, музику та образ, відкриваючи широкі можливості для розвитку емоційно-чуттєвої сфери дитини [1]. Формування естетичних почуттів і художнього смаку є невід'ємною складовою становлення культури особистості, здатної сприймати та творити прекрасне.

Хореографічне мистецтво є універсальним засобом художнього виховання, оскільки поєднує фізичну активність, емоційну виразність і культурно-ціннісні смисли. Для молодших школярів танок – це природна форма самовираження, через яку дитина пізнає світ, відчуває гармонію руху й музики, вчиться співпереживати й естетично оцінювати дійсність [2].

Педагогічний процес у сфері хореографії має на меті не лише навчити технічним навичкам, а передусім розвинути здатність до емоційного відгуку, гармонійності та краси рухів, що формує основи художнього смаку.

Провідними педагогічними орієнтирами у хореографічній освіті молодших школярів є:

- культурологічний підхід (розвиток особистості через засвоєння культурних традицій і художніх цінностей);
- естетико-виховний підхід (виховання здатності емоційно реагувати на красу руху та музики);
- особистісно орієнтований підхід (урахування індивідуального темпу, емоційного стану, творчих можливостей дитини);
- діяльнісний підхід, який передбачає активну участь учня у створенні художнього образу.

Як зазначає Л. Масол, «естетичне виховання через мистецтво – це процес формування в особистості здатності переживати, оцінювати і творити красу» [3]. Хореографічна діяльність реалізує цю ідею через поєднання емоційного переживання і рухової творчості.

Формування естетичних почуттів відбувається за таких умов:

1. Емоційно насичене навчальне середовище, де дитина відчуває радість руху, естетичну насолоду від виконання танцю.
2. Залучення до різних жанрів хореографії – народного, класичного, сучасного, що формує багатовимірне уявлення про красу в культурі.
3. Творчо-імпровізаційні завдання, які стимулюють самовираження та розвиток художнього смаку через власну рухову мову.
4. Рефлексивні методи – обговорення емоцій, вражень після танцю, створення асоціацій між рухом і почуттям.
5. Інтеграція музики, образотворчого мистецтва й театралізації у структуру уроку, що розвиває гармонійне відчуття стилю й композиції [5].

Завдяки такій побудові занять діти вчаться бачити в танці не лише рух, а й художній образ, що пробуджує естетичне сприйняття та формує вміння розрізняти гармонійне й негармонійне, красиве й дисгармонійне.

Художній смак – це здатність емоційно-оцінно ставитися до явищ мистецтва, розрізняти справжнє й штучне, глибоке й поверхове. У хореографії його розвиток відбувається через:

- знайомство з класичними та народними танцями, в яких відображено національний культурний досвід;
- формування відчуття міри, ритму, пластики й гармонії рухів;
- виховання любові до праці, наполегливості, естетичної відповідальності за результат.

Заняття хореографією сприяють виробленню у дітей естетичної свідомості: здатності відчувати і творити прекрасне в рухах, ставленні, поведінці. Як зазначає О. Комаровська, «естетична культура проявляється не лише у сприйнятті мистецтва, а й у щоденній поведінці, у гармонії людини з собою та світом» [1].

Хореографічні заняття у початковій школі є ефективним засобом розвитку естетичних почуттів і художнього смаку учнів. Вони забезпечують емоційне, культурне й духовне збагачення дитини, сприяють формуванню її естетичної культури, що в подальшому визначає світогляд, моральні орієнтири та здатність до самовираження.

Педагогічна діяльність у цьому контексті повинна бути спрямована на

створення атмосфери краси, довіри та натхнення, де кожен рух стає частиною художнього переживання. Таким чином, хореографія в освітньому процесі постає не лише як мистецька дисципліна, а як важливий чинник становлення ціннісно-естетичного світогляду особистості.

Література:

1. Комаровська О. А. Виховання ціннісностей учнів-танцівників у процесі навчання історії хореографії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2021. 1 (25). pp. 151-162
2. Косаковська Л. П. Формування художньо-естетичних потреб особистості засобами хореографічного мистецтва. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2024. № 7. DOI: 10.59694/ped_sciences.2024.07.098.
3. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія. Київ : Промінь, 2006. 432 с.
4. Миропольська Н. Є. Естетико-виховні технології: теоретичні передумови дослідження. *Мистецтво та освіта*. 2015. № 3. С. 2-7.
5. Московчук Л. Естетичне виховання молодших школярів як чинник формування духовності особистості. *Педагогічна освіта : теорія і практика*. 2018. Вип. 25 (2). С. 185-190.

УДК 159.922.8:316.6:373.3/.5

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ ДО НОВИХ ОСВІТНІХ СЕРЕДОВИЩ

Артеменко Ольга Андріївна,
здобувачка магістерського рівня спеціальністю С4 психологія,
Бердянський державний педагогічний університет
м. Запоріжжя

Науковий керівник:
Стрільчук Оксана Володимирівна кандидатка психологічних наук,
старший викладач кафедри психології,
Бердянський державний педагогічний університет
м. Запоріжжя

Після повномасштабного вторгнення освітня система України зіштовхнулася з безпрецедентними викликами. Один з яких – це масові міграційні процеси, зокрема переміщення дітей шкільного віку з більш небезпечних регіонів України у відносно більш безпечні. Велика кількість шкіл стрімко поповнилася новими учнями, що зіштовхнулися з низкою труднощів психологічного та соціально-психологічного характеру. Серед чинників, які можуть ускладнювати процес освітньої та соціальної адаптації школярів до нових освітніх середовищ можна виділити наступні: підвищений рівень тривоги, зміни у мотивації, потенційна соціальна ізоляція у незнайомому шкільному колективі.

Для успішного включення молодшої особистості в новий життєвий простір освітнє середовище повинно стати максимально безпечним для задоволення

пізнавальних та соціальних потреб дитини. Питанню безпеки освітньої сфери приділяли увагу такі вітчизняні науковці як Шапран Ю. П., Савченко О. Я., Капська А. Й., Петренко О. Б. та низка інших. Киричук О. та Моляко В. О. розглядають освітню сферу як поле взаємодії сторін навчального процесу, де втілюється комплекс цінностей, правил та завдань потрібних для становлення юної особистості [1]. Аналізуючи наукові розробки присвячені освітній сфері, Петренко О. В. зазначає, що вказаний термін визначає природне або штучно сформоване оточення учасників навчального процесу в межах освітнього простору, таке оточення охоплює зміст та інструменти навчання, що спрямовані на досягнення результативної, креативної діяльності людини, її освітнього прогресу, а також педагогічну систему відносин між особами, об'єднаними спільною навчальною метою [2]. Можна гіпотетично припустити, що формуванню відчуття безпеки у новоприбулих школярів сприятиме психологічний супровід, організований за сприяння закладу освіти протягом першого року адаптації.

З метою перевірки висунутого припущення було проведене лонгітюдне емпіричне дослідження тривалістю дев'ять місяців, яке мало на меті виміряти ефективність психологічного супроводу у школі для учнів, які інтегруються в нові освітні середовища. Заміри проводилися в листопаді 2024 року та березні і травні 2025 року. Для організації дослідження було використано низку методик, зокрема вимірювання шкільної мотивації на основі теоретичної моделей вимірювання мотивації до навчання (наразі в Україні відсутні авторські розробки діагностичних інструментів вимірювання шкільної мотивації), які включають внутрішню і зовнішню шкали мотивації, пізнавальну мотивацію та соціальну (позиційну) мотивацію. Для вимірювання потенційного рівня тривожності застосовувалася шкала тривожності Б. Філіпса, для оцінки рівня соціалізації учня було обрано методику «Мій клас» у якісному (проективна) та кількісному форматі [3, 4, 5]. Крім того, шкільним психологам було запропоновано вести щоденники спостереження метою яких була фіксація потенційних змін, що відбувалися з учнями. В дослідженні взяли участь 60 учнів, 30 з яких мали психологічний супровід у своїх школах, а 30 його не мали. Вік респондентів склав 13-17 років, серед яких було 32 особи жіночої статі і 28 чоловічої. Школярі були переміщені разом зі своїми родинами з Харківської, Запорізької, Донецької та Луганської областей до Хмельницької, Вінницької, Львівської, Рівненської та Тернопільської областей.

Отримані результати продемонстрували позитивні зміни за усіма вимірюваними показниками. Так, було зафіксовано зниження рівня загальної тривожності у школах, де був психологічний супровід вже у березні і до 35% у травні до 50%. Так саме фіксувалося стабільна зміна показників за кількісним еквівалентом методики «Мій клас». Фінальні заміри продемонстрували, що рівень згуртованості нових учнів з колективом зріс на 70% тоді як у школах без психологічної підтримки на 50%. Дослідження продемонструвало зміщення зовнішньої мотивації в бік соціально та пізнавальної, що у порівнянні з вибіркою респондентів без психологічної підтримки мало статистично значущі відмінності. Учні вказували про свій інтерес буди включеними в соціальну

активність класу.

Щоденники спостереження також продемонстрували зміни в поведінці та емоційних реакціях учнів. Варто зауважити, що вказані зміни не мали чітко прогресивного характеру зростання і характеризувалися проявами амбівалентності на різних етапах інтеграції, проте в кінцевому результаті було досягнуто успішного включення дітей в колектив.

Отже, результати емпіричного дослідження, яке мало на меті оцінити ефективність психологічного супроводу учнів, які інтегруються в нові освітні середовища продемонстрували важливе значення психологічного супроводу в процесі вливання в нові колективи. Такі дані можуть вказувати на важливість психологічної підтримки дітей через розробку психологічного супроводу, який передбачає зниження загального рівня тривожності, формування безпечного освітнього простору, роботу спрямовану на зростання мотивації і соціалізації учнів, які прибули з інших регіонів та вимушено інтегруються в нові освітні середовища.

Література:

1. Киричук О. В., Моляко В. О. Психологія особистості: Підручник. – К.: Вища школа, 2003. – 512 С.
2. Петренко О. Б. Дефініція і сутнісне наповнення поняття «освітнє середовище» у контексті сучасної освітньої парадигми // Інноватика у вихованні. – 2018. – Вип. 7(2). – С. 6–16.
3. Проективна методика "Мій клас". Мукачівська ЗОШ I-III ст. №13.
URL: <https://13school-mukachevo.org.ua/psykholohichni-testuvannia/> (дата звернення: 10.11.2024).
4. Тест шкільної тривожності Б. Філіпса. Златопільський ліцей м.Новомиргорода Новомиргородської міської ради Кіровоградської області.
URL: https://zlatolic.com.ua/sites/zlatolic.com.ua/files/document/test-shkilnoi-trivozhnosti-filipsa.doc_0.pdf (дата звернення: 10.11.2024).
5. Опитувальник „Мій клас”. Златопільський ліцей м.Новомиргорода Новомиргородської міської ради Кіровоградської області.
URL: https://zlatolic.com.ua/sites/zlatolic.com.ua/files/document/opituvalnik-miy-klas-gilbukha.docx_0.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

**Особистість і соціум (до 100-річчя з дня народження
професора Євгена Петухова)**

23-24 жовтня 2025 року

Матеріали Всеукраїнських педагогічних читань

Технічні редактори – Фоміна І. С., Фальченко В. І.